

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS IR PROCESO INSTITUTAS

JUSTYNA VOLODKO
Baudžiamoji teisė ir kriminologija

TEISĖ SEKTI AR NEBŪTI SEKAMAM: PROCESINIS ASPEKTAS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Doc. dr. Artūras Panomariovas

Vilnius, 2016

TURINYS

ĮVADAS	3
1. ASMENS TEISĖ Į PRIVATŲ GYVENIMĄ. ESAMA SITUACIJA IR PERSPEKTYVOS.....	9
1.1. Asmens teisės į privatų gyvenimą samprata ir privatumo turinys.....	9
1.2. Asmens privataus gyvenimo ribojimo aspektai.....	16
1.3. Esama situacija ir perspektyvos.....	24
2. ASMENS PRIVATŲ GYVENIMĄ VARŽANČIOS PRIEMONĖS, SUSIJUSIOS SU DUOMENŲ, TURINČIŲ REIKŠMĖS NUSIKALSTAMOS VEIKOS TYRIMUI IR/AR NAGRINĖJIMUI, GAVIMU BEI KURIOS GALI BŪTI PANAUDOTOS ĮRODINĖJIMO PROCESE.....	30
3. ASMENS TEISIŲ SUVARŽYMAS EŽTT PRAKTIKOJE, SUSIJUSIOJE SU PRIEMONIŲ, KURIOS GALI SUVARŽYTI ASMENS TEISĘ Į PRIVATŲ GYVENIMĄ, PANAUDOJIMU....	69
IŠVADOS	83
PASIŪLYMAI	85
LITERATŪRA	86
ANOTACIJA.....	97
SANTRAUKA	99
SUMMARY	101

IVADAS

Temos aktualumas. Jau daugiau kaip pusę amžiaus oficialiai yra skelbiama bei aktyviai ginama asmens teisė į privatų gyvenimą, kuri priskiriama antrosios kartos teisėms, susiformavusioms po Antrojo pasaulinio karo¹. Spartus technologijų vystymasis, nors ir supaprastina tiek žmonių bendravimo galimybes, tiek valstybės galimybes nusikalstamų veikų atskleidimo srityje, tačiau šis procesas taip pat neišvengiamai kelia grėsmę asmens privatumo apsaugai.

Asmens teisių pakylėjimas į tarptautinį lygį bei pripažinimą visada liudijo tokių teisių ypatingą svarbą. Prie tokių teisių priskiriama ir teisė į privataus gyvenimo gerbimą, kuri įtvirtinta tiek pagrindiniuose valstybių įstatymuose, tiek tarptautiniuose teisės aktuose (pavyzdžiui, 1948 m. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijoje, 1966 m. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakte, 1953 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje ir kt.). Lietuvos Respublikos Konstitucijos² (toliau – Konstitucija) 22 straipsnio nuostatos skelbia, kad „asmens susirašinėjimas, pokalbiai telefonu, telegrafo pranešimai bei kitoks susižinojimas yra neliečiami. Informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą. Įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko bei neteisėto kišimosi į jo asmeninį ar šeimyninį gyvenimą, kėsinosi į jo garbę ir orumą“. Aukščiausias šalies įstatymas yra šios teisės apsaugos garantas. Asmens teisės į privatų gyvenimą panašios formuluotės yra skelbiamos jau anksčiau minėtuose tarptautiniuose aktuose. Demokratinėje visuomenėje prieštaravimai tarp asmens teisių ir visuomenės interesų sprendžiami derinant skirtingus interesus ir siekiant nepažeisti jų pusiausvyros, o vienas tokių interesų derinimo būdų yra asmens teisių ir laisvių ribojimas³. Visuotinai pripažįstama, kad nors teisė į privatų gyvenimą yra itin svarbi, tuo labiau šiais technologinių ir kitų naujovių laikais, ji nėra absoliuti ir esant būtinybei gali būti varžoma siekiant teisėtų tikslų, vadovaujantis teisės aktuose nustatytais reikalavimais bei laikantis teisinės valstybės, proporcingumo ir kitų principų.

G. Bučiūnas teisingai pažymėjo, kad „valstybė, siekdama išsaugoti pagrindines vertybes, apsaugoti teisinę rimtį visuomenės viduje, nustato atitinkamų teisinių gėrių apsaugą įstatymų

¹ Jočienė, D., Čilinskas, K. (2004). *Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimas, p. 57.

² Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33(1014.)

³ Losis, E. (2013). Proporcingumo principas – tarptautinis prievartos priemonių taikymo standartas. Iš Jurka, R. ir kiti. *Baudžiamojo proceso tarptautiškumas: patirtis ir iššūkiai*. Mokslo studija (p. 389), Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

pagalba, pavyzdžiui, baudžiamųjų įstatymų pagrindu uždraudžia akivaizdžiai žalingą elgesį, numatydamą už jo padarymą kriminalines bausmes⁴. Šiuolaikinė valstybė, kovodama su nusikalstamumu, siekdama greitai ir išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas bei apginti šalies ir visuomenės interesus, naudojasi pakankamai plačia nuožiūros laisve nustatydamą būdus ir metodus, padėsiančius įgyvendinti minėtus tikslus. Tokie būdai dažnai apima priemones ir veiksmus, varžančius asmens teisę į privatą gyvenimą, o konkrečiai jais yra baudžiamojo proceso įstatymuose įtvirtintos procesinės prievartos priemonės bei kituose teisės aktuose reglamentuojami neviešo pobūdžio veiksmai. Šiuolaikine teisine valstybe reikėtų laikyti ne valstybę, kurios pareigūnai neturi galimybių taikyti griežtų priemonių, o valstybę, kuri sugeba suvaldyti riziką taikant tokias priemones peržengti ribas, kurių nepaisant žmogaus orumas prarastų absoliučiai neliečiamo gėrio statusą⁵ bei, kurių nepaisymas gali lemti neteisėtą intervenciją į asmens privatą gyvenimą. Siekiant neperžengti šių ribų, būtina ne tik laikytis teisės aktų, bet pirmiausia kurti juos kokybiškus, kurie numatytų būtinus saugiklius, užtikrinančius veiksmingą apsaugą nuo valstybės valdžios piktnaudžiavimo bei savivalės, taip pat užtikrintų asmenims teisę gintis nuo galimai neteisėtų valstybės veiksmų, kuriais buvo suvaržytas asmens privatus gyvenimas. Šiuo klausimu ypač aktualu vadovautis Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT arba Teismas) praktika.

Tiriama problema. Asmens privatumo ribų apsauga bei intervencijos į privatą gyvenimą intensyvumas ir ribos baudžiamajame procese.

Baigiamojo darbo mokslinis naujumas ir tiriamos problemos ištyrimo lygis. Iki šiol Lietuvoje buvo nagrinėti atskiri klausimai, iš dalies susiję su šiuo baigiamuoju darbu, t. y. bendrai apie procesines prievartos priemones arba atskirai apie kai kurias iš jų, operatyvinio (kriminalinės žvalgybos) tyrimo sąveika su ikiteisminiu tyrimu, nemažai nagrinėta asmens teisė į privatą gyvenimą. Šiame moksliniame darbe analizuojami svarbiausi aspektai ir reikalavimai, keliami labiausiai privatą gyvenimą varžančių procesinių prievartos priemonių bei kriminalinės žvalgybos veiksmų reglamentavimui, taikymui bei gautos informacijos panaudojimui, išryškinant jų reikšmę asmens privataus gyvenimo ribų apsaugos kontekste. Mokslinėje literatūroje panašiu klausimu buvo itin mažai nagrinėta, tik išskiriant kai kuriuos procesinių priemonių bei kriminalinės žvalgybos veiksmų kriterijus, tačiau giliau neanalizuojant jų reikšmės ir poveikio asmens privataus gyvenimo ribojimui. Šis aspektas moksliniame darbe analizuojamas keliais atžvilgiais: mokslinės literatūros, teisės aktų bei bylų analize. Baigiamajame darbe buvo remtasi ne tik lietuvių autorių, bet ir Vakarų

⁴ Bučiūnas, G. (2014). *Slaptas sekimas – tinkamos pusiausvyros paieška tarp visuomenės teisės būti saugia ir asmens teisės į privatumą* (daktaro disertacija). Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, p. 7.

⁵ Goda, G. (2014). *Vertybinių prioritetų baudžiamajame procese*. Vilnius: Registrų Centras, p. 49.

Europos, Šiaurės Amerikos mokslininkų darbais, svarbiausiais tarptautiniais teisės aktais bei EŽTT aktualiausia darbo problemos ištyrimui praktika.

Asmens teisė į privatų gyvenimą pakankami plačiai nagrinėta ne tik lietuvių mokslininkų tarpe, bet ir užsienio autorių. Asmens teisės į privatų gyvenimą analizei nemažai dėmesio skyrė šie lietuvių autoriai: D. Jočienė bei K. Čilinskas, kurie savo moksliniuose darbuose⁶ nagrinėjo žmogaus teisių apsaugos problemas, ypač asmens teisės į privatų gyvenimą reglamentavimą, taikymo tendencijas. 2001 m. A. Panomariovas yra parašęs ir apsigynęs socialinių mokslų daktaro disertaciją „Viešai neskelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese“⁷, kurioje taip pat nagrinėjo asmens teisės į privatų gyvenimą aspektus bei su šia teise susijusios informacijos skelbimą ir panaudojimą baudžiamajame procese. Asmens teisės į privatų gyvenimą analizei taip pat daug dėmesio skyrė K. Jovaišas, L. Meškauskaitė, M. Lankauskas, E. Žiobienė ir kiti lietuvių bei užsienio autoriai (U. Kilkelly, I. Roagana, B. T. Balule, B. Otlhogile ir kt.). Mokslinėje literatūroje ši asmens teisė nagrinėta aptariant baudžiamojo proceso principus, ypač proporcingumo principą⁸.

Procesinių prievartos priemonių bei operatyvinio (kriminalinės žvalgybos) tyrimo klausimais yra parašyta monografių, vadovėlių, mokslinių straipsnių bei disertacijų. 2010 m. E. Losis yra parašęs bei apsigynęs socialinių mokslų daktaro disertaciją „Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese“⁹, jis yra mokslinių straipsnių¹⁰ prievartos priemonių tema autoriumi arba bendraautoriumi. Šiuose darbuose yra nagrinėjami prievartos priemonių tikslai, sampratos, taikymo sąlygos ir pan. G. Bučiūnas yra parašęs daktaro disertaciją „Slaptas sekimas – tinkamos pusiausvyros paieška tarp visuomenės teisės būti saugia ir asmens teisės į privatumą“¹¹, kurioje daugiausia dėmesio skirta vienam procesiniam veiksmui – slaptam sekimui, jo raidai, taikymo tvarkai, šio veiksmo fiksavimo ypatumams, taip pat aptartas panašaus pobūdžio veiksmų taikymas, skirtumai. Mokslininkas parašė mokslinę studiją¹² apie slaptą sekimą, taip pat rašė apie

⁶ Jočienė, D., Čilinskas, K. (2004). *Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimas.

⁷ Panomariovas, A. (2001). *Viešai neskelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese* (daktaro disertacija). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.

⁸ Panomariovas, A., Losis, E. (2010). Proportionality: from the concept to the procedure. *Jurisprudencija*, 2(120). Leonaitė, E. (2010). Proporcijumo principas ir jo taikymas EŽTT bylose prieš Lietuvą pagal EŽTK 8 straipsnį. *TEISĖ*, 77. Goda, G. (2014). *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*. Vilnius: Registrų Centras.

⁹ Losis, E. (2010). *Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese*. (daktaro disertacija). Prieiga per internetą: http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2010~D_20110125_175405-21398/DS.005.0.01.ETD

¹⁰ Pavyzdžiui, Losis, E. (2008). Baudžiamojo proceso prievartos priemonių samprata. *Jurisprudencija*, 6(108).

Ažubalytė, R., Losis, E. (2009). Už procesinį pažeidimą taikytinos prievartos priemonės. *Socialinių mokslų studijos*, 2(2).

¹¹ Bučiūnas, G. (2014). *Slaptas sekimas – tinkamos pusiausvyros paieška tarp visuomenės teisės būti saugia ir asmens teisės į privatumą* (daktaro disertacija). Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

¹² Bučiūnas, G. (2012). *Slaptas sekimas. Teisinis reglamentavimas ir praktiniai aspektai*. Mokslo studija. Vilnius: Registrų centras.

teisę į privatų gyvenimą ir jos santykį su visuomenės teise būti saugiai tiriant nusikalstamas veikas¹³. Šiame darbe nagrinėjamas ne tik slaptas sekimas, bet ir kitos neviešo ir viešo pobūdžio procesinės prievartos priemonės bei kriminalinės žvalgybos veiksmai, kurie labiausiai varžo asmens teisę į privatumą. A. Panomariovas, R. Ramanauskas, T. Rudzkiš, P. Tarasevičius, D. Petrošius, D. Štītīlis, G. Goda ir kiti lietuvių autoriai moksliniuose straipsniuose nagrinėjo operatyvinio tyrimo aspektus bei sąveiką su ikiteisminiu tyrimu. R. Merkevičius, A. Juozapavičius nagrinėjo gautų duomenų panaudojimo baudžiamajame procese klausimus. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) yra išleidęs apžvalgas, kuriose pateikia kai kurių EŽTT bylų santraukas bei svarbius aspektus dėl problemiškesnių prievartos priemonių taikymo. Taigi, nors yra nemažai nagrinėta aktualiais šiam darbui klausimais, tačiau iki šiol nebuvo skirta dėmesio procesinėms prievartos priemonėms bei kriminalinės žvalgybos veiksams keliamų reikalavimų svarbai ir vietai asmens privataus gyvenimo apsaugos užtikrinimo kontekste.

Baigiamojo darbo reikšmė. Asmens privatumo ribų apsauga daug priklauso nuo tinkamo procesinių prievartos priemonių bei kriminalinės žvalgybos veiksnių reglamentavimo, kuris turi būti kokybiškas, užtikrinantis minimalias apsaugos garantijas nuo valdžios piktnaudžiavimo, šių priemonių ir veiksnių tinkamo atlikimo bei gautos informacijos panaudojimo baudžiamajame procese. Šiame darbe atlikta mokslinės literatūros, Lietuvos bei kitų šalių baudžiamąjį procesą reglamentuojančių įstatymų bei kitų teisės aktų analizė, kurios metu išryškunami probleminiai aktualių priemonių ir veiksnių reglamentavimo aspektai, taip pat pateikiami „geros praktikos“ pavyzdžiai. Taip pat atlikta Lietuvos teismų praktikos baudžiamosiose bylose dėl prievartos priemonių ir kriminalinės žvalgybos veiksnių taikymo ir jų metu gautos informacijos panaudojimo procese analizė, kurios metu buvo pabrėžti svarbiausi sprendimai minėtų priemonių ir veiksnių taikymo kontekste. Baigiamajame darbe atlikus EŽTT bylų, susijusių su asmens privatų gyvenimą varžančių priemonių panaudojimu, analizę pateikti reikšmingiausi Teismo pastebėjimai ir išaiškinimai, kurie gali būti reikšmingi tobulinant konkrečias teisės aktų nuostatas, reglamentuojančias darbe analizuojamas priemones ir veiksmus.

Tyrimo objektas. Visuomeniniai santykiai, susiklostantys taikant Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse, Kriminalinės žvalgybos įstatyme įtvirtintas priemones, kurios varžo asmens teisę į privatų gyvenimą.

Tyrimo dalykas. Darbe tiriama asmens teisė į privatų gyvenimą, jos reglamentavimas, apimtis, jos suvaržymo galimybės taikant teisėtas įstatymuose reglamentuotas priemones. Tiriamos

¹³ Bučiūnas, G. (2015). Asmens teisės į privatumą ir visuomenės teisės būti saugiai santykis tiriant nusikalstamas veikas. *Teisės apžvalga*, 1(12).

prievartos priemonės bei veiksmai, įtvirtinti baudžiamąjį procesą bei kriminalinę žvalgybą reglamentuojančiuose įstatymuose, kurie dėl savo pobūdžio neišvengiamai varžo asmens teisę į privatą gyvenimą. Baigiamajame darbe tiriama Lietuvos teismų praktikos ir EŽTT bylų atvejai, susiję su priemonėmis, varžančiomis asmens teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą.

Tyrimo tikslas. Išsiaiškinti skirtingų proceso dalyvių lūkesčių suderinamumo galimybę: asmens lūkesčių išsaugoti privatumą ir valstybės lūkesčių efektyviai atskleisti nusikalstamas veikas taikant tam tikras procesines prievartos priemones ir kai kuriuos kriminalinės žvalgybos veiksmus.

Darbo tikslui įgyvendinti iškeliami tokie **uždaviniai**:

1. Išnagrinėti asmens teisės į privatą gyvenimą turinį, apimtį, galiojimo ribas, konstitucinę/teisinę reikšmę.

2. Išsiaiškinti, kaip baudžiamajame procese suprantama teisė į privatą gyvenimą: siaurąją ar plačiąją prasme bei kas tai lemia.

3. Išanalizuoti, kokiomis priemonėmis gali būti suvaržyta asmens teisė į privatą gyvenimą bei kokie saugikliai reikšmingi asmens privatumo apsaugai užtikrinti.

4. Išskirti, išanalizuoti bei įvertinti Lietuvos baudžiamojo proceso teisinėje bazėje bei doktrinoje ir teismų praktikoje sutinkamas priemonės, varžančias asmens privatą gyvenimą, jų taikymo problemas, turinčias įtakos tiek gautos informacijos panaudojimui įrodinėjimo procese, tiek užtikrinant asmens privatumo apsaugos ribas.

5. Išanalizuoti EŽTT praktiką, susijusią su priemonių, kurios gali suvaržyti asmens teisę į privatą gyvenimą, panaudojimu bei pateikti Teismo išskirtus svarbiausius aspektus, susijusius su tokių priemonių taikymo teisėtumu.

Tyrimo hipotezė. Asmuo, įtrauktas į baudžiamąjį persekiojimą, negali tikėtis tam tikro privatumo.

Ginamasis teiginys. Atliktas tyrimas ir suformuluotos išvados pagrindžia šį ginamąjį teiginį:

- 1) Neįmanoma suderinti skirtingų proceso dalyvių lūkesčių. Lietuvoje iš dalies nesant tinkamo procesinių prievartos priemonių bei kriminalinės žvalgybos veiksmų reglamentavimo ir taikymo praktikos, valstybės teisėsaugos institucijoms suteikiama nepagrįstai plati diskrecija intervencijai į asmens privatą gyvenimą. Tuo tarpu asmens privatumo apsaugai užtikrinti nėra numatyta kai kurių būtinų saugiklių, o numatytų saugiklių ne visada laikomasi.

Tyrimo metodika. Darbe naudoti lyginamasis – teisinis bei dokumentų analizės metodai, kuriais buvo lyginamas ir vertinamas teisės aktuose įtvirtintas reguliavimas, teismų baudžiamosiose bylose priimti sprendimai, skirtingos mokslininkų nuomonės. Darbe taip pat naudotas sisteminės analizės metodas, siekiant tinkamai suvokti tyrimo dalyko vietą ir reikšmę baudžiamojo proceso teisės sistemoje. Rašant apibendrinimus, darant išvadas darbe buvo pasitelkta loginio – analitinio, kritikos ir lingvistinio metodų pagalba.

Struktūra. Darbą sudaro įvadas, dėstomajai daliai skirti trys skyriai, išvados, kuriose pateikiami svarbiausi darbo rezultato teiginiai, pasiūlymai, literatūros sąrašas, anotacijos bei santraukos lietuvių ir anglų kalbomis. Pirmasis skyrius skirtas asmens teisei į privatų gyvenimą sampratai atskleisti, šios teisės ribojimo pagrindams ir sąlygoms išskirti. Šiame skyriuje pateikiamos teisės aktuose, teismų praktikoje bei mokslinėje literatūroje sutinkamas teisės į privatų gyvenimą sampratos, požymiai, ribojimo kriterijai. Antrame skyriuje nagrinėjama procesinių prievartos priemonių bei kriminalinės žvalgybos veiksmų reglamentacija, jos (ne)atitikimas EŽTT formuojamai praktikai bei palyginimas su kai kurių šalių teisine reglamentacija. Trečiame skyriuje, atlikus EŽTT atitinkamų bylų analizę, pateikiami svarbiausi Teismo išaiškinimai, skirti tinkamam procesinių prievartos priemonių ir kriminalinės žvalgybos veiksmų reglamentavimui bei taikymui.

1. ASMENS TEISĖ Į PRIVATŲ GYVENIMĄ. ESAMA SITUACIJA IR PERSPEKTYVOS

1.1. Asmens teisės į privatų gyvenimą samprata ir privatumo turinys

Žmogaus teisių stebėjimo institutas 2010 m. užsakė atlikti tyrimą (jį atliko Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras „Vilmorus“), kurio rezultatai parodė, kad visuomenė vis labiau vertina privatumą ir suvokia tai kaip pakankamai svarbią teisę, kurios apsaugai turi būti skiriamas deramas dėmesys¹⁴. Šiuolaikinėje informacinių technologijų ir elektroninės žiniasklaidos eroje būtinos teisės į privatumą apsaugos užtikrinimas tapo vienu iš pagrindinių teisės tikslų¹⁵. Teisė į privatumą plačiai pripažįstama kaip konstitucinė teisė, o taip pat įtvirtinta tarptautinėje arenoje privalomo arba neprivalomo pobūdžio dokumentuose. Be to, teisė į privatumą kaip tarptautinė žmogaus teisė buvo pripažinta anksčiau nei ši teisė buvo įtraukta į bet kurios valstybės konstituciją, o iki tol konstitucijose buvo ginami tik kai kurie privatumo aspektai, tokie kaip būsto ir susirašinėjimo neliečiamumas, draudimai daryti nepagrįstus/neteisėtus tyrimus su žmogaus kūnu¹⁶. Teisė į privatumą suprantama kaip pasyvi teisė, apsauganti asmenis nuo neteisėto įsikišimo į jų privačius gyvenimus¹⁷, ji nėra įgyvendinama paties teisės subjekto, o kitų asmenų elgesiu, t. y. įgyvendindamas teisę į privatų gyvenimą, asmuo iš kitų subjektų neįgyja jokių materialių ar nematerialių vertybių, o kiti subjektai, gerbdami asmens teisę į privatų gyvenimą, tiesiog privalo susilaikyti nuo šių teisę galinčių pažeisti veiksmų¹⁸. Tai asmens autonomiškumo, neliečiamumo sritis, saugoma tarptautinių deklaracijų, konvencijų ir nacionalinių įstatymų¹⁹. Pamatiniai teisės aktai, kurie apibrėžia šią teisę ir nusako pagrindinius apsaugos principus, taip pat kurie yra svarbūs savo praktine reikšme bei yra aktualūs šio darbo kontekste, yra Lietuvos aukščiausias įstatymas – Konstitucija, o būtent Konstitucijos 22 straipsnio nuostatos (skirtos užtikrinti žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumą, iš kurio ir kyla asmens teisė į privatumą), taip pat Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija²⁰ (toliau – Konvencija), o būtent jos 8 straipsnio

¹⁴ Bieliūnienė, L., ir kt. (2014). *Aktualiausias žmogaus teisių užtikrinimo Lietuvoje 2008-2013 m. problemos: teisinis tyrimas*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, p. 71.

¹⁵ Diggelman, O., Cleis, M. N. (2014) How the right to privacy became a human right. *Human Rights Law Review*, 14, p. 442.

¹⁶ *Ibid.*, p. 441.

¹⁷ Zalnieriute, M. (2015). An international constitutional moment for data privacy in the times of mass-surveillance. *International Journal of Law and Information Technology*, 23, p. 104.

¹⁸ Petraitytė, I. (2011). Asmens duomenų apsauga ir teisė į privatų gyvenimą. *TEISĖ*, 80, p. 166-167.

¹⁹ Vaišvila, A. (2014). *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, p. 175.

²⁰ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1995). *Valstybės žinios*, (40-987).

nuostatos. Asmens teisių pakylėjimas į konstitucinį bei tarptautinį lygmenį visada reiškė šių teisių išskirtinį pripažinimą ir ypatingą reikšmę tarp kitų teisės saugomų objektų.

Asmens teisė į privatų gyvenimą yra pakankamai plati tiek savo turiniu, tiek esme. A. Panomariovas teisingai pažymėjo, kad „įvertinant tai, kad asmens privataus gyvenimo paslapties turinį išimtinai sudaro asmeninio pobūdžio informacija, kurios viešas atskleidimas gali pakenkti asmens karjerai arba normaliam gyvenimui visuomenėje, ir tai, kad tokios paslapties apibrėžimas privalo būti nei per daug siauras nei per daug platus, tačiau apimantis visas privataus gyvenimo sritis, tiksliai apibrėžti asmens privataus gyvenimo paslaptį yra gana sunku“²¹. EŽTT 1992 m. gruodžio 16 d. sprendime byloje *Niemietz prieš Vokietiją*²² pasakė dar daugiau, kad nėra nei galimybės, nei būtinybės išsamiai apibrėžti sąvoką „privatus gyvenimas“, nes būtų per daug siaura privatumą tapatinti su „intymiu būreliu“, kur kiekvienas asmuo gali elgtis kaip tinkamas ir visiškai atsiriboti nuo išorinio pasaulio, kadangi privataus gyvenimo gerbimas tam tikra prasme yra individo teisė užmegzti ir plėtoti santykius su kitais individais²³. EŽTT dar ne kartą savo sprendimuose²⁴ patvirtino anksčiau išsakytą požiūrį, kad *privatus gyvenimas* yra platus terminas, kuriam neįmanoma pateikti išsamaus apibrėžimo, tačiau kuris, tarp kitko, apima paštą, telefoną ar elektroniniu paštu perduodamą informaciją. Teisės aktuose, kartais teismų praktikoje ir literatūroje galima sutikti ir paviršutinišką, bendrą apibrėžimą, taip pat ir platesnį šios teisės apibrėžimą, priklausomai, kokias gyvenimo sritis konkrečioje byloje ar aktualioje situacijoje norima aptarti ir/ar įtraukti į minėtos teisės suvokimą. Nors EŽTT nusprendė nepateikti išsamaus privataus gyvenimo apibrėžimo, taip palikdamas nacionaliniams teismams diskreciją savo nuožiūra aiškintis, kokie žmogaus gyvenimo aspektai įeina į asmens teisės į privatų gyvenimą saugomo objekto ribas, vis dėlto tikslinga paminėti dažniausiai aptariamus asmens privataus gyvenimo apibrėžimus ir išskirti svarbiausius bei aktualiausius nagrinėjamos temos kontekste aptariamą teisės elementus.

Nepaisant sunkumų randant tinkamą teisės į privatų gyvenimą apibrėžimą, ši teisė, kaip minėta, yra įtraukta į ne vieną tarptautinį ir nacionalinį dokumentą ir pripažįstama kaip prigimtine žmogaus teisė – žmogaus laisvo apsisprendimo teisė nustatyti išimtinai tik jam priklausančio asmeninio ir šeiminio gyvenimo konfidencialumo režimą, leisti ar ne kelti šio gyvenimo detales į

²¹ Panomariovas, A. (2001). Asmens privataus gyvenimo paslaptis ir su ja susijusios problemos baudžiamajame procese. *Jurisprudencija*, 23(15), p. 97.

²² Europos Žmogaus Teisių Teismo 1992 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje *Niemietz v. Germany*, (13710/88).

²³ Jočienė, D., Čilinskas, K. (2005). *Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje*. Teisės projektų ir tyrimų centras: Gairės, p. 70.

²⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. liepos 1 d. sprendimas byloje *Liberty and others v. United Kingdom*, (58243/00). Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. gegužės 18 d. sprendimas byloje *Kennedy v. United Kingdom*, (26839/05).

viešumą²⁵, kurios sąvoką bandė atskleisti ir teismai. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas) savo jurisprudencijoje²⁶ bandė atskleisti Konstitucijos 22 straipsnio turinį ir pažymėjo, kad privatus žmogaus gyvenimas apibūdinamas kaip individo asmeninis gyvenimas: gyvenimo būdas, šeimyninė padėtis, gyvenamoji aplinka, santykiai su kitais asmenimis, individo pažiūros, įsitikinimai, įpročiai, jo fizinė bei psichinė būklė, sveikata, garbė, orumas ir kt. Konstitucinis Teismas taip pat konstatavo, kad asmens teisė į privatumą apima privatų, šeimos ir namų gyvenimą, asmens fizinę ir psichinę neliečiamybę, garbę ir reputaciją, asmeninių faktų slaptumą, draudimą skelbti gautą ar surinktą konfidencialią informaciją ir kt. Konstitucinis Teismas sąvokas „teisė į privatų asmens gyvenimą“ ir „teisė į privatumą“ vartojo kaip tolygias. Tokios nuomonės laikosi ir mokslininkai, pavyzdžiui, M. Lankauskas²⁷, kurio nuomone, kad „teisė į privatumą yra ne kas kita, kaip teisė gyventi privatų gyvenimą, kuris iš dalies apima ir santykių su kitais žmonėmis palaikymą“. Pritariant minėtoms pozicijoms, toliau šiame darbe terminai „teisė į privatų gyvenimą“, „teisė į privatumą“, „teisė į privataus gyvenimo gerbimą“, „teisė į asmens privataus gyvenimo neliečiamumą“ bus naudojami kaip sinonimai.

Vadovaujantis Konvencijos 8 straipsnio nuostatomis, galima ginti labai skirtingus privataus gyvenimo aspektus: fizinį ir moralinį integralumą, seksualinę orientaciją, susirašinėjimo ir kitokio komunikavimu slaptumą, asmens duomenų atskleidimą trečiajam asmeniui, asmens sveikatos duomenų atskleidimą, teisę į vardą, taip pat šeimos gyvenimo klausimus (pvz.: nesantuokinių vaikų teises, įvaikinimą, prievartinį šeimos išskyrimą) ir kita²⁸. Nors EŽTT nepateikė konkretaus teisės į privatų gyvenimą apibrėžimo, tačiau iš daugiametės Teismo kuriamos jurisprudencijos yra aišku, kad privataus gyvenimo sąvoka apima asmenybės raidą asmens santykiuose su kitais asmenimis, asmens fizinį ir moralinį vientisumą, seksualinę orientaciją ir lytinį gyvenimą, informaciją apie asmenį²⁹, asmens duomenų apsaugą, profesinio ar verslo pobūdžio veiklą, teisę į asmeninį tobulėjimą, teisę nustatyti išsamią informaciją apie savo, kaip individo, tapatybę, teisę būti laisvam nuo aplinkos teršimo, teisę į apsaugą nuo asmeninės informacijos ir atvaizdo atskleidimo³⁰ ir kita.

²⁵ Jovaišas, K. (2004) Informacijos apie privatų žmogaus gyvenimą rinkimo teisėtumo kriterijai. *TEISĖS PROBLEMOS*, 2(44), p. 53.

²⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimas „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase“, Nr. 14/98. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas „Dėl Telekomunikacijų, Operatyvinės veiklos įstatymų ir Baudžiamojo proceso kodekso“, Nr. 34/2000-28/01.

²⁷ Lankauskas, M. (2007). Balansavimas tarp teisės į privatumą ir saviraiškos laisvės Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijoje. *TEISĖS PROBLEMOS*, 2(56), p. 107.

²⁸ Žiobienė, E. (2005). Aktualios konstitucinės teisės į privatų gyvenimą apsaugos problemos. *Jurisprudencija*, 64(56), p. 129.

²⁹ Petraitytė, I. *Supra* note 18, p. 164.

³⁰ Balčiūnaitė, J., Štarienė, L. (2010). Right to privacy v. European Commission's expanded power of inspection according to regulation 1/2003. *Jurisprudencija*, 3(121), p. 119.

Teisės į privatumą sąvokos atskleidimas taip pat buvo mokslinių straipsnių nagrinėjimo objektu. Štai dar 1890 m. asmens teisę į privatų gyvenimą bandė apibrėžti D. Warrenas ir L. D. Brandeisas jų paskelbtame garsiajame moksliniame straipsnyje „Teisė į privatumą“ (angl. *The Right to Privacy*)³¹, kuriame minėtą teisę autoriai apibrėžė kaip *teisę būti paliktam vienam*. Autoriai suformulavo koncepciją, kuria remiantis teisė į privatumą buvo laikoma savarankiška teise. „*Teisė būti paliktam vienam*“ iš tikrųjų išreiškia giliausią asmens teisės į privatų gyvenimą esmę, kurią kiekvienas žmogus aiškina pagal savo supratimą ir jam aktualiausia linkme.

Analizuojant mokslinę literatūrą pastebėtina, kad ne vienas autorius³² pažymėjo, jog Britų pateikiama teisės į privatumą sąvoka, kur ši teisė apibrėžiama kaip *asmens teisė būti apsaugotam nuo kišimosi į asmeninio pobūdžio dalykus*, pripažįstama kaip „vienas iš tiksliausių apibrėžimų, kuriuo atskleidžiama minėtos teisės esmė“³³. Darbo autorės manymu, analizuojant pateiktą sampratą kyla klausimas, kurie „dalykai“ laikomi asmeninio pobūdžio ir, ar visi individo vertinami kaip asmeninio pobūdžio „dalykai“, tokiais privalo būti laikomi kitų žmonių. Štai B. Pranevičienės straipsnyje pateikiamas teisės į privatumą apibrėžimas kai kurių mokslininkų (I. Goldberg, A. Hill, A. Shostack) laikomas labiausiai taikliu: „teisė į privatų gyvenimą – tai teisė į informacinį apsisprendimą (apibrėžtumą) (angl. *informational self-determination*), kuri reiškia žmogaus galimybę kontroliuoti jo asmeninės informacijos srautą“³⁴.

Mokslinėje literatūroje taip pat bandoma teisę į privatumą apibrėžti per privataus gyvenimo sudedamąsias dalis. Balule B. T. ir Otlhogile B. laikosi nuomonės, kad teisė į privatų gyvenimą turi du aspektus: savarankišką ir informacinę autonomiją. Savarankiškas privatumas reiškia prielaidą, kad asmuo turi privačią sferą, apimančią arba neapimančią bendravimą su kitais, laisvą nuo valstybės kišimosi ir nuo kitų neprašytų asmenų nepageidaujamos intervencijos, ir kurioje asmuo yra laisvas priimti sprendimus, susijusius su jo privačiu gyvenimu. Tuo tarpu informacinė autonomija reiškia individo suinteresuotumą kontroliuoti savo asmeninės informacijos srautą ir būdus, kaip su tokia informacija elgtis. Informacinė autonomija reikalauja, kad individai būtų tikri, jog jų asmeninis bendravimas liks privatus ir apsaugotas, o tai leidžia jiems keistis informacija ir idėjomis erdvėje, kuri lieka nepasiekiamą valstybei ir kitiems visuomenės nariams.³⁵

³¹ Warren, S. D., Brandeis, L. D. (1890). The right of privacy. Harvard Law Review. No. 5. Žiūrėta 2016-01-12 per internetą: http://groups.csail.mit.edu/mac/classes/6.805/articles/privacy/Privacy_brand_warr2.html.

³² Pavyzdžiui, Meškauskaitė, L., Lankauskas, M..

³³ Lankauskas, M. *supra* note 27, p. 100.

³⁴ Pranevičienė, B. (2011). Limiting of the right to privacy in the context of protection of national security. *Jurisprudencija*, 18(4), p. 1613.

³⁵ Balule, B. T., Otlhogile, B. (2015). Balancing the right to privacy and the public interest: surveillance by the state of private communications for law enforcement in Bostwana. *Statute Law Review*, 00, p. 1-2.

O. Diggelmann ir M. N. Cleis savo straipsnyje pateikia tokią nuomonę apie teisę į privatumą: yra dvi konkuruojančios „esminės idėjos“, t. y. iš vienos pusės, privatumas kaip atstumo kūrimas tarp individo ir visuomenės, kaip buvimas paliktam vienam (kitai – *privatumas kaip laisvė nuo visuomenės*), ir iš kitos pusės, privatumas kaip pagrindinių bendruomenės normų apsauga, pavyzdžiui, artimi santykiai ar vieša reputacija, (kitai – *privatumas kaip orumas*). Šios esminės idėjos konkuruoja ir iš dalies prieštarauja viena kitai.³⁶

J. Kulesza savo moksliniame straipsnyje pateikia kitokias mokslininkų pozicijas: Weberis apibrėžė privatumą kaip trijų elementų visumą: paslapties, anonimiškumo ir vienatvės (nuošalumo). Kang manymu, svarbiausiu privatumo apsaugos elementu yra leisti užkirsti kelią asmeninės informacijos, kurios nedera viešinti, atskleidimui³⁷. Apie privataus gyvenimo paslaptį rašė ir A. Panomariovas, teigdamas, kad Konstitucijos 22 straipsnyje bei Konvencijos 8 straipsnyje įtvirtinta fundamentali asmens teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą yra ne kas kita, kaip asmens teisė turėti privataus gyvenimo paslaptį, kurios turinį išimtinai sudaro asmeninio pobūdžio informacija³⁸. A. Panomariovas išanalizavęs tarptautinius dokumentus taip pat išskyrė asmens privataus gyvenimo paslapties turinį sudarančius ir tarpusavyje susijusius keturis elementus, tai: 1) informacinis privatumas (t. y. kai asmuo pats savo iniciatyva gali disponuoti savo asmens duomenimis, žinoti apie savo duomenų tvarkymą medicinos, kreditų ir kitose srityse, susipažinti su kitų asmenų tvarkomais savo asmens duomenimis ir pan.), 2) kūno neliečiamumas (t. y. be asmens sutikimo negali būti atliekami su juo jokie medicininiai arba moksliniai bandymai), 3) asmens susirašinėjimo, pokalbių telefonu, telegrafo pranešimų ir kitokio susižinojimo neliečiamumas, 4) asmens būsto arba teritorijos neliečiamumas³⁹. Darbo autorės manymu, šie A. Panomariovo išskirti aptariamoms teisėms elementai leidžia taisyklingiausiai suprasti teisės į privatų gyvenimą turinį ir apimtį. Panašius privatumo elementus pateikia B. Pranevičienė: *pirma*, fizinis privatumas (charakterizuojamas kaip specifinis uždaramas ir vienatvė), *antra*, informacinis privatumas (apibūdinamas kaip konfidenciali ir slapta duomenų apsauga ir asmeninės informacijos kontrolė), *trečia*, savininkiškas privatumas (charakterizuojamas kaip vardų, atvaizdų ir asmeninės informacijos saugyklų kontrolė)⁴⁰. Vertas pastebėjimo G. Godos pateiktas Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo nutarimo išaiškinimas, kad „privatus gyvenimas susideda iš skirtingų dalių, iš kurių viena turi būti absoliučiai saugoma, t.

³⁶ Diggelmann, O., Cleis, M. N., *supra* note 15, p. 442.

³⁷ Kulesza, J. (2013). International law challenges to location privacy protection. *International Data Privacy Law*, 3, 3, p. 159.

³⁸ Panomariovas, A. (2001). *Viešai neskelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese* (daktaro disertacija). Vilnius: Lietuvos Teisės Universitetas, p. 44.

³⁹ Panomariovas, A., *supra* note 21, p. 98-99.

⁴⁰ Pranevičienė, B., *supra* note 34, p. 1614.

y. į kurią įsiskverbimas iš esmės visais atvejais laikytinas neproporcingu. <...> Absoliučiai saugoma zona – tai tokia, kur asmuo turi turėti galimybę išreikšti ypač asmeniškus vidinius procesus, t. y. pojūčius ir jausmus, apmąstymus, pažiūras ir išgyvenimus, ir turėti galimybę dėl to nepatirti valstybės įstaigų sekimo⁴¹. Reikėtų pritarti L. Meškauskaitės teiginiui, kad „privataus gyvenimo sampratos apimtis ir asmens privataus gyvenimo sudedamųjų dalių sąrašas priklauso nuo socialinių sąlygų ir visuomenės brandos, todėl šis sąrašas nėra baigtinis ir turi tendenciją nuolat plėstis ir būti papildomas naujomis asmens gyvenimo sritimis, į kurias kištis tiek valstybės institucijoms, tiek privatiems asmenims draudžiama“⁴². Privačiomis laikomos ne tik teisės aktų konkrečiai saugomos asmens gyvenimo sritys, bet ir tos sritys, kurios privačiomis, neliečiamomis laikomos veikiant visuomenės papročiams, tradicijoms ar kultūrai⁴³. Todėl yra logiška EŽTT pozicija vengti konkrečiai apibrėžti teisės į privatų gyvenimą sąvoką, nes valstybių tradicijos, visuomenės papročiai, kultūra yra skirtingi aspektai, o pateikus išsamų apibrėžimą, rizikuojama eliminuoti iš privataus gyvenimo definicijos konkrečiai valstybei būdingas ir svarbias sritis, kurias privačiomis laiko tos šalies visuomenės mentalitetas, tradicijos ir kultūra. Racionalu, kad bylos dėl asmens teisės į privatų gyvenimą pažeidimų sprendžiamos kiekvienu konkrečiu atveju (angl. *case-by-case*⁴⁴), nes nėra universalios taisyklės, tinkančios vienodai išspręsti visas panašaus pobūdžio bylas.

Šio darbo temos nagrinėjimui aktualu asmens teisės į privatų gyvenimą suvokimą plačiaja prasme atskirti nuo siaurosios prasmės. M. Lankausko teigimu, pačia plačiausia prasme privatus gyvenimas apima šeimos ir namų gyvenimą, asmens fizinę ir psichinę neliečiamybę, garbę ir reputaciją, teisę nebūti neteislingai pavaizduotam, asmeninių faktų slaptumą, draudimą be leidimo publikuoti asmenines nuotraukas, apsaugą nuo piktnaudžiavimo naudojantis privačių ryšių priemonėmis, draudimą skelbti gautą ar surinktą konfidencialią informaciją ir kita⁴⁵. Darbo autorės manymu, plačiausia prasme aptariama teisė turėtų apimti visas įmanomas sritis ir aspektus, kuriuos apima privataus gyvenimo suvokimas. Iš to seka, kad privataus gyvenimo samprata plačiaja prasme, galima teigti, apima tokią informaciją, kurios turinys yra apie konkretų asmenį, vertinantį tą informaciją kaip svarbią jam ir netinkančią viešam atskleidimui. Pastebėtina, kad kiekvienas asmuo turi teisę pats spręsti, kokią informaciją apie savo privatų gyvenimą ir kiek jos atskleisti⁴⁶. A.

⁴¹ Goda, G., *supra* note 5, p.44-45.

⁴² Meškauskaitė, L. (2014). Teisės į privatumą gynimas: teorija ir praktika. Mokslo studija: *Asmens teisių gynimas: problemos ir sprendimai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, p. 360.

⁴³ Žiobienė, E., *supra* note 28, p. 125.

⁴⁴ Zalnieriute, M., *supra* note 17, p. 100.

⁴⁵ Lankauskas, M., *supra* note 27, p. 108-109.

⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. rugpjūčio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-393/2008.

Panomariovas teisingai pažymėjo, kad tik pats žmogus gali nuspręsti, ar konkretūs duomenys sudaro asmens privataus gyvenimo paslaptį (informaciją), nes ši paslaptis yra sukuriama tik žmogaus vidinių įsitikinimų dėka⁴⁷. Kitaip sakant, informacijos svarba paprastai vertinama subjektyviai, t. y. paties asmens, kuris ir nusprendžia, ar konkreti privatų gyvenimą liečianti informacija šiam asmeniui yra vertinga.

Tuo tarpu privataus gyvenimo sampratos suvokimas siaurąja prasme, M. Lankausko teigimu, neapima aukščiau jo minėtų privatų gyvenimą liečiančių institutų. Tačiau ir siauriau suprantama ši teisė negali egzistuoti atskirai, nes pažeidus bet kurį privataus gyvenimo elementą (pavyzdžiui, buto neliečiamybę, korespondenciją), automatiškai tai tampa asmens privatumo pažeidimu⁴⁸. Iš šio teiginio galima daryti išvadą, kad nėra tikslinga konkrečiai nurodyti siauriau suprantamo privataus gyvenimo elementus, nes nagrinėjant atitinkamą klausimą keli privataus gyvenimo institutai gali būti laikomi kaip sudarantys siaurosios prasmės sampratą, pavyzdžiui, analizuojant asmens duomenų apsaugos klausimą ir visus aspektus, susijusius su šia sritimi, iš dalies galima teigti, kad tai siaurosios privataus gyvenimo prasmės sfera, lyginant su asmens teisės į privatų gyvenimą sampratos suvokimu apskritai. Aptariamo darbo kontekste, manytina, kad baudžiamajame procese asmens privatus gyvenimas suprantamas siaurąja prasme, apimančia tokias privataus gyvenimo sritis, į kurias valstybė kišasi taikydama atitinkamas procesines prievartos priemonės ir atlikdama veiksmus, numatytus baudžiamąjį procesą ir kriminalinę žvalgybą reglamentuojančiuose įstatymuose, su tikslu greitai ir išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas, užkirsti kelią naujų nusikalstamų veikų padarymui. Tai dažniausiai tos privataus gyvenimo sritys, kurios susijusios su asmens bei jo būsto ir nuosavybės neliečiamybe, susirašinėjimo slaptumu, bendravimu ir ryšių su kitais žmonėmis užmezgimu ir pan. Tokią išvadą galima daryti ir vadovaujantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso⁴⁹ (toliau – BPK) 44 straipsnio 9 dalies nuostata, kuri skelbia, kad „kiekvienas asmuo turi teisę, kad būtų gerbiamas jo ir jo šeimos privatus gyvenimas, taip pat teisę į būsto neliečiamybę, susirašinėjimo, telefoninių pokalbių, telegrafo pranešimų ir kitokio susižinojimo slaptumą“. Be to, ne visa informacija apie asmens privatų gyvenimą yra būtina tiriant konkretų atvejį. Tikslas yra surinkti tik tą informaciją, kuri yra reikšminga bylai, o duomenys, kurie nėra susiję su nagrinėjama byla, ir kurie nenustato bei nepatvirtina bent vienos reikšmingos bylai aplinkybės, turi būti sunaikinti (BPK 154 str. 8 d., 158 str. 8 d., 160 str. 3 d., 160¹ str. 3 d., 161 str. 2 ir 3 d.). Taigi, galima teigti, kad baudžiamajame

⁴⁷ Panomariovas, A. (2001). *supra* note 21, p. 101.

⁴⁸ Lankauskas, M., *supra* note 27, p. 109.

⁴⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, (37-1341).

procesu privataus gyvenimo samprata suvokiama siauriau, t. y. baudžiamajam procesui įdomūs jau tie informacijos likučiai, kurie atsispindi išoriškai, nes tiek baudžiamojo proceso tikslai, tiek tiesos paieškos ribos reikalauja tik būtiniausias, o ne visos su privačiu gyvenimu susijusios informacijos.

Logiška, kad konkrečiais atvejais kyla klausimas, kuri informacija patenka į asmens privataus gyvenimo ribas, nes, kaip teisingai pastebėjo A. Panomariovas, „ne bet kokia informacija apie konkretų žmogų gali sudaryti to asmens privataus gyvenimo paslaptį“⁵⁰, nes visuomenėje netgi esminių žmogaus instinktų tenkinimas nėra išimtinai tik jo privatus reikalas. A. Panomariovo teigimu, yra būtina išskirti tuos asmens privataus gyvenimo požymius, kurie leistų ikiteisminio tyrimo metu patikrinti, ar surinkta ir/ar atskleista informacija tikrai sudaro konkretaus asmens privataus gyvenimo paslaptį. Šis mokslininkas pateikė sekančius kriterijus: a) informacija liečia konkretų asmenį, b) informacija yra reikšminga tam asmeniui, c) informacija yra apibrėžto turinio (kuris gali apimti informacinį privatumą, kūno neliečiamumą, asmens susirašinėjimo, pokalbių telefonu ir kitokio susižinojimo neliečiamumą, asmens būsto ar teritorijos neliečiamumą), d) tokios informacijos turinį asmuo slepia nuo kitų asmenų⁵¹. Manytina, kad yra teisinga remtis minėtais kriterijais, siekiant pripažinti, kad informacija sudaro privataus gyvenimo paslaptį.

Iš viso to matyti, kad teisės į privatų gyvenimą sąvokų yra labai daug, nes formuojamos priklausomai, kas konkrečiam subjektui yra svarbu pabrėžti asmens privačiame gyvenime. Tačiau vienas aspektas yra aiškus, kad teisę į asmens privatų gyvenimą sudaro konkreti informacija, duomenys ar faktai, susiję su konkrečiu individu, kuris tokią informaciją paprastai laiko paslapyje, ir dėl to jam reikšmingi. Privataus gyvenimo informaciją vaizdžiai galima prilyginti nuosavybės teisei, t. y. be savininko leidimo niekas neturi teisės pasisavinti jo daiktų, priklausančių jam nuosavybės teise. Tačiau, savininkui pažeidus nuosavybės taisykles ar kitus įsipareigojimus, disponavimas nuosavybe savininkui gali būti apribotas arba nuosavybė gali būti net konfiskuota. Seka išvada, kad atitinkamai ir teisė į privatų gyvenimą, nors ir garantuojama Konstitucijos bei Konvencijos, nėra absoliučiai neliečiama.

1.2. Asmens privataus gyvenimo ribojimo aspektai

„Žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumo antipodas – tai intervencija į jo asmeninį ir šeiminių gyvenimą, informacijos apie šį gyvenimą rinkimas, skleidimas ir skelbimas“⁵². Tačiau tokia intervencija ne visada yra neteisėta, jeigu atliekant konkrečius veiksmus ar taikant atitinkamas

⁵⁰ Panomariovas, A., *supra* note 38, p. 51.

⁵¹ *Ibid.*, p. 52.

⁵² Jovaišas, K., *supra* note 25, p. 51.

priemonės laikomasi teisės aktuose nustatytų reikalavimų, teisės principų bei teismų praktikos gerų pavyzdžių.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nustatyti žmogaus teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą apribojimai ir suvaržymai, kurių paskirtis bendriausia prasme yra kitų žmonių teisių ir viešo intereso apsauga bei gynimas⁵³. Kitaip tariant, intervencija į privatų gyvenimą nėra laikoma neteisėta, kai tai daroma viešojo intereso sumetimais. Viešasis interesas reiškia visuomenės teisę žinoti apie įstatymo saugomą kitų žmonių privatų gyvenimą, kadangi tai gali turėti įtakos, netgi negatyvių pasekmių, jų teisėms bei laisvėms⁵⁴. Asmens teisės į privatumą apribojimų pagrindumas grindžiamas tiesiogiai Konstitucijoje (22 straipsnio 3 dalyje) įtvirtintais kriterijais, kurie yra būtini norint rinkti informaciją apie asmens privatų gyvenimą: tai a) *institucinis kriterijus*, reikalaujantis teismo sprendimo dėl leidimo rinkti informaciją; b) *teisėtumo kriterijus*, reikalaujantis laikytis įstatymuose nustatytos tvarkos ir sąlygų dėl informacijos rinkimo; ir c) *pagrįstumo kriterijus*, reikalaujantis motyvuoto teismo sprendimo⁵⁵. Pabrėžtina, kad būtina laikytis visų kriterijų, nes bent vienos sąlygos nebuvimas lemia informacijos apie asmens privatų gyvenimą neteisėtą rinkimą. Konvencijos 8 straipsnyje taip pat nurodytos sąlygos, kada aptariama teisė gali būti ribojama, be to, šių sąlygų sąrašas yra baigtinis. Konvencijos 8 straipsnio 2 dalis skelbia, kad „valstybės institucijos turi teisę apriboti asmenų naudojimąsi aptariamomis teisėmis įstatymų numatytais atvejais ir, kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, visuomenės saugos ar šalies ekonominės gerovės interesams, siekiant užkirsti kelią viešos tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti“. Išdėstytų pagrindų seka akivaizdžiai rodo Konvencijoje įtvirtintus vertybių prioritetus, kitaip sakant, pavienio žmogaus teisės ir laisvės negali būti priešpastatomos kitų žmonių teisėms, visuomenės ir valstybės teisėtiems interesams, maža to, kai pastarosioms teisėms ir interesams kyla reali grėsmė, individo teisės įstatymų nustatyta tvarka gali būti suvaržytos ir apribotos⁵⁶.

Mokslinėje literatūroje sutinkamas sąlyginis Konvencijos 8 straipsnyje įtvirtintų ribojimo pagrindų suskirstymas į *formas* (įstatyminis pagrindas) ir *turinio* (būtinumas demokratinėje visuomenėje bei teisėti tikslai) reikalavimus⁵⁷. Įstatyminis pagrindas (angl. *in accordance with the law*) reiškia, kad teisę į privatumą galima riboti tik tada, kai toks ribojimas numatytas įstatymu,

⁵³ Jovaišas, K. *supra* note 25, p. 51-52.

⁵⁴ Jočienė, D., Čilinskas, K. *supra* note 1, p. 58-59.

⁵⁵ Meškauskaitė, L., *supra* note 42, p. 354.

⁵⁶ Jovaišas, K. *op. cit.*, p. 59.

⁵⁷ Bučiūnas, G. (2015). Asmens teisės į privatumą ir visuomenės teisės būti saugiai santykis tiriant nusikalstamas veikas. *Teisės apžvalga*, 1(12), p. 8.

atitinkančiu sekančius reikalavimus: prieinamumo, viešumo, aiškumo, galimybės apsiginti nuo neteisėtų pareigūnų veiksmų ir teisėtų tikslų siekimo⁵⁸. EŽTT taip pat nurodė, kad įstatymas turi atitikti *kokybės* reikalavimus: turi būti prieinamas suinteresuotam asmeniui ir aiškus (nuspėjamas, numatomas, angl. *foreseeable*) dėl galimų valstybės veiksmų pritaikius tokį įstatymą⁵⁹. Tačiau anot Teismo, slauto pokalbių pasiklausymo iš anksto numatymo galimybė, slaptų sekimo priemonių panaudojimo kontekste, negali reikšti, kad asmuo privalo turėti galimybę numatyti, kada valstybės institucijos galimai slaptai klausosi jo pokalbių, o šis atitinkamai galėtų pritaikyti savo elgesį tokiai situacijai⁶⁰. Kitaip tariant, jokiame įstatyme negali būti itin tiksliai numatytos visos įmanomos teisinės situacijos, tačiau proceso veiksmų atlikimo pagrindai ir sąlygos bei tvarka turi būti tiksliai reglamentuojami⁶¹. Konstitucinis Teismas taip pat yra nurodęs, kad teisinio reguliavimo aiškumo ir nepriekaištingumo reikalavimas išplaukia iš teisinės valstybės principo⁶². G. Goda teisingai pabrėžė, kad „tais atvejais, kai kalbama apie žmogaus teises ir laisves varžančių priemonių skyrimo ir taikymo reguliavimą, minėtas reikalavimas įgyja ypatingą svarbą“⁶³. „Nuspėjamumo“ reikalavimas reiškia, kad įstatymas, kuris suteikia diskreciją, pats savaime nėra nesuderinamas su Konvencijos 8 straipsniu tol, kol diskrecijos apimtis ir jos įgyvendinimo būdai užtikrina pakankamai aiškia asmens apsaugą nuo savavališko valdžios institucijų kišimosi⁶⁴. Šio darbo kontekste svarbus EŽTT jurisprudencijoje minimas bendras reikalavimas valstybės įstatyminei bazei: bet kurios vidaus teisės nuostatos dėl slaptų sekimo priemonių taikymo turi pakankamai aiškiai nurodyti, kokiomis aplinkybėmis valdžios institucijos turi teisę taikyti šias priemones⁶⁵. Tai reiškia, kad neužtenka įstatyme vien formaliai nurodyti konkrečių veiksmų ar procesinių priemonių taikymo galimybes, būtina detaliau reglamentuoti tokių procedūrų taikymo tvarką, sąlygas bei svarbiausia įstatymu nustatyti, kokių veiksmų turi teisę imtis asmuo, kurio teisė į privatų gyvenimą yra suvaržoma. Aptariamo ribojimo kontekste EŽTT jurisprudencijoje buvo laikoma pažeidimu, kai: procedūrų atlikimo tvarka (telefoninių pokalbių pasiklausymo tvarka) buvo reglamentuota administracine

⁵⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1990 m. balandžio 24 d. sprendimas byloje *Kruslin v. France*, (11801/85).

⁵⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *S. and Marper v. The United Kingdom*, Nr. (30562/04, 30566/04).

⁶⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia*, (47143/06).

⁶¹ Goda, G., *supra* note 5, p. 43.

⁶² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas „Dėl teisminės valdžios konstitucinės sistemos ir savivaldos, teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų, taip pat dėl teisėjų įgaliojimų pratęsimo“, Nr. 13/04-21/04-43/04.

⁶³ Goda, G., *op. cit.*, p. 42.

⁶⁴ Kilkelly, U. (2001). *The right to respect for private and family life. A guide to the implementation of Article 8 of the European Convention on Human Rights*. Council of Europe, p. 26. Žiūrėta 2015-02-01 per internetą: [http://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRHAND/DG2-EN-HRHAND-01\(2003\).pdf](http://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRHAND/DG2-EN-HRHAND-01(2003).pdf).

⁶⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. rugsėjo 2 d. sprendimas byloje *Uzun v. Germany*, (35623/05).

tvarka, kuri gali būti lengvai pakeičiama⁶⁶; kai visai nebuvo įstatyminės bazės, kuri reguliuotų konkrečių priemonių panaudojimą⁶⁷; taip pat, kai įstatyme nebuvo įtvirtintos procedūros, kurios suteikia asmeniui galimybę efektyviai apsiginti nuo pareigūnų piktnaudžiavimo jiems suteita teise⁶⁸; kai įstatymo nuostatos dėl slaptų sekimo priemonių taikymo nutraukimo neužtikrino pakankamos apsaugos nuo savavališkų pareigūnų veiksmų šiuo klausimu⁶⁹; kai vidaus teisė pakankamai aiškiai nenustatė, kokia apimtimi kompetentingos valdžios institucijos naudojasi diskrecija slaptai klausytis pokalbių ir kokia yra atitinkamo klausimosi procedūra⁷⁰, ir kita. Tačiau Teismo nebuvo pripažinta pažeidimu, kuomet įsakymas (angl. *the Order*) dėl techninių pasiklausymo įrangos reikalavimų (toks įsakymas iš esmės gali daryti įtaką asmens privatumo ribojimui) nebuvo išleistas viešai prieinamame leidinyje, o publikuotas ministerijos leidinyje, prieinamame tik konkretiems specialistams (darbuotojams), tačiau buvo viešai prieinamas internetinėje teisinėje bazėje⁷¹. Tokia EŽTT pozicija rodo, kad ne tik įstatymai privalo būti viešai skelbiami ir prieinami visuomenei, bet ir ministrų įsakymai, potvarkiai, kurie savo turiniu yra reikšmingi asmens teisei į privatų gyvenimą, t. y. jei toks įsakymas detalizuoja konkrečių procesinių ir/ar operatyvinių/žvalgybinių veiksmų atlikimo tvarką ar konkrečios įrangos, būtinos minėtų veiksmų įgyvendinimui, panaudojimo sąlygas ir tvarką, tai toks dokumentas taip pat privalo būti skelbiamas viešai prieinamuose teisiniuose žurnaluose (nors Teismas ir pabrėžė, kad tokio turinio dokumentai idealiausiu atveju turėtų būti įstatyminio lygio).

Vertinant konkretų apribojimą, pirmiausia tiriama, ar ribojimas buvo nustatytas įstatymo, vėliau – ar juo buvo siekiama teisėto tikslo, ir galiausiai – ar jis buvo „būtinamas demokratinėje visuomenėje“⁷². Sąvoka „būtinumas“, anot EŽTT, reiškia tai, kad „kišimasis turi atitikti primygtinį (neatidėliotiną) visuomeninį poreikį ir turi būti proporcingas siekiamam tikslui“⁷³. Šis paaiškinimas tiek paties Teismo, tiek valstybių gali būti suprastas skirtingai ir pakankamai lanksčiai vertinamas. „Demokratinės visuomenės“ sąvoka taip pat Teismo palikta neapibrėžta, tačiau Teismas vadovaujasi

⁶⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1984 m. rugpjūčio 2 d. sprendimas byloje *Malone v. The United Kingdom*, (8691/79).

⁶⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. gegužės 12 d. sprendimas byloje *Khan v. The United Kingdom*, (35394/97).

⁶⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1983 m. kovo 25 d. sprendimas byloje *Silver and Othor's v. The United Kingdom*, (6205/73, 7052/75, 5947/72).

⁶⁹ *Supra* note 60.

⁷⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. gegužės 31 d. sprendimas byloje *Vetter v. France*, (59842/00).

⁷¹ *Supra* note 60.

⁷² Leonaitė, E. (2010). Proporcingumo principas ir jo taikymas EŽTT byloje prieš Lietuvą pagal EŽTK 8 straipsnį. TEISĖ, 77, p. 115.

⁷³ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1988 m. kovo 24 d. sprendimas byloje *Olsson v. Sweden*, (10465/83).

keliais šiai sąvokai būdingais bruožais: tai tolerancija, platus akiratis, teisės viršenybės principas, proporcingas balansas tarp asmens teisių ir viešojo intereso⁷⁴.

Nors Konvencijos 8 straipsnis pateikia galutinį sąrašą tikslų, kuriais yra: a) valstybės saugumo interesai, b) visuomenės saugos interesai, c) šalies ekonominės gerovės interesai, d) kelio viešosios tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams užkirtimas, e) žmonių sveikatos ar moralės apsauga, f) žmonių teisių ir laisvių apsauga, tačiau valstybės yra laisvos spręsti, kokius šalies interesus valstybė laiko svarbius jos saugumui ir/ar visuomenės saugumui, taip pat kiekviena valstybė savaip sprendžia klausimus dėl ekonominės gerovės siekimo, valstybė pati pasirenka priemones, kaip užkirsti kelią nusikalstamų veikų plitimui ir pan. Visa tai reiškia, kad valstybės nėra įpareigosotos sąvokas „valstybės saugumas“, „ekonominė šalies gerovė“ ir t. t. vertinti vienodai. Kitaip tariant, pripažįstama *valstybių nuožiūros laisvė* (angl. *margin of appreciation*), kuomet jos sprendžia žmogaus teisių ir laisvių ribojimo klausimus. E. Leonaitė savo straipsnyje pateikia *valstybės nuožiūros laisvės* paaiškinimą: „tai EŽTT praktikoje taikoma doktrina (Konvencijos tekste tiesiogiai ji neįvardijama), pagal kurią nacionalinėms valdžios institucijoms pripažįstama tam tikra diskrecija nuspręsti, kokiais atvejais, koku mastu ir priemonėmis gali būti ribojamos Konvencijos bei jos papildomuose protokoluose įtvirtintos teisės ir laisvės. <...> Valstybių nuožiūros laisvė traktuojama kaip subsidiarumo principo išraiška, nes suteikia valstybėms pirmenybę spręsti Konvencijoje įtvirtintas teises ribojančių priemonių taikymo klausimus“⁷⁵. Todėl EŽTT neapibrėžia minėtų sąvokų, bet konkrečių bylų atvejais pateikia ir išaiškina bendrus reikalavimus ir kriterijus, kurie svarbūs kiekvienai demokratinei valstybei. Pavyzdžiui, EŽTT pabrėžė, kad jau aukščiau aptartas įstatymui būtinas „nuspėjamumo“ kriterijus negali būti suprantamas taip plačiai, kad verstų valstybes priimti teises nuostatas, detaliam vardijančias visus elgesio variantus, kuriuos valstybė gali nuspręsti pasirinkti siekdama slaptai sekti asmenis „nacionalinio saugumo“ užtikrinimo pagrindais⁷⁶. Taigi, valstybės turi teisę pasirinkti tokį elgesio variantą, kuris apsaugos „nacionalinio saugumo“ interesus, nors toks būdas ir varžys asmens teisę į privatų gyvenimą, svarbiausia, kad valstybės veiksmai siekiant teisėto tikslo būtų jam proporcingi. Verta paminėti, kad valstybės savo veiksmus gali grįsti ne vienu iš Konvencijos 8 straipsnio 2 dalyje išvardytų tikslų, o keliais. Pavyzdžiui autorių J. Balčiūnaitės ir L. Štarienės moksliniame straipsnyje⁷⁷ aptariamoje EŽTT

⁷⁴ Lankauskas, M., *supra* note 27, p. 110.

⁷⁵ Leonaitė, E., *supra* note 72, p. 114.

⁷⁶ *Supra* note 24.

⁷⁷ Balčiūnaitė, J., Štarienė, L., *supra* note 30, p. 125.

byloje⁷⁸, šis Teismas padarė išvadą, kad intervencijos į pareiškėjui priklausančias bendroves tikslu (t. y. teisės į nuosavybės neliečiamybės apribojimo tikslu) buvo gauti įrodymų apie sudarytus neteisėtus susitarimus, ir todėl aptariamoms teisėms apribojimas grindžiamas tiek „šalies ekonominės gerovės“, tiek „nusikalstamų veikų prevencijos“ interesų apsaugos ribose. Vis dėlto, verta pabrėžti, kad net jei suvaržymas daromas siekiant teisėto tikslo, tačiau pernelyg griežtomis priemonėmis, toks suvaržymas nebus laikomas proporcingu.

E. Losis savo straipsnyje nurodė Y. A. Takahashi pastebėjimą, jog „proporcingumo principas buvo sukurtas tam, kad būtų apribotos valstybių valdžios institucijų galios kištis į žmogaus naudojimąsi teisėmis, ir todėl turi būti vertinamas kaip asmeninės autonomijos apsaugos priemonė“⁷⁹. Tokiai pozicijai logiška būtų pritarti, nes joks kitas egzistuojantis teisinis principas „nepamatuotų“ valstybės pritaikytų priemonių masto ir jo poveikio asmens teisėms. Konstitucinis Teismas atskleidė proporcingumo principo turinį: „Pagal proporcingumo principą nustatytos teisinės priemonės turi būti būtinos demokratinėje visuomenėje ir tinkamos siekiamiems teisėtiems bei visuotinai svarbiems tikslams, jos neturi varžyti asmens teisių labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti, o jeigu šios teisinės priemonės yra susijusios su sankcijomis už teisės pažeidimą, tai minėtos sankcijos turi būti proporcingos padarytam teisės pažeidimui“⁸⁰. Iš esmės tokios proporcingumo principo sampratos laikomasi ir EŽTT jurisprudencijoje. Teismo praktikoje proporcingumo principas naudojamas kaip įrankis skirtas įvertinti taikomų priemonių atitikimą siekiamiems tikslams. EŽTT taiko tokį proporcingumo testą, kuriuo nustatoma pusiausvyra tarp individo teisių ir valstybės interesų. Siekdamas nustatyti, ar įsiskverbimas į teisės saugomą objektą yra proporcingas siekiamam tikslui, Teismas vadovaujasi kompleksiniu procesu, kuris apima daugybės veiksnių apsvaistymą, o ypač: teisę, kurią siekiama apsaugoti nuo suvaržymo (kuo svarbesnė teisė, tuo yra sudėtingiau įrodyti būtinybę ją suvaržyti⁸¹), suvaržymo pobūdį (kuo labiau valstybė siekia įsikišti į asmens teisę, tuo svaresnių priežasčių reikalaujama tokiems veiksams pagrįsti), „primygtinio visuomenės poreikio“ buvimą (pavyzdžiui, priemonių nacionaliniam saugumui užtikrinti panaudojimą galima lengviau pateisinti nei siekiant moralinių/dorovinių tikslų)⁸².

⁷⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. liepos 16 d. sprendimas byloje *Societe Colas Est and Others v. France*, (37971/97).

⁷⁹ Losis, E., *supra* note 3, p. 386.

⁸⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl privataus kaltinimo ir dėl asmens, kurio atžvilgiu atsisakyta kelti baudžiamąją bylą, teisės apskūsti prokuroro nutarimą“, Nr. 7/03-41/03-40/04-46/04-5/05-7/05-17/05.

⁸¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1981 m. spalio 22 d. sprendimas byloje *Dudgeon v. The United Kingdom*, (7525/76).

⁸² Kilkelly, U., *supra* note 64, p. 31-32.

Bendriausia prasme aptariamas principas skirtas įvertinti santykį tarp asmens teisės ir viešo intereso, nustatyti pusiausvyrą tarp asmens teisės apribojimo ir siekiamo tikslo⁸³. Proporcingumo principas gali būti suprantamas kaip vienas iš „būtinumo demokratinėje visuomenėje“ principo elementų (jei apribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje, reiškia jie turi būti proporcingi siekiamiems tikslams) ir yra glaudžiai susijęs su būtinumo demokratinėje visuomenėje principo kitu elementu – „primygtiniu visuomenės poreikiu“⁸⁴, kadangi pritaikius apribojimą nesant neatidėliotino visuomenės poreikio, toks apribojimas nebus laikomas proporcingu siekiamam tikslui.

Siekiant nustatyti pusiausvyrą tarp apribojimo ir siekiamo tikslo, proporcingumas vertinamas tam tikrais kriterijais, kuriais yra duomenys, apibūdinantys apribojimą ir jo poveikį asmens teisėms. E. Leonaitė nurodė tokius vertinimo kriterijus: apribojimo mastą, kurį atskleidžia apribojimo trukmė, pobūdis, toliau nuobaudos formos rūšį, dydį, taip pat „mažiau ribojančios alternatyvos“ pritaikymo galimybę, t. y. vertinama, ar nacionalinės institucijos, siekdamos teisėto tikslo, pasitelkė mažiausiai naudojimąsi konkrečia teise ribojančią priemonę iš visų galimų, ir kita⁸⁵. E. Leonaitė pabrėžė, kad proporcingumo analizė priklauso nuo valstybei pripažįstamos nuožiūros laisvės apimties, t. y. jei tam tikroje srityje valstybė turi platesnę nuožiūros laisvę, paprastai taikomas silpnesnis proporcingumo standartas, o bylose, kur valstybės nuožiūros laisvė yra apribota, taikomi griežtesni proporcingumo standartai⁸⁶. Tokia pozicija yra logiška, nes siekiant suvaržyti ypač jautrias gyvenimo sritis, apribojimo būtinumas turėtų būti kruopščiai įvertintas bei pasirinktos tinkamos ir ne per griežtos priemonės. Panašiai yra su konkrečios informacijos apie viešo asmens privatų gyvenimą paviešiniu spaudoje, kur proporcingumo standartai yra silpnesni vertinant tokio veiksmo atitikimą „būtinumo demokratinėje visuomenėje“ reikalavimui, palyginus su atveju, liečiančiu privataus asmens gyvenimą. Egzistuoja ir tokios sritys, kur proporcingumas iš viso nėra taikomas, nes tai absoliučios teisės ribos (pavyzdžiui, *teisė, sauganti asmenį nuo kankinimų ir kitokio nežmoniško elgesio*), kur bet kokie veiksmai laikomi draudžiamais⁸⁷.

Šio darbo kontekste, proporcingumo principas aktualus vertinant baudžiamajame procese taikomas procesines prievartos priemones, ypač neviešo pobūdžio veiksmus. Būtent siekis užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams, užtikrinti visuomenės saugumą, apsaugoti kitų asmenų teises ir

⁸³ Panomariovas, A., Losis, E. (2010). Proportionality: from the concept to the procedure. *Jurisprudencija*, 2(120), p. 264.

⁸⁴ Roagna, I. (2012). *Protecting the right to respect for private and family life under the European Convention on Human Rights*. Strasbourg: Council of Europe, p. 45. Žiūrėta 2016-02-11 per internetą: http://www.coe.int/t/dgi/hr-natimplement/Source/documentation/hb11_privatelife_en.pdf.

⁸⁵ Leonaitė, E., *supra* note 72, p. 115.

⁸⁶ *Ibid*, p. 115-116.

⁸⁷ Losis, E., *supra* note 3, p. 392-393.

laisves nustato žmogaus teisių varžymo ribas baudžiamajame procese. Proporcingumas taikant procesines prievartos priemones baudžiamajame procese turi būti nustatomas vertinant tokius elementus: a) žmogaus teisės ir laisvės, b) jų ribas nustatantį visuomeninį interesą (būtinybę varžyti žmogaus teisės), c) santykį tarp žmogaus teisių ir visuomeninio intereso jas riboti⁸⁸. Anot A. Panomariovo ir E. Losio, trečiojo elemento proporcingumo nustatymas praktikoje priklauso nuo subjektyvaus prievartos priemonės taikančio subjekto vertinimo, nes jokie proporcingumo nustatymo kriterijai teisės aktuose nėra apibrėžti⁸⁹. Mokslinėje literatūroje išskiriami keli pagrindiniai proporcingumo principo kriterijai: pusiausvyra (t. y. balansas tarp vertybių, kurias norima apsaugoti, ir tarp vertybių, kurias būtina suvaržyti), tinkamumas (t. y. kriterijus, kuris rodo, kokia priemonė žmogaus atžvilgiu yra optimaliausia norint pasiekti užsibrėžtą tikslą), būtinumas (t. y. kriterijus, kuris rodo, kad nėra jokios kitos tinkamos priemonės, kuri mažiau varžytų saugomą teisę), pagrįstumas (t. y. kriterijus, kuris rodo, kad tam tikrą tikslą galima pasiekti tik konkrečiomis priemonėmis) ir teisėtumas (t. y. kriterijus, kuris reiškia, kad apribojimai turi būti nustatyti tik viešai paskelbtu įstatymu, kurio normos yra pakankamai aiškios)⁹⁰.

Vertinant taikomų priemonių proporcingumą galima naudotis dviem būdais, t. y. vertikaliuoju, kai proporcingumo elementai ištiriami laipsniškai, ir horizontaliuoju, kai proporcingumo elementai nagrinėjami kaip bendro balanso nustatymo testas. E. Losis pateikė proporcingumo bendro laipsniško aiškinimo eiliškumą: 1) nustatoma teisės apimtis ir įsikišimo į naudojimąsi teisėmis buvimas, 2) įvertinamas priemonės teisėtumas, 3) nustatomas siekiamo tikslo teisėtumas, 4) įvertinamas taikytinos priemonės tinkamumas, 5) įvertinamas priemonės būtinumas, ir 6) tikrinamas proporcingumo elementas siaurąja prasme (balanso principas, t. y. priemonė neturi sugriauti teisingo balanso tarp varžomos teisės ir siekiamų tikslų)⁹¹. Anot E. Losio, pasinaudojimas tiek vertikaliuoju, tiek horizontaliuoju proporcingumo principo nustatymo metodais, sustiprintų žmogaus teisių ir laisvių apsaugą prievartos priemonių taikymo procese⁹². Pritartina tokiai E. Losio nuomonei, nes esant asmens teisių suvaržymo faktui neužtenka vien formaliai pritaikyti pagrindinius proporcingumo kriterijus vadovaujantis tik vienu metodu, būtina įvairiapusisškai įvertinti situaciją bei atsižvelgti į kitas svarbias aplinkybes konkrečiai nagrinėjamoje byloje. Būtų nelogiška ir neteisinga teisinėje valstybėje vadovautis tik vienu metodu esant skirtingų bylų su įvairiomis aplinkybėmis.

⁸⁸ Losis, E., *supra* note 3, p. 390.

⁸⁹ Panomariovas, A., Losis, E., *supra* note 83, p. 263.

⁹⁰ Jurka, R., ir kiti. (2009). *Baudžiamojo proceso principai*. Vilnius: Eugrimas, p. 157-160.

⁹¹ Losis, E., *op. cit.*, p. 396-398.

⁹² *Ibid.*, p. 399.

G. Goda pateikė tokius Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2006 m. balandžio 4 d. nutarimo išaiškinimus apie privataus asmens gyvenimo neliečiamumą varžančių priemonių proporcingumą: „1) įsibrovimo į informacinę saviraiškos teisę intensyvumas priklauso nuo to, kokia asmeninė reikšmė yra teikiama renkamai informacijai, taip pat nuo to, koku būdu duomenys yra gaunami <...>; 2) informacija apie religinius įsitikinimus laikytina labai privačia; 3) įsiskverbimai, kurie nesiejami su konkrečiais įtarimais, laikytini intensyviais, nes asmuo nėra suteikęs jokie pagrindo valstybei skverbtis į jo privatų gyvenimą; 4) pagal proporcingumo principą, įstatymų leidėjas intensyvius įsiskverbimus turėtų leisti taikyti tik nuo tam tikros įtarimo ar pavojaus kilimo pakopos, <...> svarbu, kad įstatymų leidėjas labai tiksliai apibrėžtų sukauptų duomenų panaudojimo tikslus“⁹³. Visi išvardyti proporcingumo principo kriterijai ir aspektai yra svarbūs tiek taikant procesines prievartos priemones baudžiamajame procese, tiek atliekant kriminalinės žvalgybos veiksmus, kuomet suvaržoma asmens teisė į privatų gyvenimą. Pritartina G. Godos pastebėjimui, kad didėjančios techninės galimybės rinkti informaciją padeda pareigūnams tiek vykdyti prevencinę veiklą, tiek ir atskleisti nusikalstamas veikas, bet kartu didėja ir visiško teisės į privataus gyvenimo gerbimą nuvertėjimo rizika, todėl valstybė savo funkcijų atlikimą turi organizuoti taip, kad būtų surasta protingo visuomenės saugumo ir asmens teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą užtikrinimo apsauga⁹⁴.

1.3. Esama situacija ir perspektyvos

Skaitmeninio susižinojimo technologijos, tokios kaip internetas, išmanūs mobilieji telefonai, „WiFi“ paleidimo prietaisai ir kita, tapo kasdienio gyvenimo dalimi, kuri ryškiai patobulino informacijos priėjimo bei bendravimo „čia ir dabar“ galimybes. Šioje skaitmeninėje eroje, susižinojimo technologijos taip pat praplėtė valstybių valdžių, įmonių ir fizinių asmenų galimybes sekti, slaptai klausytis telefoninių pokalbių bei rinkti asmens duomenis. Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja (toliau – Generalinė Asamblėja) žengė svarbų tarptautiniu lygiu žingsnį teisės į privatų gyvenimą apsaugos link priimdama 2013 m. gruodžio 18 d. rezoliuciją „Teisė į privatumą skaitmeninėje eroje“⁹⁵, kurioje pripažino, kad bet kokios skaitmeninio stebėjimo (sekimo) programos turi būti suderintos su teise į privatumą, bet koks įsikišimas į privatumą neturi būti savavališkas ir turi būti vadovaujamas teisinės sistemos pagrindu, kuri turi būti viešai prieinama, aiški, tiksli, išsami ir nediskriminuojanti. Generalinė Asamblėja pabrėžė, kad žmonių turimos teisės

⁹³ Goda, G., *supra* note 5, p. 65-67.

⁹⁴ *Ibid.*, p. 68.

⁹⁵ Resolution adopted by the General Assembly on 18 December 2013. The right to privacy in the digital age. 68/167. Žiūrėta 2016-02-16 per internetą: <https://ccdcoe.org/sites/default/files/documents/UN-131218-RightToPrivacy.pdf>.

turi būti vienodai saugomos ir elektroninėje erdvėje, todėl kreipėsi į visas valstybes, kad jos peržiūrėtų procedūras, praktiką ir įstatyminę bazę, susijusią su asmenų susižinojimo stebėjimu, telefoninių pokalbių klausimais bei asmeninių duomenų rinkimu, taip pat pabrėžė būtinybę valstybėms užtikrinti pilną ir veiksmingą savo pareigų pagal tarptautinę žmogaus teisių teisę vykdymą, steigti nepriklausomus ir efektyvius priežiūros mechanizmus nuo valdžios taikomos sekimo praktikos, užtikrinti veiksmingą teisių gynimo priemonių panaudojimą tiems asmenims, kurių teisės į privatumą buvo neteisėtai ir savavališkai suvaržytos. Jungtinių Tautų Žmogaus Teisių Taryba (toliau – Žmogaus Teisių Taryba) organizavo diskusiją⁹⁶ (2014 m. rugsėjo 12 d.), kurioje buvo aptariamas Jungtinių Tautų Aukščiausiojo Žmogaus Teisių Komisararo paruoštas pranešimas apie teisę į privatumą skaitmeninėje eroje⁹⁷. Pranešime buvo pabrėžtas probleminis faktas, kad „atviras ir paslėptas skaitmeninis stebėjimas (sekimas) yra paplitęs visame pasaulyje ir kartu su valdžios institucijų vykdomu masiniu sekimu tai jau tapo labiau pavojingu įpročiu negu išimtinė priemonė“. Dar vienas reikšmingas žingsnis asmens teisės į privatų gyvenimą užtikrinimo kontekste buvo žengtas 2015 m. balandį Žmogaus Teisių Tarybai priėmus rezoliuciją 28/16, kurioje nuspręsta paskirti trejų metų laikotarpiui Specialųjį Pranešėją⁹⁸ teisės į privatumą klausimais (angl. *Special Rapporteur on the right to privacy*), kuriam, tarp kitų funkcijų, pavesta pranešti apie įtariamus teisės į privatumą, kuri reglamentuota Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje ir Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte, pažeidimus, apimant ir tuos atvejus, kurie susiję su naujų technologijų keliamais iššūkiais, taip pat, nustatyti galimas kliūtis teisės į privatumą propagavimo ir apsaugos kontekste, nustatyti ir paskelbti principus ir pavyzdgingiausią praktiką teisės į privatumą aspektais nacionaliniu, regioniniu ir tarptautiniu lygmenyse ir kita. Toks Specialus Pranešėjas tyrinės ir teiks ataskaitas apie šalies situaciją specifinėse žmogaus teisių srityse, tikrins valstybių įsipareigojimų laikymąsi teisės į privatumą apsaugos kontekste, padės valstybėms aptikti jų silpniausias vietas teisės į privatumą užtikrinimo sferoje, bendradarbiaudamos su Specialiuoju Pranešėju valstybės turės teisę gauti rekomendacijas ir pasiūlymus bei kitų šalių geros praktikos pavyzdžius teisės į privatumą įgyvendinimo ir apsaugos užtikrinimo kontekste. Tokie žingsniai tarptautinėje arenoje žmogaus teisių srityje reiškia, kad teisė į privatumą šiuolaikiniame sparčiai tobulėjančių

⁹⁶ Panel discussion on the right to privacy, 12 September 2014. Žiūrėta 2016-02-16 per internetą: <http://webtv.un.org/meetings-events/watch/panel-discussion-on-the-right-to-privacy-10th-meeting-27th-regular-session-of-human-rights-council/3781559740001>.

⁹⁷ Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 2014 June 30. *The right to privacy in the digital age*. A/HRC/27/37. Žiūrėta 2016-02-16 per internetą: http://www.ohchr.org/en/hrbodies/hrc/regularsessions/session27/documents/a.hrc.27.37_en.pdf.

⁹⁸ Pirmasis ir dabartinis nuo 2015 m. liepos mėnesio Specialusis Pranešėjas – prof. Joe Cannataci. *Special Rapporteur on the right to privacy*. Žiūrėta 2016-02-16 per internetą: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Privacy/SR/Pages/SRPrivacyIndex.aspx>.

technologijų pasaulyje stumiama į pavojų būti dar labiau suvaržyta ir dėl to reikalaujanti ypatingo dėmesio apsaugos užtikrinimo klausimais.

Keliais aspektais Lietuva dar atsilieka nuo žmogaus teisių ir laisvių apsaugos reguliavimo ir praktikos, kuri yra įprasta Europos Sąjungos valstybėse. Lietuvoje vis dar nenumatyta asmens teisė tiesiogiai kreiptis į Konstitucinį Teismą su individualiu skundu teisių suvaržymo atvejais, kaip tai numatyta, pavyzdžiui, Vokietijos Federacijoje⁹⁹. Lietuvoje nėra mechanizmo, kuriuo naudodamasis bet kuris asmuo, kurio atžvilgiu jokioje byloje nebuvo taikytos priemonės, galėtų kreiptis su skundu dėl pavojaus žmogaus teisėms keliančio reguliavimo ir reikalauti, kad būtų tikrinama tokio įstatymo nuostatų atitikties Konstitucijai bei tarptautiniams teisės aktams. Europoje tokia teisė yra pripažįstama. To įrodymu yra EŽTT priimti sprendimai bylose *Klass and Others v. Germany*¹⁰⁰, *Weber and Saravia v. Germany*¹⁰¹. G. Godos pastebėjimu, Lietuvoje nėra aiškiai nustatytos pareigos informuoti asmenis apie jų atžvilgiu taikytas priemones, atlikus nors ir daugybę įsibrovimo į privatų gyvenimą veiksmų, niekas nepraneša apie tai asmenims, turintiems apie tai sužinoti, taip išvengiama ir ginčų dėl tokių priemonių taikymo teisėtumo¹⁰². Nors BPK 161 straipsnio 1 dalyje yra numatyta, kad „asmeniui, kuriam buvo taikoma bent viena šiame skyriuje numatyta priemonė jam nežinant, baigus tokią priemonę taikyti turi būti pranešta apie ją. Pranešti būtina iškart, kai tai įmanoma padaryti nepakenkiant tyrimo sėkmei“, ir jei įtarimai niekam nebuvo pareikšti, galimybė sužinoti apie taikytas priemones priklauso nuo pareigūnų sąžiningumo ar noro apie jas informuoti. Jei pareigūnai ilgą laiką mano, kad pranešimas apie taikytas priemones vis dar gali pakenkti tyrimui, o vėliau visai pamirštama apie buvusį tyrimą, tai apie tokias priemones niekas gali nesužinoti. O jei vis dėlto sužinoma, tai priemonės jau būna pritaikytos ir įsiskverbimas į žmogaus teises ir laisves jau įvykęs.¹⁰³ 2013 m. sausio 1 d. įsigaliojusio Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymo¹⁰⁴ (toliau – KŽĮ) 5 straipsnio 8 dalis taip pat numato kriminalinės žvalgybos pagrindinės institucijos vadovui pareigą informuoti asmenį apie jo atžvilgiu kriminalinės žvalgybos metu padarytus pažeidimus, bet kartu numatomos išimtys, kad informuoti nebūtina, jei pateikus tokią informaciją gali būti padaryta žala nebaigtiems kriminalinės žvalgybos tyrimams ar atskleista slaptųjų dalyvių tapatybė. Problema ta, kad įstatyme nenumatyti jokie konkretesni kriterijai, pagal kuriuos minėtos institucijos vadovas turėtų konstatuoti esant būtinybę pranešti apie pažeidimus asmeniui, taip pat

⁹⁹ Goda, G., *supra* note 5, p. 66-67.

¹⁰⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1978 m. rugsėjo 6 d. sprendimas byloje *Klass and Others v. Germany*, (5029/71).

¹⁰¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. birželio 29 d. sprendimas byloje *Weber and Saravia v. Germany*, (54934/00).

¹⁰² Goda, G., *op cit.*, p. 67-68.

¹⁰³ *Ibid.*, p. 52-53.

¹⁰⁴ Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas (2012). *Valstybės žinios*, (122-6093).

nenumatyta reali kriminalinės žvalgybos pagrindinės institucijos vadovo ar kitų pareigūnų, turinčių pranešti apie pažeidimus, kontrolė, be to, jei kriminalinės žvalgybos subjektai nors ir nusprendę, kad pažeidimas buvo padarytas, gali konstatuoti, kad atvejis išimtinis ir apie jį pranešti nereikia¹⁰⁵. Tokie išimtiniai atvejai turėtų būti itin reti ir pagrįsti rimtais pavojais visuomenės ir valstybės interesams. EŽTT priimtame sprendime byloje *Drakšas prieš Lietuvą*¹⁰⁶, buvo konstatuotas pažeidimas, kad pareiškėjas Lietuvoje neturėjo galimybės pareikalauti veiksmingo patikrinimo, ar taikant operatyvines priemones nebuvo padaryta pažeidimų. Reikėtų pritarti G. Godos pastebėjimui, kad „analogiškų pažeidimų ateityje būtų galima išvengti tik įtvirtinus valstybės institucijų pareigūnų pareigą pranešti asmenims apie pagal bet kurį įstatymą prieš juos taikytus veiksmus, kuriais buvo varžomos jų konstitucinės teisės ir laisvės, ir nepaliekant pareigūnams galimybės patiems vertinti, buvo ar nebuvo pažeidimas, arba net pažeidimo konstatavimo atveju taikyti išimtį ir neinformuoti asmens apie jo atžvilgiu padarytą pažeidimą“¹⁰⁷.

Verta paminėti ir L. Meškauskaitės pastebėjimą, kad Lietuvos įstatymuose vis dar sutinkama galiojančių nuostatų, kurios galimai prieštarauja Konstitucijos 22 straipsniui. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo¹⁰⁸ 14 straipsnio 3 dalyje skelbiama, kad „informacija apie privatų gyvenimą gali būti skelbiama be žmogaus sutikimo tais atvejais, kai tokia informacija yra pateikiama viešai nagrinėjant bylą“. Remiantis šia nuostata, galima daryti išvadą, kad privačios medicininio pobūdžio informacijos, gautos viešame teismo procese, paskelbimas visuomenės informavimo priemonėse nepažeidžia asmens teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą. Tačiau tokia nuomonė ne visai teisinga, nes ir EŽTT yra konstatavęs¹⁰⁹, kad nacionalinio teismo sprendimo rezoliucinėje dalyje, kuri skelbiama viešai, paskelbus visą asmens vardą ir informaciją apie sveikatos būklę be to asmens sutikimo, laikoma Konvencijos 8 straipsnio 1 dalies pažeidimu¹¹⁰. Informacija apie asmens privatų gyvenimą gali būti paskleista viešai išimtiniais atvejais, jeigu visuomenė turėjo pagrįstą interesą tokią informaciją sužinoti, pavyzdžiui, tais atvejais, kai būtina apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves nuo neigiamų pasekmių¹¹¹.

¹⁰⁵ Goda, G., *supra* note 5, p. 56-57.

¹⁰⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. liepos 31 d. sprendimas byloje *Drakšas v. Lithuania*, (36662/04).

¹⁰⁷ Goda, G., *op. cit.*, p. 58.

¹⁰⁸ Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas (1996). *Valstybės žinios*, (71-1706).

¹⁰⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. gruodžio 14 d. sprendimas byloje *Shabanov and Others v. Russia* (5433/02).

¹¹⁰ Meškauskaitė, L., *supra* note 42, p. 368-369.

¹¹¹ *Ibid.*, p. 369.

Kalbant apie Lietuvos teisės aktus ir jų reguliavimo spragas, paminėtinas ir Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas¹¹², kuriame trūksta nustatytos tvarkos dėl duomenų tvarkymo apie asmens turtinę padėtį ir jo skolas. Ši spraga gali daryti įtaką neteisingos išvados susidarymui, kad tokiai informacijai tvarkyti apskritai nėra taikomi asmens duomenų apsaugos reikalavimai, bei tuo pačiu gali klaidinti teismus priimant teisingą sprendimą dėl asmens duomenų tvarkymo pažeidimų¹¹³. Reikėtų paminėti, kad remiantis žmogaus teises reglamentuojančiais teisės aktais bei tarptautiniais dokumentais, duomenų apsauga yra kilusi iš teisės į privatų gyvenimą bei ši teisė apima duomenų apsaugą, toks požiūris vyrauja ne tik moksliniame, bet ir platesniame rate, ir čia paminėtinas EŽTT 2000 m. gegužės 4 d. sprendimas¹¹⁴ (byloje *Rotaru prieš Rumuniją*), kur Teismas pripažino, kad duomenų privatumas įeina į teisės į privatų gyvenimą sąvoką, t. y. duomenų apsauga yra Konvencijos 8 straipsnio saugomu teisės objektu¹¹⁵.

Duomenų apsauga yra viena aktualiausių privataus gyvenimo sričių, kurią Europos Sąjungoje (toliau – ES) bandoma tinkamai sureguliuoti ir apsaugoti šiais naujų technologijų ir plačių interneto galimybių panaudojimo laikais. Siekdamos šio tikslo, 2015 m. birželio 24 d. trys pagrindinės ES institucijos – Europos Parlamentas, Taryba ir Europos Komisija – pradėjo bendro sprendimo procedūros derybas dėl siūlomo Bendrojo duomenų apsaugos reglamento¹¹⁶ (toliau – BDAR), vertinamo kaip platesnis duomenų apsaugos reformos priemonių rinkinio elementas, į kurį įtraukta ir siūloma nauja direktyva dėl policijos ir teismų veiklos¹¹⁷. Europos duomenų apsaugos priežiūros pareigūno nuomone, „BDAR išstisus dešimtmečius darys poveikį visiems ES gyventojams, visoms ES organizacijoms, kurios tvarko asmens duomenis, ir organizacijoms už ES ribų. <...> BDAR turi padėti formuoti etinį požiūrį, kuris leistų atsižvelgti į technologinės kaitos ir inovacijų teikiamą socialinę naudą ir tuo pačiu apsaugotų individus bei suteiktų jiems galimybę patiems kontroliuoti kibernetinėje erdvėje apie juos pateiktą informaciją“¹¹⁸. BDAR turėtų būti

¹¹² Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas (1996), *Valstybės žinios*, (63-1479).

¹¹³ Petraitytė, I., *supra* note 18, p. 168.

¹¹⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. gegužės 4 d. sprendimas byloje *Rotaru v. Romania*, (28341/95).

¹¹⁵ Zalnieriute, M., *supra* note 17, p. 105.

¹¹⁶ Pasiūlymas dėl Europos Parlamento ir Tarybos reglamento dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo (sutrumpintas pav. – BDAR). COM(2012) 11 final. Žiūrėta 2016-02-17 per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012PC0011&from=EN>.

¹¹⁷ Proposal for a directive of the European Parliament and of the Council on the protection of individuals with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and the free movement of such data. COM(2012) 10 final. Žiūrėta 2016-02-17 per internetą:

<http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%205833%202012%20INIT>.

¹¹⁸ Buttarelli, G. (2015). *Didelė Europos galimybė. EDAPP rekomendacijos dėl ES duomenų apsaugos reformos variantų. Nuomonė 3/2015*. Briuselis, p. 3-12. Žiūrėta 2016-02-17 per internetą:

https://secure.edps.europa.eu/EDPSWEB/webdav/site/mySite/shared/Documents/Consultation/Opinions/2015/15-10-09_GDPR_with_addendum_LT.pdf.

priimtas 2016 m. pavasarį, po to seks dvejų metų pereinamasis laikotarpis. Šis dokumentas pakeis šiuo metu galiojančią 1995 m. Duomenų apsaugos direktyvą¹¹⁹. 2015 m. spalio 9 d. pradėtos derybos dėl naujos direktyvos dėl policijos ir teismų veiklos. Šios direktyvos tikslas yra užtikrinti aukščiausią asmens duomenų apsaugos lygį ir palengvinti duomenų apsikeitimą ES tarp įgaliotų valstybių valdžios institucijų. Naujos direktyvos taikymo sritis bus išplėsta tiek, kad apimtų apsaugą bei prevenciją nuo grėsmių visuomenės saugumui. Naujos direktyvos taisyklės toliau reguliuos asmens duomenų perdavimą trečiosioms šalims ir tarptautinėms organizacijoms.¹²⁰ Direktyva, kartu su BDAR, turėtų būti priimta 2016 m. pavasarį ir pakeis šiuo metu galiojančią 2008 m. Tarybos Pagrindų Sprendimą¹²¹.

Reikėtų pritarti Europos Tarybos Generalinio Sekretoriaus Thorbjorn Jagland nuomonei, kad“ šiais laikais, kai ribos tarp privatumo ir laisvės nusitrynė, Duomenų apsaugos konvencija¹²², kuri galioja jau 35 metus, reikalauja pradėti peržiūros procesą¹²³, kad atitiktų šiuolaikiškus asmens duomenų bei teisės į privatumą apsaugos būtinybės standartus.

Apibendrinant kas išdėstyta, galima teigti, kad asmens teisė į privatų gyvenimą dėl savo plataus pobūdžio yra pakankamai plačiai suprantama bei jos ribų neįmanoma apibrėžti. Sulig naujų technologijų vystymusi, privatumo ribos siaurėja, todėl individas yra suinteresuotas dar labiau apsaugoti savo privatumą. Visad aktualaus valstybės tikslo – nusikalstamumo prevencija, nusikalstamų veikų atskleidimas – pasiekimas glaudžiai siejasi su prievartos taikymu (procesinių prievartos priemonių ir kriminalinės žvalgybos veiksmų), kuri neišvengiamai riboja asmens privatumą. Tačiau tik teisėtas, pagrįstas, proporcingas ir būtinas tokios prievartos panaudojimas siekiant iširti nusikalstamas veikas gali būti pateisinamas Konvencijos prasme.

¹¹⁹ Directive on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data. (1995), *Official Journal*, L 281,23/11/1995, P.0031-0050. 95/46/EC. Žiūrėta per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31995L0046:en:HTML>.

¹²⁰ *Data protection for police and judicial cooperation in criminal matters: Council ready for talks with EP*. (2015) Council of the European Union. Žiūrėta 2016-02-17 per internetą: <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/10/09-data-protection/>.

¹²¹ Council Framework Decision on the protection of personal data processed in the framework of police and judicial cooperation in criminal matters. (2008), (2008/977/JHA, *Official Journal*, L 350, p. 60-71. Žiūrėta 2016-02-17 per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008F0977>.

¹²² Convention for the Protection of individuals with regard to automatic processing of personal data. (1981), CETS No. 108. Žiūrėta 2016-02-17 per internetą: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680078afa>.

¹²³ Thorbjorn, J. (2014). *A new era for privacy*. Žiūrėta 2016-02-17 per internetą: <http://www.politico.eu/article/a-new-era-for-privacy/>.

2. ASMENS PRIVATŲ GYVENIMĄ VARŽANČIOS PRIEMONĖS, SUSIJUSIOS SU DUOMENŲ, TURINČIŲ REIKŠMĖS NUSIKALSTAMOS VEIKOS TYRIMUI IR/AR NAGRINĖJIMUI, GAVIMU BEI KURIOS GALI BŪTI PANAUDOTOS ĮRODINĖJIMO PROCESE

Visuomenės rimties ir saugumo užtikrinimas, nusikalstamų veikų atskleidimas, prevencija ir kontrolė – yra labai svarbi žmogaus gyvybės, sveikatos, nuosavybės, kitų teisių bei laisvių apsaugos ir gynimo prielaida. Baudžiamasis procesas yra viena iš valstybės teisingumo įgyvendinimo formų, taikomų siekiant atskleisti jau padarytas, daromas ar rengiamas daryti nusikalstamas veikas bei užkirsti joms kelią, teisingai nubausti kaltus asmenis. Konstitucinis Teismas 2000 m. gegužės 8 d. nutarime¹²⁴ yra pažymėjęs, kad asmuo, darydamas nusikalstamas ar kitas priešingas teisei veikas, neturi ir negali tikėtis privatumo. Konstitucinis Teismas taip pat pažymėjo, kad „žmogaus privataus gyvenimo apsaugos ribos baigiasi tada, kai jis savo veiksmais nusikalstamai ar kitaip neteisėtai pažeidžia teisės saugomus interesus, daro žalą atskiriems asmenims, visuomenei ir valstybei. Taigi įtariamas nusikalstamų veikų darymu asmuo pats atsisako nuo teisės į privatų gyvenimą ta apimtimi, kurią nulemia jo daromas nusikaltimas. Nusikalstamai veikai netaikomas žmogaus privataus gyvenimo apsaugos principas“¹²⁵. Iš pirmo žvilgsnio formuojasi išvada, kad asmuo, padaręs nusikalstamą veiką negali tikėtis jokios privatumo apsaugos. Tačiau remiantis Konstitucija (22 straipsniu) bei Konvencija (8 straipsniu) toks teiginys ne visiškai teisingas. Valstybė privalo užtikrinti bet kokio asmens teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą, o siekdama visuomenės ir valstybės interesų apsaugos, turi teisę apriboti asmens teisę į privatų gyvenimą, tačiau palikdama asmeniui teisę gintis nuo valstybės institucijų galimai neteisėtų privatų gyvenimą varžančių veiksmų ir tuo pačiu asmeniui užtikrinama tam tikra privatumo apsauga.

Preziumuojama, jog kiekvienas asmuo, pažeisdamas įstatymuose nustatytus draudimus, supranta, kad tai sukels atitinkamą valstybės teisėsaugos institucijų reakciją, suvokia, kad už padarytą nusikaltimą valstybės jam taikomos priemonės bus griežtos, jomis bus koreguojamas, trukdomas ar stabdomas jo neteisėtas elgesys¹²⁶. Dėl įvairių objektyvių priežasčių nusikalstamos veikos tyrimas gali ne tik užtrukti, bet ir gali būti nutrauktas nesurinkus pakankamai duomenų,

¹²⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198¹ straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Nr. 12/99/-27/99-29/99-1/2000-2/2000.

¹²⁵ *Ibid.*

¹²⁶ Ažubalytė, R. ir kiti. (2014). *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, p. 157.

pagrindžiančių įtariamojo kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo. Todėl, siekiant išvengti tokios tyrimo baigties, valstybės atitinkamų teisėsaugos institucijų pareigūnai nusikalstamai veikai išaiškinti bando pasitelkti tokias įrodinėjimo priemones, kurias panaudoti negalėtų sutrukdyti nei nusikalstamos veikos padarymu įtariamam asmuo, nei kiti bylos baigtimi suinteresuoti asmenys¹²⁷. Tokiomis priemonėmis yra procesinės prievartos priemonės bei atitinkami kriminalinės žvalgybos veiksmai, kuriais renkama (gaunama) informacija, bei kurie paprastai yra susiję su žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumo ribojimu, taikomu tais atvejais, kai žmogaus teisės į privataus gyvenimo slaptumą ir viešo intereso konkurencijos atveju, prioritetas teikiamas pastarajam interesui¹²⁸. Bendrai tokiais veiksmais, kuriais varžomas asmens privatus gyvenimas, tačiau kurių pagrindu gaunami ir nustatyta tvarka užfiksuojami duomenys, turintys reikšmės nusikalstamai veikai tirti bei galintys būti panaudoti įrodinėjimo procese, yra: a) asmens, jo transporto priemonės slaptas sekimas, vaizdo ar garso įrašų darymas tokio sekimo metu, taip pat filmavimas, b) paties asmens ir jo buto, namo ar kitos privačios valdos stebėjimas, slaptas patekimas į asmens (ne)gyvenamąsias patalpas, transporto priemones bei jų apžiūra, c) asmens, jo buto, namo ir kitų patalpų krata, daiktų, dokumentų, pašto siuntų poėmis, telefoninių pokalbių klausymasis, kitos informacijos perduodamos elektroninių ryšių tinklais kontrolė, ir kita¹²⁹. Reikėtų pritari E. Losio pastebėjimui, kad „žmogaus teisių ir laisvių varžymo baudžiamajame procese būtinybę lemia aplinkybė, jog dauguma šiuolaikinės visuomenės narių sąmoningumas nėra pasiekęs tokio lygio, kad žmogus savo noru padėtų atskleisti įvykdytą nusikalstamą veiką ir prisiimtų už ją atsakomybę, todėl prievartos taikymas suvaržant proceso dalyvių teises bei laisves, modeliuojant jų elgesį ir renkant įrodymus yra neišvengiamas“¹³⁰. Visai atvejais valstybei tenka pareiga suvaldyti riziką taikant tokias priemones ir veiksmus peržengti ribas, kurių nepaisant privataus gyvenimo neliečiamumo teisė būtų neteisėtai suvaržyta.

Atsižvelgiant į Lietuvos valstybės demokratinį pobūdį, įsipareigojimą gerbti ir saugoti žmogaus teises ir laisves, žmogaus teisių ir laisvių apsaugos kriterijus vertinamas kaip esminis formuojant prievartos priemonių sampratą. Šiame darbe, neskiriant atskiro dėmesio procesinių prievartos priemonių sampratai, vadovaujamosi E. Losio pasiūlytu išplėstu procesinių prievartos priemonių apibrėžimu: „procesinės prievartos priemonės – tai baudžiamąjo proceso įstatymo numatytos procesinės priemonės ir būdai, taikomi baudžiamąjo proceso įstatymo nustatyta tvarka ir

¹²⁷ Panomariovas, A., Ramanauskas, R. (2005). Slaptumas – tiesos baudžiamajame procese nustatymo priemonė.

Jurisprudencija, 75 (67), p. 52.

¹²⁸ Jovaišas, K., *supra* note 25, p. 57.

¹²⁹ *Ibid.*, p. 59-60.

¹³⁰ Losis, E., *supra* note 9, p. 16.

pagrindais, įgaliotų baudžiamojo proceso subjektų, kuriais atimant žmogui galimybę naudotis arba įpareigojant asmenį nesinaudoti atitinkamomis teisėmis bei laisvėmis siekiama užtikrinti netrukdomą baudžiamąjį procesą, jo tikslų įgyvendinimą¹³¹. Tuo tarpu, vadovaujantis KŽĮ (2 str., 4 str.), galima suformuluoti tokį kriminalinės žvalgybos veiksmų apibrėžimą: kriminalinės žvalgybos veiksmai – tai kriminalinę žvalgybą reglamentuojančiame įstatyme numatyti veiksmai ir būdai, taikomi kriminalinę žvalgybą reglamentuojančio įstatymo nustatyta tvarka, pagrindais bei įgaliotų kriminalinės žvalgybos subjektų, kuriais renkama, fiksuojama, vertinama ir panaudojama turima informacija apie kriminalinės žvalgybos objektus, siekiant kriminalinę žvalgybą reglamentuojančiame įstatyme nustatytų tikslų ir uždavinių įgyvendinimo. Kadangi šio darbo tikslas nėra procesinių prievartos priemonių ir kriminalinės žvalgybos veiksmų sąvokų formulavimas, darbo autorė laikysis aukščiau pateiktų sampratų, kurios neabejotinai gali būti tikslinamos.

Informacijos rinkimas kriminalinės žvalgybos veiksmais bei bylai reikšmingų duomenų gavimas procesinių prievartos priemonių pagalba yra procesas, kurį galima vadinti nuolatine kova, pastangomis išlaikyti pusiausvyrą tarp valstybės teisės „sekti“ (brautis į privatų asmens gyvenimą taikant KŽĮ ir BPK įtvirtintas prievartos priemones bei veiksmus ir gauti apie jį bylai reikšmingą informaciją) ir asmens teisės „būti neseckamu“ (teisės tikėtis privatumo, jo ribų apsaugos užtikrinimo). Ši pusiausvyra pasiekama per įstatymuose įtvirtintų reikalavimų, keliamų kriminalinės žvalgybos veiksmų ir procesinių prievartų priemonių teisinei reglamentacijai, taikymui, atlikimo tvarkai, požymiams, laikymąsi, taip pat per žmogaus privataus gyvenimo apsaugos užtikrinimo saugiklius. Proceso veiksmais/priemonėmis gaunant duomenis, būtina užtikrinti ne tik įrodymams keliamų reikalavimų (leistinumo, sąsajumo, tikrumo, pakankamumo) laikymąsi, bet ir nepažeisti reikalavimų, keliamų procesinių prievartos priemonių taikymo teisėtumui, proporcingumui¹³². Šio teiginio svarbą pabrėžia L. Belevičiaus paaiškinimas, kad „procesinių veiksmų metu gautiems duomenims yra keliami tie patys reikalavimai kaip ir duomenims, gautiems kitų įrodymų rinkimo veiksmų metu. Tačiau įrodymų rinkimo veiksmų su prievartos elementais atlikimo metu gauti duomenys gali būti nepripažinti įrodymais ne tik dėl pačių įrodomąją reikšmę turinčių duomenų turinio, formos ar kitų trūkumų, bet ir dėl tos priežasties, jog renkant šiuos duomenis buvo pažeistos įstatyme įtvirtintos procesinės prievartos taikymo taisyklės, t. y. buvo nepagrįstai suvaržytos įstatymo saugomos asmenų teisės bei teisėti interesai“¹³³. Taigi, tam, kad

¹³¹ Losis, E. (2008). Baudžiamojo proceso prievartos priemonių samprata. *Jurisprudencija*, 6(108), p. 80.

¹³² Belevičius, L. (2011). Procesinių prievartos priemonių teisėtumo ir jų taikymo metu gautų įrodymų leistinumo probleminiai aspektai. Iš Kurapka, V.E. ir kiti: *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo*. Mokslo studija (p. 326). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

¹³³ *Ibid.*, p. 328-329.

įrodinėjimo priemonės galėtų būti naudojamos baudžiamajame procese, jų teisinė reglamentacija, panaudojimas turi atitikti tam tikrus teisėtumo, pagrįstumo principų reikalavimus¹³⁴. Dėl kriminalinės žvalgybos veiksmų LAT pabrėžė, kad „atsižvelgiant į tai, kad kriminalinės žvalgybos tyrimas apima veiksmus, varžančius pagrindines žmogaus teises ir laisves, įsiskverbiančius į privatų žmogaus gyvenimą, duomenims, gautiems KŽĮ nustatytais būdais keliami itin griežti teisėtumo ir patikimumo reikalavimai“¹³⁵. Pabrėžtina, kad teisėtumo ir pagrįstumo kriterijai visuomet eina „ranka rankon“, nes neįsivaizduojama situacija, kuomet atitinkamas sprendimas, kuris yra teisėtas, bet nepagrįstas ir atvirksčiai, būtų vertinamas palankiai. Paminėtina, kad teisėtumo principas baudžiamajame procese suprantamas kaip valstybės institucijų, pareigūnų ir kitų asmenų, dalyvaujančių procese, pareiga tiksliai ir nenukrypstamai laikytis visų baudžiamojo proceso įstatymo normų¹³⁶. Tuo tarpu pagrįstumo principas apibūdinamas „kaip vertinamųjų duomenų, kurie patvirtina būtinybę ikiteisminio tyrimo metu naudoti (taikyti) įrodinėjimo priemones arba bent jau leidžia manyti, jog šios priemonės gali būti naudojamos (taikomos), ikiteisminio tyrimo medžiagoje buvimas“¹³⁷. Teisėtumo ir pagrįstumo principų laikymosi būtinumas atsispindi ir EŽTT praktikoje, kurioje suformuotos minimalios garantijos, būtinos siekiant išvengti teisėsaugos institucijų piktnaudžiavimo ir savivalės, todėl toliau darbe bus nagrinėjami reikšmingiausi ir problemiškesni aspektai, turintys įtakos asmens privatumo ribų apsaugai taikant prievartos priemones ir veiksmus.

Lietuvos BPK įtvirtintų prievartos priemonių analizė rodo, kad prievarta yra įgyvendinama dviem žmogaus teises ir laisves varžančiais būdais: *pirmuoju* siekiama atimti galimybę žmogui visiškai ar iš dalies naudotis konkrečiomis savo teisėmis ir laisvėmis, siekiant užtikrinti netrukdomą baudžiamojo proceso eigą ir sudaryti prielaidas pasiekti baudžiamojo proceso tikslus (pavyzdžiui, BPK 122, 140, 143, 145, 148, 154, 158, 159, 160 str. ir kt.), *antruoju* būdu įpareigojama asmenį nesinaudoti atitinkamomis teisėmis ir laisvėmis (pavyzdžiui, BPK 131¹, 132, 132¹, 135 str.)¹³⁸. R. Ažubalytė ir E. Losis išskyrė tokias prievartos priemonių atliekamas funkcijas: 1) sankcijos funkciją, užtikrinant netrukdomą baudžiamąjį procesą (BPK XI skyrius, BPK 140, 142, 151, 157, 389 str.); 2) įrodymų (duomenų) gavimo funkciją (pvz., BPK 141, 143-148, 150, 154-156, 158-160 str.); 3) prevencijos funkciją, susijusią su nusikalstamų veikų užkardymu (BPK XI skyrius, 140, 157

¹³⁴ Panomariovas, A., Ramanauskas, R., *supra* note 127, p. 53.

¹³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. lapkričio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-361-699/2015.

¹³⁶ Belevičius, L., *supra* note 132, p. 342.

¹³⁷ Panomariovas, A., Ramanauskas, R., *op. cit.*, p. 53.

¹³⁸ Losis, E., *supra* note 9, p. 23-24.

str.)¹³⁹. Šio darbo kontekste aktualios tos procesinės prievartos priemonės, kurios atlieka duomenų gavimo funkciją, kurių pagrindinis tikslas yra naujos, įrodomąją reikšmę galinčios turėti informacijos rinkimas, tačiau kurių atlikimas užtikrinamas procesine prievarta. Dalis autorių tokius veiksmus (priemones) atskiria nuo „tradicinių“ prievartos priemonių ir vadina „prievartinio pobūdžio tyrimo veiksmais“ arba „tyrimo veiksmais su procesinės prievartos elementais“¹⁴⁰.

BPK nėra vienintelis įstatymas, kurio nustatyta tvarka gaunami įrodymai (duomenys), be to, BPK neišvardija įstatymų, kuriais remiantis gauti duomenys gali būti panaudoti įrodinėjimo procese. Remiantis teismų praktika, įrodymais baudžiamajame procese pripažįstami ir tie duomenys, kurie gauti kitų įstatymų nustatyta tvarka, tame tarpe ir remiantis Kriminalinės žvalgybos įstatymu. Operatyvinę veiklą (pagal šiuo metu galiojantį KŽĮ – kriminalinę žvalgybą) ir ikiteisminį tyrimą sieja bendri uždaviniai – žmogaus ir piliečio teisių bei laisvių, visuomenės ir valstybės interesų gynimas bei nusikalstamų veikų atskleidimas¹⁴¹. Paprastai, KŽĮ nustatyta tvarka duomenys gaunami prieš pradėdant ikiteisminį tyrimą (KŽĮ 8 str. 3 d.), nes pradėjus ikiteisminį tyrimą, duomenys apie nusikalstamą veiką, ją padariusį asmenį ir kitas aplinkybes, turinčias reikšmės bylai išspręsti teisingai, renkami tik BPK nustatyta tvarka, o KŽĮ nustatyta tvarka gali būti tik ieškoma duomenų šaltinių, kuriuos nustačius, atliekami proceso veiksmai¹⁴². Kriminalinės žvalgybos veiksmai, kuriais renkama informacija, paprastai yra susiję su žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumo ribojimu, todėl tokie informacijos rinkimo būdai reikalauja ypatingo tokių veiksmų atlikimo pagrįstumo ir teisėtumo. LAT pabrėžė, kad „atsižvelgiant į tai, kad *kriminalinės žvalgybos tyrimas*¹⁴³ apima veiksmus, varžančius pagrindines žmogaus teises ir laisves, įsiskverbiančius į privatų žmogaus gyvenimą, duomenims, gautiems KŽĮ nustatytais būdais keliami itin griežti teisėtumo ir patikimumo reikalavimai“¹⁴⁴. EŽTT pabrėžė, kad „valstybės turi turėti galimybę slapta stebėti įvairius ardomuosius veiksmus, kurie vyksta jos teritorijoje, pasirinkdamos sekimo sistemos formas. Kita vertus, valstybės nedisponuoja neribojama laisve taikyti slapto sekimo priemones. Valstybės turi

¹³⁹ Ažybalytė, R., Losis, E. (2009). Už procesinį pažeidimą taikytinos prievartos priemonės. *Socialinių mokslų studijos*, 2(2), p. 208-211.

¹⁴⁰ Belevičius, L., *supra* note 132, p. 327.

¹⁴¹ Tarasevičius, P. (2003). Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykis. *Jurisprudencija*, 49(41), p. 68.

¹⁴² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gruodžio 1 d. Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga Nr. 27-1, *Teismų praktika*, 2007, 27.

¹⁴³ Teismų praktikoje vis dar sutinkamos „operatyvinio tyrimo/veiksmų“ sąvokos, todėl atsižvelgiant į šiuo metu galiojantį Kriminalinės žvalgybos įstatymą, darbe pateiktose teismų praktikos ištraukose „operatyvinio tyrimo/veiksmų“ sąvokos pakeistos į „kriminalinės žvalgybos tyrimo/veiksmų“ sąvokas. *Kriminalinės žvalgybos tyrimas* – tai organizacinė taktinė kriminalinės žvalgybos forma, kai esant kriminalinės žvalgybos tyrimo pagrindui KŽĮ nustatyta tvarka naudojami kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdai ir priemonės siekiant įgyvendinti kriminalinės žvalgybos uždavinius (KŽĮ 2 str. 13 d.).

¹⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. lapkričio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-361-699/2015.

garantuoti, kad jų įstatymai įtvirtintų garantijas, kurios padėtų išvengti piktnaudžiavimų slapta sekant asmenis¹⁴⁵.

EŽTT yra suformulavęs minimalius saugiklius (garantijas), kuriuos nacionalinė teisė turėtų įtvirtinti savo įstatymuose, siekiant išvengti valdžios piktnaudžiavimo taikant prievartos priemones, labiausiai varžančias asmens privatų gyvenimą. Taigi turi būti: *numatytas nusikalstamų veikų pobūdis, suteikiantis valstybei teisę taikyti priemonę; apibrėžtas asmenų ratas, kurių atžvilgiu gali būti taikoma priemonė; numatyta priemonės taikymo trukmės maksimali riba; numatytos procedūros, kurių būtina laikytis tiriant, naudojant ir tvarkant gautus duomenis; numatytos būtinos atsargumo priemonės, kurių reikia laikytis informacijos panaudojimo/perdavimo procese bendradarbiaujant su kitomis šalimis (institucijomis); bei numatytos aplinkybės, kurioms esant gauti įrašai ar pokalbių išsklotinės privalo būti sunaikinti.*¹⁴⁶ Nors į šiuos griežtus reikalavimus praktiškai labiausiai reikia atsižvelgti reglamentuojant ir taikant griežčiausią priemonę, t. y. susižinojimo kontrolę, tačiau darbe šie reikalavimai bus analizuojami ir kitų prievartos priemonių kontekste.

Remiantis žmogaus teisių apsaugos standartais reikalaujama, kad asmens teises varžančių priemonių taikymo sąlygos būtų labai aiškiai įstatyme apibrėžtos. Nors ir neįmanoma pateikti visiškai aiškaus ir išsamaus kriterijų sąrašo, tačiau sisteminis reglamentavimas tikrai turėtų prisidėti prie geresnio žmogaus teisių užtikrinimo baudžiamajame procese.¹⁴⁷ Pritartina autorių A. Panomariovo ir R. Ramanausko teiginiui, kad „procesinės prievartos priemonės turi būti taikomos tada, kai kitais būdais jau buvo surinkta duomenų, leidžiančių formaliai įtarti, jog asmuo daro, padarė ar rengėsi padaryti ne bet kokio pobūdžio ar sunkumo nusikalstamą veiką, o tik tas veikas, kurių baigtinis sąrašas yra įtvirtintas įstatyme arba jei tokio sąrašo nėra, tai įstatyme turi būti įtvirtintas sąrašas aplinkybių, kurioms esant, tokia duomenų rinkimo forma būtų pateisinama žmogaus teisių apsaugos požiūriu“¹⁴⁸.

Taigi, aiškus įstatyme įtvirtintas baigtinis sąrašas nusikalstamų veikų (kitaip, faktinis pagrindas), dėl kurių gali būti pradėtos taikyti prievartos priemonės, yra vienas iš svarbiausių reikalavimų, sąlygojančių teisėtą priemonių taikymą bei užtikrinančių minimalių garantijų nuo piktnaudžiavimo laikymąsi. Tokį reikalavimą iš dalies atitinka BPK 154 str. reglamentuota neviešo

¹⁴⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1998 m. kovo 25 d. sprendimas byloje *Kopp v. Switzerland*, (23224/94).

¹⁴⁶ Transparency International Georgia. *Assesment of the Georgian legislation on telephone interception in the light of the European Convention on Human Rights*. (2013), p. 5. Žiūrėta 2016-03-05 per internetą: http://www.transparency.ge/sites/default/files/post_attachments/Assessment%20of%20the%20Georgian%20legislation%20phone%20interception%20E2%80%932024%20May%202013_0.pdf.

¹⁴⁷ Goda, G. (2000). Procesinių prievartos priemonių Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso projekte samprata, klasifikacija ir turinys. *TEISĖ*, 35, p. 17.

¹⁴⁸ Panomariovas, A., Ramanauskas, R., *supra* note 127, p. 53.

pubūdžio procesinė prievartos priemonė – „Elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė, jos fiksavimas ir kaupimas“, kuri gali būti taikoma, jeigu yra pagrindas manyti, kad tokiu būdu galima gauti duomenų apie rengiamą, daromą ar padarytą labai sunkų, sunkų ar apysunkį nusikaltimą arba apie nesunkius nusikaltimus, numatytus Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 152¹, 162 str. 2 d., 170, 198² str. 1 d., 309 str. 2 d., bei esant kitiems BPK 154 str. 1 d. numatytiems pagrindams. Šio aspekto nagrinėjimui ir palyginimui verta pateikti Vokietijos pavyzdį.

Vokietijos Federacinės Respublikos baudžiamojo proceso kodekso¹⁴⁹ (toliau – Vokietijos BPK) 100a ir 100b paragrafuose, kuriuose reglamentuojami telekomunikacijos tinklais perduodamos informacijos kontrolės veiksmai, įtvirtinta, kad šie veiksmai gali būti taikomi tik padarius sunkius ir labai sunkius nusikaltimus, kurių išsamus sąrašas yra pateiktas 100a paragrafo 2 dalyje. Toks Vokietijos BPK detalus reglamentavimas yra laikomas „gera praktika“¹⁵⁰ (angl. *best practice*) ir gali būti pavyzdžiu tiek kitų valstybių, tiek Lietuvos BPK atitinkamų nuostatų pataisymui ir papildymui. Vokietijos pasirinktas priemonių reglamentavimo modelis atitinka EŽTT praktiką¹⁵¹, kuri nurodo, kad „nacionalinė teisė turi būti kiek įmanoma aiški, reglamentuodama neviešo pobūdžio priemonių taikymą, kad pilietis būtų įsitikinęs dėl aplinkybių ir sąlygų, kurioms esant valstybės institucijos yra įgalios panaudoti tokias priemones“,¹⁵² „aiškios įstatymų nuostatos mažina teisėsaugos institucijų savivalės riziką“¹⁵³. Esant tokiam išsamiam įstatyme įtvirtintam sąlygų sąrašui, užtikrinama asmeniui teisė „nebūti sekamam“, kuomet jo padaryta nusikalstama veika neatitinka įstatyme numatytų sąlygų, asmuo gali nuspėti savo neteisėtų veiksmų procesines pasekmes. „Vokietijos teismų praktika rodo, kad jei šios priemonės taikomos dėl nusikaltimo, neįrašyto į 100a paragrafe esantį nusikaltimų sąrašą, tai lemia įrodymų leistinumą pažeidimą“¹⁵⁴. EŽTT nereikalauja, kad įstatyme būtų pateiktas išsamus sąrašas nusikalstamų veikų, dėl kurių gali būti taikomos aptariamoms priemonėms¹⁵⁵, tačiau įstatymas turi pateikti nusikaltimų kategorijas, kurias atitinkant gali būti taikomos priemonės. Tai gali būti padaryta dviem formomis: *pirma*, konkretūs nusikaltimai yra apibrėžiami atsižvelgiant į konkrečius kriterijus, *antra*, pateikiamas konkrečių

¹⁴⁹ The German Code of Criminal Procedure, published on 7 April 1987, *Federal Law Gazette Part I p. 1074, 1319*. Žiūrėta 2016-03-05 per internetą: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html#p0430.

¹⁵⁰ Transparency International Georgia., *supra* note 145, p. 7.

¹⁵¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. liepos 1 d. sprendimas byloje *Liberty and others v. The United Kingdom*, (58243/00).

¹⁵² Europos Žmogaus Teisių Teismo 1990 m. balandžio 24 d. sprendimas byloje *Huvig v. France*, (11105/84).

¹⁵³ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1990 m. balandžio 24 d. sprendimas byloje *Huvig v. France*, (11105/84).

¹⁵⁴ Juozapavičius, A. (2008). Įrodymų leistinumai Vokietijos baudžiamajame procese. *TEISĖ*, 68, p. 115.

¹⁵⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. gegužės 18 d. sprendimas byloje *Kennedy v. The United Kingdom*, (26839/05).

nusikaltimų katalogas¹⁵⁶. Manytina, jog Vokietijos pozicija, kad aptariamais veiksmais gali būti taikomi tik dėl sunkių ir labai sunkių nusikaltimų, pabrėžia šios priemonės griežtą pobūdį asmens privataus gyvenimo ribojimo kontekste. Nors Lietuvos BPK 154 str., kuris leidžia šią priemonę taikyti ne tik dėl visų labai sunkių, sunkių, apysunkių nusikaltimų, bet ir dėl kai kurių nesunkių nusikaltimų, pasirinktas reglamentavimo būdas neprieštarautų Konvencijai, bet atsižvelgiant į aptariamą priemonės asmens privatumą ribojantį pobūdį, manytina, kad Lietuvos BPK 154 str. nuostatos turėtų numatyti siauresnę priemonių taikymo ratą nusikaltimų sunkumo kontekste. EŽTT byloje *Iordachi prieš Moldovą* pabrėžė, kad „nors aptariamasis Moldovos įstatymas numato, kad pokalbių klausymasis galimas dėl sunkių, labai sunkių ir išskirtinai sunkių nusikaltimų, tačiau Teismas sukritikavo faktą, kad net daugiau nei pusę nusikaltimų patenka į tą nusikaltimų kategoriją, dėl kurių gali būti taikoma pokalbių pasiklausymo priemonė“¹⁵⁷. Lietuvos BPK 154 str. taip pat numato galimybę taikyti aptariamą priemonę dėl nusikaltimų, kurie patenka į tą nusikaltimų kategoriją, kuri apima daugiau kaip pusę visų nusikaltimų, numatytų Lietuvos BK (t. y. iš visų 405 nusikaltimų, BPK 154 str. gali būti taikomas dėl 246 nusikaltimų). Kadangi šis aspektas Moldovos konkretaus įstatymo atžvilgiu Teismo buvo sukritikuotas ir pripažintas problemišku, tai atitinkamai pritaikius šią EŽTT pastabą Lietuvai reikėtų, kad Lietuvos BPK 154 str. 1 d. ir 3 d. nurodytos nusikaltimų rūšys turėtų būti sugriežtintos: galėtų būti numatyta BPK 154 str. taikyti tik dėl sunkių ir labai sunkių nusikaltimų ir, jei būtina, numatyti išimtis konkrečiai nurodant, kurių BK straipsnių atžvilgiu papildomai leidžiama susižinojimo kontrolė BPK 154 str. kontekste.

Kaip pavyzdys gali būti pateiktas ir Norvegijos Karalystės baudžiamojo proceso įstatymo¹⁵⁸ 216a ir 216b straipsniai, kurie numato, kad susižinojimo kontrolė gali būti taikoma „bet kuriam asmeniui, kuris įtariamas padaręs ar kėsinęsis padaryti nusikalstamą veiką, už kurios padarymą Baudžiamasis kodeksas numato 10 metų ir didesnę laisvės atėmimo bausmę“ (216a str.), arba jei „asmuo įtariamas padaręs ar kėsinęsis padaryti nusikalstamą veiką, už kurią numatyta 5 metų ir didesnė laisvės atėmimo bausmė“ (216b str.), taip pat minėtuose straipsniuose konkrečiai įvardytų nusikalstamų veikų atžvilgiu. Manytina, Norvegijos pavyzdys taip pat rodo, kad griežtesnis ir tikslesnis reglamentavimo būdas pasirinktas atsižvelgus į šios priemonės itin varžantį privatą gyvenimą pobūdį. Tą patvirtina ir Norvegijos baudžiamojo proceso įstatymo 17b Skyrius, skirtas reglamentuoti „prievarotos priemonių naudojimą sunkių nusikaltimų užkardymui“, kur numatytos

¹⁵⁶ Transparency International Georgia., *supra* note 145, p. 6.

¹⁵⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. vasario 10 d. sprendimas byloje *Iordachi and Others v. Moldova*, (25198/02).

¹⁵⁸ The Criminal Procedure Act of the Kingdom of Norway, 22 May 1981, No. 25. Ministry of Justice and the Police. Žiūrėta 2016-03-05 per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

griežtos taisyklės ne tik susižinojimo kontrolės, bet ir kitų procesinių prievartos priemonių, pavyzdžiui, kratos, poėmio ir kt., taikymui, nurodyti konkretūs atvejai bei nusikaltimų, dėl kurių gali būti taikomos priemonės, sąrašas.

Taigi, nors procesinės prievartos priemonės turi būti taikomos kaip išimtinės (BPK 11 str. 1 d.), tačiau pagal šiuo metu galiojantį Lietuvos BPK valstybei suteikta teisė „sekti“ asmenį, padariusį bet kokią nusikalstamą veiką, bet kokio sunkumo ar pavojingumo. Tai rodo Lietuvos BPK 158, 159 ir 160 str. (savo tapatybės neatskleidžiančių pareigūnų veiksmų, nusikalstamos veikos imitacijos veiksmų bei slapto sekimo) reglamentavimo būdas. Lietuvos BPK 158 str. numato nusikaltimų kategorijas, kurios apima pakankamai platų ratą nusikaltimų (apysunkių, sunkių ir labai sunkių), BPK 159 str. numato galimybę dar plačiau taikyti pastarojo straipsnio reglamentuojamą priemonę, t. y. visų nusikaltimų atžvilgiu, o pagal BPK 160 str. valstybė turi teisę slapta sekti asmenis dėl bet kokių nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų, jei tik tokios priemonės pritaikymas atitinka BPK 11 str. 1 d. bei proporcingumo principą. Atsižvelgiant į tai, kad šios neviešo pobūdžio procesinės prievartos priemonės ypač varžo asmens teisę į privatą gyvenimą, manytina, kad baudžiamąjo proceso įstatymai turėtų sugriežtinti faktinių šių priemonių taikymo pagrindą, pavyzdžiui, įtraukiant nusikalstamų veikų sąrašą, susiaurinant nusikaltimų kategorijas sunkumo laipsnio atžvilgiu. Pavyzdžiui, Vokietijos BPK 110a paragrafe, kuris skirtas reglamentuoti slaptų tyrėjų pagalba atliekamus tyrimus, yra numatytos nusikalstamo veikimo sritys (neteisėtos prekybos narkotikais ar ginklais, pinigų ar antspaudų klastojimas, nacionalinio saugumo sritis, komercinės sritys, organizuotų ar kitų bendrininkų grupių atžvilgiu ir kt.), kuriose galima taikyti šią priemonę. Šveicarijos Baudžiamąjo proceso kodekso¹⁵⁹ 285a str. numato, kad slaptą tyrimą galima atlikti sunkių nusikaltimų atžvilgiu, o 286 str. yra pateiktas tokių nusikaltimų sąrašas. Mokslinėje doktrinoje laikomasi labai teisingos nuomonės, kad „griežtesnę ar intensyvesnę prievartą legitimuoja būtinybė ištirti sunkesnes nusikalstamas veikas“¹⁶⁰, todėl, manytina, į tai reikėtų atsižvelgti reglamentuojant ypač neviešo pobūdžio prievartos priemones.

Tęsiant klausimo dėl faktinio pagrindo nagrinėjimą, reikėtų aptarti ir KŽĮ reglamentavimo problematiką priemonių kontekste. Faktinis kriminalinės žvalgybos (toliau – KŽ) tyrimo atlikimo pagrindas yra nustatytas KŽĮ 8 str., tai – tam tikra informacija apie rengiamą, daromą ar padarytą labai sunkų ar sunkų nusikaltimą arba apie įstatyme išvardytus apysunkius nusikaltimus, arba apie

¹⁵⁹ Criminal Procedure Code of the Swiss Confederation (2007, amended 2015). Žiūrėta 2016-03-02 per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

¹⁶⁰ Merkevičius, R. (2011). Baudžiamajame procese atsitiktinai gautos faktinės informacijos panaudojimas kitame baudžiamajame procese (I). Iš Aliukonienė, R. ir kiti. *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. (p. 396). Vilnius: Registrų Centras.

nusikaltimą rengiantį, darantį ar padariusį asmenį. KŽ tyrimas taip pat yra pradedamas kai pasislepia įtariamasis, kaltinamasis arba nuteistasis; dingsta be žinios asmuo; vykdoma asmenų apsauga nuo nusikalstamo poveikio (KŽĮ 8 str. 1 d.); kai vykdoma valstybės paslapčių apsauga; turima informacijos apie veikas, keliančias grėsmę valstybės konstitucinei santvarkai, jos nepriklausomybei, ekonominiam saugumui, valstybės gynybinės galios užtikrinimui ar kitiems svarbiems nacionalinio saugumo interesams¹⁶¹. LAT yra pažymėjęs, kad KŽ veiksmai teisėtai gali būti atliekami tik esant konkrečiam įstatyme nustatytam faktiniam pagrindui – informacijai ne apie bet kokią, o tik apie įstatyme nurodytą nusikalstamą veiką – ir vykdomi tik siekiant surinkti duomenų apie tokią veiką¹⁶². KŽĮ pasirinktas faktinio pagrindo reglamentavimo būdas, t. y. nurodant, kad KŽ tyrimas gali būti atliekamas dėl sunkių ir labai sunkių nusikaltimų bei apysunkių nusikaltimų, kurių baigtinis sąrašas pateiktas įstatyme, manytina, atitinka ir EŽTT praktiką, numatančią, kad nusikalstamos veikos, dėl kurių gali būti nuspręsta taikyti slaptos sekimo priemonės, turi būti nurodytos įstatyme ir tai traktuotina kaip viena iš minimalių garantijų siekiant išvengti piktnaudžiavimo apribojant Konvencijos 8 str. įtvirtintas asmens teises¹⁶³. Tačiau, atsižvelgiant į EŽTT praktiką, taip pat svarbu, kad įstatymuose būtų apibrėžtos sąvokos, žyminčios tokį faktinį pagrindą, kuris apibūdinamas kaip „ekonominis saugumas, valstybės gynybinė galia, valstybės saugumas“ ir pan., kadangi nėra aišku, kokie įvykiai ir/ar veiksmai gali būti laikomi kaip keliantys grėsmę būtent minėtoms vertybėms. Šią problemą Teismas išvelgė nagrinėdamas bylą *Roman Zakharov prieš Rusiją*¹⁶⁴, kur nustatė, kad Rusijos teisė nesuteikia jokių nuorodų į aplinkybes, susijusias su įvykiais ir veiksmais keliančiais pavojų Rusijos interesams, ir kurioms esant asmens atžvilgiu gali būti taikomos slaptos priemonės, o tai savo ruožtu suteikia plačią diskreciją valdžios institucijoms praktiškai neribotai taikyti priemonės dėl įvykių ir veiksmų, kurie valdžios manymu yra pavojingi valstybei, tuo pačiu padidėja ir piktnaudžiavimo galimybė. Tokių sąvokų pasigendama ir KŽĮ, todėl atsižvelgus į EŽTT praktiką, reikėtų įtraukti būtinas sąvokas arba nuorodas į jas kituose įstatymuose.

Vienu iš svarbiausių minimalių garantijų reikalavimu yra ir asmenų, kurių atžvilgiu leidžiama taikyti prievartos priemonės, kategorijų įtvirtinimas įstatymuose. Lietuvos BPK straipsniuose, kuriuose reglamentuojamos neviešo pobūdžio procesinės prievartos priemonės,

¹⁶¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. vasario 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-85-696/2016.

¹⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. kovo 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-168-139/2015.

¹⁶³ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. birželio 29 d. sprendimas byloje *Weber and Saravia v. Germany*, (54934/00).

¹⁶⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

trūksta nuorodų, kurios aiškiai apibrėžtų, kokie asmenys gali įtarti, jog jų atžvilgiu yra taikomos slaptos priemonės ar atliekami veiksmai. Pavyzdžiui, iš BPK 154 straipsnio, skirto reglamentuoti labiausiai asmens privatų gyvenimą varžančią priemonę, formuluotės aišku tiek, kad pareigūnas, tirdamas labai sunkius, sunkius, apysunkius ir kai kuriuos nesunkius nusikaltimus, gali klausytis asmenų pokalbių, jeigu tokiu būdu galima gauti duomenų apie rengiamą, daromą ar padarytą nusikaltimą. Tai reiškia, kad gali būti klausomasi pokalbių ne tik tų asmenų, kurie galbūt net nesusiję su nusikalstama veika, o tik gali turėti tam tikros informacijos apie pareigūnus dominantį nusikaltimą, tačiau ir tų asmenų, kurie anot pareigūnų gali žinoti reikšmingos informacijos, tačiau priemonės taikymo metu įsitikinama, jog dėl šio asmens turimos informacijos pareigūnai klydo. Kitaip tariant, gali būti klausomasi neapibrėžto rato asmenų, tuo pagrindu, kad galbūt šie asmenys jei ne patys dalyvauja nusikaltimų daryme, tai bent žino kažką apie tokias veikas. Iš BPK 160 straipsnio formuluotės seka išvada, kad slaptą sekimą galima taikyti bet kurio asmens atžvilgiu. Pagal EŽTT praktiką, tokios formuluotės, kurios suteikia teisėsaugos institucijoms plačią diskreciją taikyti slaptas priemones, neatitinka įstatymų kokybės, tuo pačiu ir „numatomumo“ reikalavimo Konvencijos prasme¹⁶⁵. Nors EŽTT pabrėžė, kad sekimo priemonės (ypač pokalbių pasiklausymas) gali būti taikomos ir to asmens atžvilgiu, kuris nėra įtariamas ar kaltinamas padaręs nusikaltimą, bet gali turėti informacijos apie konkretaus nusikaltimo padarymą,¹⁶⁶ Teismas taip pat paminėjo, kad tokių asmenų sąvokos turi būti nedviprasmiškai apibrėžtos įstatyme. Geru pavyzdžiu gali būti Vokietijos BPK 100a paragrafo 1 d. 1 p. įtvirtintos asmenų kategorijos, tai „asmuo, kuris yra vykdytoju, kurstytoju ar bendrininku, padarė nusikaltimą <...>, kėsinosi ar rengėsi padaryti nusikaltimą“. Pagal EŽTT praktiką tinkamos ir tokios sąvokos, kaip „įtariamas“, „kaltinamas“ ir panašūs konkretūs apibrėžimai¹⁶⁷. Taigi, atsižvelgiant į EŽTT praktiką, Lietuvos BPK straipsnių, kurie reglamentuoja neviešo pobūdžio priemones, formuluotes būtina papildyti tiksliais sąvokomis, apibrėžiančiomis asmenų kategorijas.

Reikalavimas gauti iš atitinkamo pareigūno leidimą atlikti procesinius veiksmus (teisinio pagrindo buvimo reikalavimas) yra dar viena svarbi garantija asmens privatumo apsaugos kontekste. G. Goda teisingai pažymėjo, kad „žmogaus teisių apsaugos reikalavimai įpareigoja nustatyti, kad pačias griežčiausias prievartos priemones skirti turėtų tik aukščiausio rango pareigūnai“¹⁶⁸. Lietuvos

¹⁶⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. rugpjūčio 18 d. sprendimas byloje *Kennedy v. The United Kingdom* (26839/05).

¹⁶⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. kovo 19 d. sprendimas byloje *Greuter v. The Netherlands* (40045/98).

¹⁶⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. rugsėjo 14 d. sprendimas byloje *Iordachi and others v. Moldova* (25198/02).

¹⁶⁸ Goda, G., *supra* note 147, p. 20.

BPK numato, kad daugeliui procesinių prievartų priemonių, ypač neviešo pobūdžio veiksmų atlikimui, būtina gauti ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartį, sankcionuojančią prašomų veiksmų (pavyzdžiui, kratos, poëmio, pašto siuntų poëmio, elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolës, savo tapatybës neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigûnų veiksmų, leidimo atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus, slapto sekimo) atlikimą. Toks įstatymo reikalavimas yra saugiklis, užtikrinantis, kad asmens atžvilgiu neturėtų būti savavališkai taikomos procesinės prievartos priemonës (kitai, užtikrinama asmens teisë „nebûti sekamam“ be teisinio pagrindo). Nors BPK įtvirtintas pasyvaus ikiteisminio tyrimo teisëjo modelis, reiškiantis, jog ikiteisminio tyrimo teisëjas jokių tyrimo veiksmų inicijuoti negali¹⁶⁹, tačiau ikiteisminio tyrimo teisëjo institutas baudžiamajame procese yra svarbus žmogaus teisių gynimo garantas. Vykdydamas ikiteisminio tyrimo teisëtumo kontrolës funkcijà, ikiteisminio tyrimo teisëjas užtikrina, kad nebûtų pažeisti procese dalyvaujančių asmenų teisëti interesai, kad procese dalyvaujantys asmenys laikytųsi galiojančių įstatymų, konstatuoja, ar (ne)buvo pažeistos asmens teisës, ar yra pakankamas pagrindas skirti procesines prievartos priemones, vertina pateiktà informacijà, vykdo justicijos funkcijà ikiteisminiame tyrime¹⁷⁰.

Teisëjo sankcija atlikti procesinius veiksmus įrodymų gavimo procese yra būtina tam, kad gauti duomenys, nors ir ribojant asmens teisë į privatų gyvenimà, pretenduoja būti patikrinti ir pripažinti įrodymais teismo procese bylos nagrinëjimo metu. Tokia sankcija yra ne tik teisësaugos institucijų teisëtas „bilietas“ gauti informacijà taikant procesinë prievartà (valstybës teisë „sekti“), bet ir asmens privataus gyvenimo informacijos apsaugos garantas, kurio nesant, asmuo turi teisë skųsti atliktus pareigûnų veiksmus bei ginçyti surinktų duomenų teisëtumà. Tokià situacijà iliustruoja šis LAT pavyzdys: *„Ikiteisminis tyrimas dėl veikos, už kurià skundžiamu nuosprendžiu nuteistas kasatorius, pradëtas viršininko aktu <...>, specialiosios ekspertų komisijos posëdžio protokolu <...> ir telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolës bei įrašų darymo protokolu buvo išslaptinti ir prie ikiteisminio tyrimo pridëti, vadovaujantis BPK 154 str. nuostatomis,<...>. Tačiau byloje nėra BPK 154 str. nustatyta tvarka priimtos tokiam veiksmui reikalingos ikiteisminio tyrimo teisëjo nutarties. Tokios nutarties ir negalëjo būti. Ikiteisminis tyrimas dėl kasatoriaus padarytos veikos pradëtas <...> pagal BK 284 straipsnio 1 dalį. Vëliau įtarimas jam pareikštas <...> pagal BK 138 straipsnio 2 dalies 8 punktą. Ši veikos kvalifikacija įrašyta ir kaltinamajame akte. Kasatorius nuteistas pagal BK 138 straipsnio 1 dalį. Në viename iš atitinkamų procesinių sprendimų veika, už kurià nuteistas kasatorius, nėra nurodyta asmenų*

¹⁶⁹ Merkevičius, R. (2008). *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius: Registrų centras, p. 427.

¹⁷⁰ Gušauskienë, M. (2004). Ikiteisminio tyrimo teisëjas – žmogaus teisių garantas. *Jurisprudencija*, 57(49), p. 129-130.

pokalbių pasiklausymą reglamentuojančio BPK 154 str. 1 d. kaip tokia, kuri sudaro pagrindą klausytis asmenų pokalbių, perduodamų elektroninių ryšių tinklais. Atitinkamame protokole visiškai nėra nuorodos į tai, apie kokią nusikalstamą veiką buvo siekiama gauti duomenų. Be to, kasatoriaus pokalbių telefonu įrašai buvo padaryti apskritai dar net nepradėjus ikiteisminio tyrimo. Taikant tokią priemonę neišvengiamai skverbiamasi į Konstitucijos lygmeniu garantuojamą žmogaus privataus gyvenimo neliečiamybę. Todėl nustačius, kad pokalbių įrašai gauti pažeidžiant BPK 154 straipsnio nuostatas, taikant šią priemonę surinkta informacija paprastai nelaikytina įrodymu¹⁷¹.

Vis dėlto, BPK numato tam tikras išimtis iš minėtos taisyklės. Neatidėliotinais atvejais, kuriais paprastai laikomos situacijos, kai iš karto neatlikus atitinkamų tyrimo veiksmų bus sunaikinti arba pašalinti nusikalstamos veikos pėdsakai arba tokios veikos objektai, arba daiktai, reikalingi nusikalstamai veikai atlikti ir pan., taip pat kai pagrįstai manoma, jog tiriami asmenys imsis priemonių sutrukdyti sėkmingam ikiteisminio tyrimo atlikimui ir pan.¹⁷², procesinės prievartos priemonės gali būti taikomos ir prokuroro arba net ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimu (BPK 160¹ str. 1 d.). Analizuojant Lietuvos BPK 160¹ str. 1 d. nuostatas, galima daryti išvadą, kad krata, poėmis ir slaptas sekimas įstatymo leidėjo požiūriu yra mažiau varžančios asmens privatų gyvenimą priemonės, kadangi numatyta, kad neatidėliotinais atvejais šios priemonės gali būti taikomos ne tik prokuroro, bet ir žemesnio rango – ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimu. Siekiant griežtesnės teisės į privatumą apsaugos bei sumažinti neatidėliotinos situacijos aplaidaus įvertinimo riziką, taip pat siekiant išvengti nepageidaujamų pasekmių, kuomet teisėjui nepatvirtinus atliktų veiksmų teisėtumo, procesinių prievartos priemonių taikymo rezultatais tolesniame procese negali būti remiamasi kaip įtariamąjo ar kaltinamojo kaltumą pagrindžiančiais duomenimis (BPK 160¹ str. 3 d.), manytina, neatidėliotinais atvejais procesinės prievartos priemonės, numatytos BPK 154, 158, 159, 160 str., turėtų būti taikomos tik prokuroro nutarimu.

Galima ir tokia įdomi situacija, kuomet informacija apie asmens privatų gyvenimą renkama teisėtu pagrindu, tačiau neturint ikiteisminio tyrimo teisėjo sankcijos. BPK 154 str. 6 dalyje numatyta, kad turint nukentėjusiųjų, liudytojų ar kitų proceso dalyvių prašymą ar sutikimą, galima klausytis šių asmenų pokalbių, perduodamų elektroninių ryšių tinklais, taip pat daryti jų įrašus, kontroliuoti kitą elektroninių ryšių tinklais perduodamą informaciją, ją fiksuoti ir kaupti. Šiems veiksmams atlikti įstatymas nereikalauja ikiteisminio tyrimo teisėjo sankcijos, tačiau įpareigoja

¹⁷¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. gegužės 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-120/2008, *Teismų praktika*, 2008, 29.

¹⁷² Ažubalytė, R. ir kiti., *supra* note 126, p. 158.

laikytis konkrečių sąlygų. Aptariamą BPK nuostatą ir sąlygas LAT išaiškino sekančiai: „Teisėjų kolegija atkreipia dėmesį į tai, kad BPK 154 str. reglamentuoja telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolę bei įrašų darymą ikiteisminio tyrimo pareigūnų iniciatyva. Šio straipsnio 5 dalyje (aut. pastaba, pagal šiuo metu galiojančią redakciją – BPK 154 str. 6 d.) nustatyta, kad nukentėjusiųjų, liudytojų ar kitų proceso dalyvių pokalbių telefonais galima klausytis šių asmenų prašymu arba jų sutikimu, nors ir nėra tuo reikalu priimtos ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties, jei klausantis nesinaudojama telekomunikacijų operatorių paslaugomis ir įrenginiais. Taigi šioje dalyje numatyta išlyga, kai galima klausytis telefoninių pokalbių ir daryti jų įrašus ir be ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties ar prokuroro nutarimo. Toks šios priemonės taikymas galimas esant dviem sąlygoms – jei nukentėjusysis prašo arba sutinka, kad būtų klausomi jo pokalbių telefonu ir daromi įrašai, ir jei klausantis ir darant telefoninių pokalbių įrašus nebus naudojamosi telekomunikacijų operatorių paslaugomis ir įrenginiais (pokalbių įrašymo įrenginys bus prijungtas prie nukentėjusiojo bute ar biure esančio telefono aparato arba mobiliojo ryšio aparato). Taigi ikiteisminio tyrimo pareigūnai gali įrašyti telefoninį pokalbį ir be procesinio sprendimo, jei BPK 154 str. 5 dalyje (pagal šiuo metu galiojančią redakciją – BPK 154 str. 6 d.) nurodytas asmuo prašo ir sutinka, kad būtų įrašomi jo pokalbiai“¹⁷³. Nors BPK nenumato pateikto prašymo ar sutikimo patvirtinimo tvarkos, tačiau toks teisinis reglamentavimas neatleidžia ikiteisminio tyrimo subjektų nuo pareigos įvertinti pokalbių pasiklausymo, jų įrašų darymo, kitos elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolės ir fiksavimo pagrįstumą, tikslingumą ir proporcingumą, atsižvelgiant į BPK 11 str., 44 str. 9 d. nuostatas. Teismų praktikoje nenagrinėjamas klausimas, ar tokia nuostata neprieštarauja Konstitucijos 22 str. nuostatai, kad „informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą“. Konstitucija šioje vietoje neišskyrė šių sąlygų kaip alternatyvių. Manytina, jog įstatyme paprastai numčius aplinkybes, kad pokalbių gali būti klausomasi turint BPK 154 str. 6 d. nurodytų asmenų prašymą ar sutikimą bei nesinaudojant ūkio subjektų teikiamomis paslaugomis ar įrenginiais, negalima apeiti Konstitucijos imperatyvių nuostatų dėl informacijos apie asmens privatų gyvenimą rinkimo, kadangi tokios aplinkybės nedarą šio procesinio veiksmo mažiau varžančiu asmens privatų gyvenimą. Be to, aptariama BPK nuostata taip pat neatitinka procesinių prievartos priemonių, kuriomis varžomos asmens teisės (ypač teisė į privatų gyvenimą), taikymui keliamo reikalavimo dėl teisėjo sankcijos, kuris yra būtinas minimalus saugiklis asmens privataus gyvenimo ribojimo kontekste, pabrėžiamas

¹⁷³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2005 m. rugsėjo 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-510/2005.

EŽTT¹⁷⁴. Darbo autorės manymu, kadangi vadovaujantis BPK 154 str. 6 d. numatytas veiksmas yra atliekamas ikiteisminio tyrimo pareigūnams žinant ir kontroliuojant, nepriklausomai nuo to, ar yra gautas nukentėjusiojo, liudytojo ar kito proceso dalyvio prašymas arba sutikimas, aptariamo straipsnio 6 dalyje reikėtų įtraukti reikalavimą dėl ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties tokiems veiksams atlikti gavimo.

Iš pirmo žvilgsnio, aukščiau aptartas aspektas gali atrodyti panašus į atvejį, kuomet proceso dalyviams leidžiama teikti duomenis, susijusius su nagrinėjama byla. Įrodinėjimo procese dalyvaujantys subjektai turi teisę, bet ne pareigą dalyvauti duomenų rinkimo procese¹⁷⁵, taigi privačių subjektų niekas negali versti rinkti duomenis, tai jie atlieka (arba neatlieka) laisvu noru¹⁷⁶. Kaip pabrėžė M. Bilius ir M. Kuzminovas, „baudžiamajame procese gali būti teikiami jau turimi duomenys, daiktai, dokumentai, garso, vaizdo įrašai ir kt., tačiau vykstant tyrimui duomenų rinkimas numatytas tik su pareigūnų pagalba. Vis dėlto neretai pasitaiko atvejų, kai proceso dalyviai jau ikiteisminio tyrimo metu savo iniciatyva daro garso, vaizdo įrašus“¹⁷⁷. Tokiais atvejais teismai įrodymais dažniausiai nepripažįsta tokių duomenų, kurių gavimo tvarkos pažeidimai kelia abejonų duomenų patikimumui ir šių abejonų nėra galimybės pašalinti atliekant kitus BPK numatytus veiksmus¹⁷⁸. BPK nenustato kokių nors duomenų rinkimo principų privatiems subjektams, kaip ir kitų duomenų atveju, turi būti vertinamas jų leistinumas ir sąsajumas su įrodinėtinomis bylos aplinkybėmis. LAT pažymėjęs, kad tais atvejais, kai reikšmingus bylai duomenis pateikia proceso dalyviai arba bet koks fizinis ar juridinis asmuo, teismas turi patikrinti, ar šie duomenys gauti įstatyme neuždraustu būdu (principas „galima tai, kas neuždrausta įstatymo“)¹⁷⁹. Pastebėtina, kad aptariama situacija skiriasi nuo tų atvejų, kai duomenys gaunami vadovaujantis BPK 154 str. 6 d., kadangi privačių subjektų renkamų duomenų procese paprastai nedalyvauja ikiteisminio tyrimo pareigūnai bei toks procesas nėra jų kontroliuojamas, todėl tokioms situacijoms yra keliami kiti, aukščiau aptarti, reikalavimai (vadovaujamosi kitokiu principu).

¹⁷⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. vasario 10 d. sprendimas byloje *Iordachi and Others v. Moldova*, (25198/02).

¹⁷⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gruodžio 1 d. Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga Nr. 27-1, *Teismų praktika*, 2007, 27.

¹⁷⁶ Bilius, M., Kuzminovas, M. (2014). Privačių subjektų surinktų duomenų naudojimas Lietuvos baudžiamajame procese. Iš Prapiestis, J. ir kiti. *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai*. Mokslinių straipsnių rinkinys (p. 400). Vilnius: Registrų centras.

¹⁷⁷ *Ibid.*

¹⁷⁸ Juozapavičius, A. (2012). Įrodymų leistinumas Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje: alternatyvios sampratos pagrindai. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui – 10 metų*. Mokslinių straipsnių rinkinys (p. 109). Vilnius: Registrų centras.

¹⁷⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gruodžio 1 d. Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga Nr. 27-1, *Teismų praktika*, 2007, 27.

Tęsiant klausimo dėl teisinio pagrindo nagrinėjimą, būtina aptarti ir KŽĮ numatytą reglamentavimą šiuo aspektu. KŽ veiksmams atlikti taip pat būtinos atitinkamų pareigūnų sankcijos. Atsižvelgiant į tai, kokius veiksmus norima atlikti, skiriasi ir pats teisinis pagrindas: 1) KŽ veiksmams, numatytiems KŽĮ 10, 11, 12 str. (techninių priemonių panaudojimas specialia tvarka, slapto pašto siuntų ir jų dokumentų apžiūra, pašto siuntų kontrolė ir paėmimas, susirašinėjimo ir kitokio susižinojimo slapta kontrolė, slaptas patekimas į asmens būstą, tarnybines ir kitas patalpas, transporto priemonės, teisėsaugos institucijų užduotis), atlikti būtinos apygardų teismų pirmininkų ar jų įgaliotų teisėjų priimtos motyvuotos nutartys; 2) veiksmams, numatytiems KŽĮ 9 str. (informacijos gavimas iš ūkio subjektų, teikiančių elektroninių ryšių tinklus ir (ar) paslaugas, Lietuvos banko, finansų įmonių ir kredito įstaigų, taip pat iš kitų juridinių asmenų), atlikti būtina apylinkės teismo pirmininko ar jo įgalioto teisėjo priimta nutartis; 3) veiksmams, numatytiems KŽĮ 13, 14, 15 str. (nusikalstamos veikos imitavimas, kontroliuojamasis gabenimas, sekimas), atlikti būtinas prokuroro priimtas nutarimas. LAT pabrėžė, kad „*teisėjo motyvuotos nutarties rezoliucinėje dalyje turi būti tiksliai nurodyta sankcionuojamų KŽ veiksmų pavadinimas, turinys, apimtis, laikas ir asmuo ar asmenys, prieš kuriuose leidžiama atlikti KŽ veiksmus. Netoleruotina, kai teismas nutarties rezoliucinėje dalyje tik perrašo prokuroro teikimo rezoliucinę dalį ir atitinkamą KŽĮ straipsnį, nenurodydamas, kokie konkretūs veiksmai, priemonės ir kokia apimtimi gali būti vykdomi prieš asmenį*“¹⁸⁰. Tokia praktika yra reikšminga asmens privataus gyvenimo neliečiamumo užtikrinimui.

KŽĮ 10, 11, 13 ir 15 str. numatyti veiksmai savo pobūdžiu yra labai panašūs į BPK 154, 158, 159 ir 160 str. reglamentuotus procesinius veiksmus, tačiau pastebėtina, kad visiems BPK minėtuose straipsniuose įtvirtintiems procesiniams veiksmams atlikti būtina ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis, ir tik neatidėliotiniems atvejams taikomos išimtys. Tuo tarpu, KŽĮ kai kuriems veiksmams atlikti reikalauja ne tik prokuroro, bet ir KŽ subjekto vadovo ar jo įgalioto pavaduotojo sankcijos. Pavyzdžiui, esant įprastai tvarkai, pagal KŽĮ 15 str. 1 d. sekimą iki trijų dienų leidžiama atlikti sankcionavus būtent KŽ subjekto vadovui ar jo įgaliotam pavaduotojui, o sekimą iki trijų mėnesių gali sankcionuoti ir prokuroras. Manytina, kad tiek slaptas sekimas pagal BPK 160 str., tiek sekimas pagal KŽĮ 15 str. visiškai nesiskiria asmens privataus gyvenimo varžančiu pobūdžiu, tuo labiau trims dienoms sankcionuotas sekimas tikrai nesiskiria nuo trijų mėnesio sekimo, todėl, manytina, kad siekiant išvengti piktnaudžiavimo bei nepagrįsto asmens teisių (privataus gyvenimo) varžymo, toks veiksmas turėtų būti sankcionuotas bent jau prokuroro. Iš tikrųjų, EŽTT pabrėžė, kad

¹⁸⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. vasario 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-85-696/2016.

Konvencijai neprieštarauja nacionalinėje teisėje numatytas toks reglamentavimas, kuriuo slaptų sekimo priemonių sankcionavimo tvarka patikėta neteisiminei institucijai, tačiau svarbu, kad tokia institucija būtų pakankamai nepriklausoma nuo vykdomosios valdžios¹⁸¹. Pagal Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymą¹⁸² (toliau – Prokuratūros įstatymas), Lietuvos prokuratūra yra valstybės institucija, atliekanti Konstitucijoje ir Prokuratūros įstatyme ar kituose įstatymuose nustatytas funkcijas. Prokuratūros įstatyme taip pat numatyta, kad prokuratūra padeda užtikrinti teisėtumą ir teismui vykdyti teisingumą (2 str. 1 d.). Taigi, atsižvelgiant į šias nuostatas bei į tai, kad Generalinį prokurorą skiria Lietuvos Prezidentas Seimo teikimu (22 str. 2 d.), galima teigti, kad Lietuvos prokuratūra yra pakankamai nepriklausoma nuo vykdomosios valdžios, taigi minėta sankcionavimo tvarka neprieštarautų Konvencijai.

Nagrinėjamu klausimu dėl teisinio pagrindo verta aptarimo ir KŽĮ 10 str. 1 d. nuostata, tarp kitų veiksmų reglamentuojanti ir pašto siuntų kontrolę ir paėmimą motyvuota apygardos teismo pirmininko ar jo įgalioto teisėjo nutartimi. KŽĮ taip pat numato galimybę minėtą veiksmą atlikti ir neatidėliotinais atvejais esant prokuroro nutarimui, tokiu atveju prokuroras per 24 val. nuo nutarimo priėmimo pateikia teisėjui teikimą dėl veiksmo teisėtumo ir pagrįstumo patvirtinimo motyvuota nutartimi. Įdomus faktas tas, kad pašto siuntų paėmimas pagal BPK 148 str. galimas tik esant ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarčiais, be to, šis procesinis veiksmas ikiteisminio tyrimo metu negalimas neatidėliotinais atvejais. Kritikuotina įstatymų leidėjo pozicija, kad to paties pobūdžio veiksmo skirtingą reglamentaciją lemia vien tik faktas, kad veiksmai atliekami nepradėjus ikiteisminio tyrimo, nors griežtas ir asmens privatų gyvenimą varžantis šio veiksmo pobūdis visais atvejais lieka toks pat, be to, pastebėtina, kad kaip ir BPK numatytų procesinių prievartos priemonių, taip ir KŽ veiksmy, kuriais varžomos asmens teisės, atlikimo metu gauta informacija gali būti panaudota baudžiamajame procese „kaip duomenys, patvirtinantys arba paneigiantys bent vieną aplinkybę, turinčią reikšmės bylai išspręsti teisingai“ (Rekomendacijų 17.3. p.). Manytina, kad šių veiksmų skirtinga reglamentacija ne visai logiška, be to, ir EŽTT yra pažymėjęs, kad „specialiajame įstatyme, reglamentuojančiame panašaus pobūdžio slaptų priemonių taikymą ne baudžiamojo proceso metu, numčius nevienodą tvarką su baudžiamojo proceso įstatymais, įgaliotoms institucijoms yra suteikiama labai plati diskrecija skirti sankcijas galimai nepagrįstais atvejais, kas yra nesuderinama su Konvencija“¹⁸³, todėl teisingiausia būtų pašto siuntų poėmį tiek pagal BPK,

¹⁸¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

¹⁸² Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas (2003), IX-1518. *Valstybės žinios*, (42-1919).

¹⁸³ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

tiek pagal KŽĮ reglamentuoti vienodai, nenurodant KŽĮ galimybės atlikti šio veiksmo neatidėliotinais atvejais.

Aptariant problemas, susijusias su priemonių teisiniu reguliavimu, svarbu aptarti ir kitus su reglamentavimu glaudžiai susijusius klausimus. Teisėtumo principas pagal EŽTT formuojamą praktiką reikalauja, kad asmens teisės varžančios nuostatos būtų nustatytos įstatyminio lygio teisės aktuose, būtų aiškios, tikslios ir nuspėjamos¹⁸⁴. Analizuojant BPK 158 str. nuostatas, nėra aišku, kokius būtent veiksmus pareigūnai gali atlikti vadovaudamiesi šia įstatymo norma, nors to paties straipsnio 3 dalies 4 punkte numatyta, kad teisėjo motyvuotoje nutartyje būtina nurodyti „konkrečius veiksmus, kuriuos leidžiama atlikti“. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro patvirtintų rekomendacijų „Dėl Kriminalinės žvalgybos įstatymo, baudžiamojo proceso kodekso normų taikymo ir kriminalinės žvalgybos informacijos panaudojimo baudžiamajame procese“¹⁸⁵ (toliau – Rekomendacijos) 52 punkte yra išvardyti veiksmai, kuriuos leidžiama atlikti vadovaujantis BPK 158 str. Šiais veiksmais aiškiai vykdoma intervencija į asmens privatų gyvenimą (pavyzdžiui, slapta kontroliuoti pašto ir dokumentų siuntas, slapta patekti į patalpas bei jose atlikti kratas, pašto siuntų kontrolė ir paėmimas, transporto priemonėse panaudoti technines priemones ir kita). Tačiau, reikėtų pabrėžti, kad „vienas svarbiausių formaliųjų žmogaus teisių ribojimo konstitucingumo reikalavimų yra tas, kad nė viena pagrindinė žmogaus teisė negali būti apribota kitaip, kaip tik aukščiausios juridinės galios aktu – įstatymu, kuris negali prieštarauti Konstitucijai“¹⁸⁶. Be to, žmogaus teisių ribojimo tikslas, pagrindai, sąlygos ir apimtis įstatyme turi būti apibrėžti tiek aiškiai ir konkrečiai, kad nekiltų abejonių, jog žmogaus teisių ribojimo funkcija nėra perkeliama vykdomajai ar teisminei valdžioms¹⁸⁷. Rekomendacijos yra poįstatyminis aktas, kuris negali būti prilyginamas įstatymui, todėl ir išplėstas BPK 158 str. nuostatų aiškinimas negali būti pripažintas tinkamu. A. Panomariovas teisingai pastebėjo, kad „plečiamasis aiškinimas nelabai galėtų būti taikomas, nes baudžiamajame procese, kaip ir bet kurioje viešojoje teisės šakoje, plečiamasis teisės normų aiškinimas gali būti taikomas ribotai, pavyzdžiui, kai toks aiškinimas nesuvaržo, nepažeidžia proceso dalyvių teisių ir jų

¹⁸⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1990 m. balandžio 24 d. sprendimas byloje *Kruslin v. France*, (11801/85). Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *S. and Marper v. The United Kingdom*, (30562/04, 30566/04).

¹⁸⁵ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas dėl rekomendacijų „Dėl kriminalinės žvalgybos įstatymo, baudžiamojo proceso kodekso normų taikymo ir kriminalinės žvalgybos informacijos panaudojimo baudžiamajame procese“ patvirtinimo, 2012 m. gruodžio 31 d., Nr. I-383.

¹⁸⁶ Belevičius, L., *supra* note 132, p. 347.

¹⁸⁷ Merkevičius, R., *supra* note 169, p. 87.

teisėtų interesų¹⁸⁸. Pritartina L. Belevičiaus nuomonei, kad slaptų veiksmų reglamentavimo būdas įtvirtintas BPK 158 str. yra pasirinktas netinkamai, šiame straipsnyje įtvirtinta norma yra pernelyg neapibrėžta, neatitinkanti teisinio aiškumo reikalavimų¹⁸⁹. Taigi, šioje vietoje įstatymų leidėjas nepateikdamas BPK galimo sąrašo veiksmų suteikė pareigūnams plačią (praktiškai neapibrėžtą) veikimo laisvę atlikti veiksmus, varžančius asmens teises, o tai reiškia, kad asmens privatus gyvenimas ribojamas ne įstatymo pagrindu. Manytina, toks reglamentavimas aiškiai neatitinka „įstatyminio pagrindo“ (angl. *in accordance with the law*) reikalavimo Konvencijos prasme, todėl tokį reguliavimą būtina keisti, BPK 158 str. nuostatose įvardijant konkrečius veiksmus, kuriuos galima atlikti vadovaujantis šiuo straipsniu.

Tęsiant su aptariama problema susijusius aspektus, ne mažiau svarbu, kad teisėjų nutartyse būtų aiškiai apibrėžtas leistinų veiksmų ratas, nurodant, kokioje vietoje, kokios priemonės ir veiksmai gali būti atliekami, nes šio reikalavimo nesilaikymas gali sąlygoti klaidingą nutarties interpretavimą, kas neišvengiamai gali sukelti šiurkščius žmogaus teisių pažeidimus, kai nepagrįstai bus ribojamas asmens privatus gyvenimas. Reikėtų pabrėžti, kad įstatyme nustatytų prievartos priemonių ir veiksmų taikymo ir jų ribų nepaisymas ar kitoks piktnaudžiavimas daro juos neteisėtus¹⁹⁰. Pareigūnams viršijus sankcionuotų veiksmų ribas ir apimtį, teismai neturėtų remtis tokių veiksmų atlikimo metu gautais duomenimis. Tai iliustruoja teismų praktikos pavyzdys: „Iš baudžiamosios bylos matyti, kad Kauno apylinkės teismo nutartimi buvo leista trijų mėnesių laikotarpiui savo tapatybės neatskleidžiantiems <...> tyrėjams ne mažiau kaip šešiolika kartų slapta patekti į kaltinamiesiems nuosavybės teise priklausančią garažą, siekiant atlikti garažo vidaus patalpų apžiūrą, garažo viduje ir prieigose įrengti vaizdo ir garso įrašymo bei kitas technines priemones, jas eksploatuoti ir taip slapta sekti garažo vidaus patalpas, jo prieigas ir garaže besilankančius asmenis, slapta durant jų pokalbio ar kitokio susižinojimo vaizdo ir garso įrašus. Iš nutarties matyti, kad pareigūnams nebuvo leista slapta atlikti kratą, poėmį ar paimti objektų pavyzdžius lyginamajam tyrimui. <...> apžiūros protokolai patvirtina, kad buvo apžiūrėtas garažas ir apžiūrų metu paimti įvairūs objektai bei objektų pavyzdžiai, dėl kurių buvo atlikti objektų tyrimai ir pateiktos specialistų išvados. Teisėjų kolegijos vertinimu, minėtos garažų apžiūros buvo atliktos nesilaikant apylinkės teismo nutartyje nustatytų procesinių veiksmų atlikimo ribų, nes buvo

¹⁸⁸ Panomariovas, A. (2011). Tiesos paieškos priemonė – fikcija, baudžiamąjį procesą pavyzdžiu. Iš Kurapka, V.E. ir kiti. *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo*. Mokslo studija (p. 78). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

¹⁸⁹ Belevičius, L., *supra* note 132, p. 351.

¹⁹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. vasario 23 d. nutartis baudžiamąjoje byloje Nr. 2K-7-85-696/2016.

*atliekami veiksmai, kurių minėta nutartimi nebuvo leista atlikti. Todėl tokiu būdu gauti duomenys, susiję su minėtų objektų ir jų pavyzdžių paėmimu ir vėlesniu ištyrimu, neatitinka BPK 20 str. 4 d. įrodymams keliamų reikalavimų ir negali būti pripažinti įrodymais“.*¹⁹¹

Iš tikrųjų yra atvejų, kai skundžiami pareigūnų veiksmai, kuomet taikant priemonę nebuvo tiksliai vadovautasi teisėjo nutartimi, teismo nepripažinti neteisėtais. Tokią situaciją paaiškina šis pavyzdys: *„nors nutartyje nenurodytas konkretus baigtinis kratos metu paimtinų daiktų ir dokumentų sąrašas, tačiau, atsižvelgiant į įtarimo esmę, nutartyje nustatytos rastinų ir paimtinų daiktų ir dokumentų ribos yra maksimaliai apibrėžtos ir aiškios. Skundžiamos kratos metu buvo paimti tik pradėtam tyrimui galimai reikšmingi dokumentai ir daiktai, kas rodo, kad kratą atlikę pareigūnai teisingai suprato kratos leistinumo pagal skundžiamą nutartį ribas ir jų neperžengė“*¹⁹². LAT yra pažymėjęs, kad *„sprendime dėl kratos ar poėmio ieškomi ir paimtini objektai turėtų būti nurodomi kiek įmanoma konkretizuojant, atitinkamai darant kratą ar poėmį, šių ribų turi būti laikomasi“*¹⁹³. Galima teigti, kad nėra pažeidimo, jei atliekant kratą buvo paimta daugiau daiktų ir/ar dokumentų reikšmingų tiriamai bylai nei buvo nurodyta ikiteisminio tyrimo nutartyje, argumentuojant tuo, kad teisėjas negali iš anksto numatyti, kokie tiksliai daiktai bus surasti konkrečioje vietoje, todėl *„nutartyje nurodo tiek detalų ieškomų objektų sąrašą, kiek ikiteisminio tyrimo duomenys leidžia pagrįstai manyti, jog tie objektai gali būti nurodomose vietose“*¹⁹⁴. Pažeidimas Konvencijos 8 str. kontekste konstatuojamas jei *„sprendimai dėl kratos atlikimo išdėstomi plačiomis formuluočėmis, nenustatant jokių apribojimų, nepateikiant informacijos apie atliekamą tyrimą ir ieškomus objektus, taip suteikiant pareigūnams pernelyg plačius įgaliojimus“*¹⁹⁵.

Aukščiau aptartų aspektų kontekste vertas dėmesio šis teismo nagrinėtos bylos pavyzdys: *„Vilniaus miesto apylinkės teismo teisėjos <...> nutartimi leista neatskleidžiant savo tapatybės slapta naudoti technines priemones, kontroliuojant ir fiksuojant pastarųjų asmenų pokalbius, kitokį susižinojimą ar veiksmus gyvenamosiose ir negyvenamosiose patalpose, kuriose jie lankosi, transporto priemonėse, kuriomis jie naudojasi, išvardintų veiksmų fiksavimui daryti vaizdo ir/ar garso fiksavimo technines priemones. Iš protokolo matyti, kad su nuteistuoju buvo kalbamasi STT patalpose, šiam asmeniui žinant ir aiškiai suvokiant, kad su juo apie bylai svarbias aplinkybes tarnybinėse patalpose bendrauja ikiteisminio tyrimo pareigūnas. Aptartos aplinkybės rodo, kad*

¹⁹¹ Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. kovo 4 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-237-518/2016.

¹⁹² Panevėžio apygardos teismo 2016 m. vasario 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-71-350/2016.

¹⁹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. liepos 29 d. apibendrinimas Kai kurių Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnyje garantuojamų teisių apribojimo baudžiamajame procese aspektai (I), ZTT-1. *Teismų praktika*, 2009, 31.

¹⁹⁴ Panevėžio apygardos teismo 2015 m. vasario 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-44-581/2015.

¹⁹⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2004 m. gruodžio 9 d. sprendimas byloje *Van Rossem v. Belgium*, (41872/98).

bendraudamas su nuteistuoju, ikiteisminio tyrimo pareigūnas iš esmės neatliko jokių BPK 158 str. numatytų veiksmų ir nesilaikė esminės įstatyme bei nutartyje nustatytos tokių veiksmų atlikimo sąlygos tyrimą atlikti neatskleidžiant savo tapatybės. Teisėjų kolegijos nuomone, STT pareigūnas šiuo atveju atliko ne BPK 158 str. numatytus veiksmus, o atskleidęs savo tapatybę, faktiškai atliko nuteistojo apklausą. Pokalbių metu pareigūnas, apie tai neinformavęs nuteistojo, slapta darė garso įrašą, šis pokalbis nebuvo fiksuojamas apklausos protokole, prieš pokalbį nuteistajam nebuvo paaiškinta, kad jis turi teisę neduoti jokių paaiškinimų ir neatsakinėti į klausimus, turėti gynėją, taigi nebuvo paisoma fundamentalių įtariamąjo teisių neduoti parodymų prieš save. Tokiu būdu gauti duomenys neatitinka BPK 20 str. 4 d. įrodymams keliamų reikalavimų ir negali būti pripažinti įrodymais¹⁹⁶. Analizuojant teismų praktiką, galima daryti išvadą, kad konkrečių veiksmų nenurodymas, ypač problemiškae BPK 158 str., gali klaidinti ne tik asmenį, kurio atžvilgiu atliekami veiksmai, bet ir ikiteisminio tyrimo pareigūnus, atliekančius veiksmus. G. Goda teisingai pastebėjo, kad „teisinis reguliavimas turėtų būti toks, kad kiekvienam pareigūnui būtų aišku, kokius įstatymuose numatytus instrumentus, kokiems tikslams ir kokiais atvejais jis gali taikyti¹⁹⁷“.

Kadangi KŽ veiksmai paprastai taip pat sankcionuojami teisėjų nutartimis, apibrėžtumo reikalavimo laikymasis vienodai svarbus ir šiais atvejais, todėl šį aspektą būtina aptarti ir KŽ tyrimo kontekste. Šiuo aktualiu klausimu LAT yra tinkamai išaiškinęs, kad „*būtina sąlyga yra tikslus įstatymuose nustatytų KŽ veiksmų atlikimo ir priemonių naudojimo pagrindų bei tvarkos laikymasis. Kiekvienoje baudžiamojoje byloje turi būti patikrinamas KŽ veiksmų ir priemonių sankcionavimo ir taikymo teisėtumas. Tik tokiu atveju duomenys, gauti taikant KŽ veiksmus ir priemones, gali būti pripažįstami įrodymais. Teismui tenka pareiga patikrinti, ar sankcionuojant veiksmus, dėl kurių kreipėsi KŽ subjektai, buvo laikomasi KŽĮ numatytų pagrindų. Įstatyme nustatytų KŽ veiksmų ir priemonių taikymo ir jų ribų nepaisymas ar kitoks piktnaudžiavimas daro juos neteisėtais¹⁹⁸*“. Be to, kaip ne kartą pabrėžė kasacinis teismas, sankcionuotus KŽ veiksmus teisėtus daro ne tik jų sankcionavimo pagrindų, bet ir jų realizavimo teisėtumas¹⁹⁹. Štai LAT praktikos pavyzdys, kuomet KŽ priemonių taikymo metu gauti duomenys nebuvo pripažinti įrodymais: „*Kasacinio teismo manymu, duomenys, gauti kontroliuojant pokalbius teisėjos V. K. kabinete, nesinaudojant telekomunikacijų tinklais operatorių paslaugomis, negali būti pripažinti įrodymais BPK 20 str.*

¹⁹⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. sausio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-17-202/2016.

¹⁹⁷ Goda, G., *supra* note 5, p. 63.

¹⁹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. vasario 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-85-696/2016.

¹⁹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-86/2011.

prasmė. Klaipėdos apygardos teismo nutartyje nebuvo duotas leidimas įrengti V. K. kabinete slaptą garso ir vaizdo įrašymo aparatūrą. Antai, teismo nutartyje dėl leidimo slaptai patekti į tarnybines teismo patalpas, apsiribota leidimu įeiti ir apžiūrėti patalpas ir nepasakyta dėl leidimo įrengti technines priemones specialia tvarka. Leidimas duotas tik slaptai patekti ir apžiūrėti tarnybines patalpas, o ne atlikti kokius nors kitus veiksmus²⁰⁰. Tame pačiame pavyzdyje LAT taip pat sukritikavo Klaipėdos apygardos teismo nutartyje abstrakčiai suformuluotą leidimą, neapibrėžiant, kad leidimas duotas apžiūrėti konkrečias patalpas, o ne visas teismo patalpas, kaip galima spręsti iš nutarties tekste nurodyto teismo adreso. LAT pabrėžė, kad „vargu ar buvo tikslinga duoti tokią neapibrėžtą leidimą, kurį galima traktuoti, kaip leidimą įeiti ir apžiūrėti visas teismo tarnybines patalpas, nes tai visai nesusiję su asmens tariamomis veikomis, o kelia pavojų kitiems teismo darbuotojams dėl nepateisinamo kišimosi į jų privatų gyvenimą. Bet kokios aptakios frazės teismo nutartyje, nenurodant, kokios konkrečios priemonės ir veiksmai, kokioje vietoje bus taikomi konkrečiam žmogui, netoleruotinos ir gali sukelti šiurkščius žmogaus teisių pažeidimus, kai be pagrindo bus kontroliuojamas visas asmens privatus ir viešas gyvenimas“. Šiuo kasacinio teismo pastebėjimu turėtų vadovautis ne tik teismai, bet ir kiti subjektai, kurie pagal įstatymus gali sankcionuoti KŽ veiksmus ir priemones.

Kitas svarbus aspektas, susijęs su šiame darbe nagrinėjama problema, yra įstatymų nustatyta maksimali prievartos priemonių bei veiksmų taikymo trukmė, ypač kai kalbama apie neviešo pobūdžio veiksmus, kurių atlikimas trunka tam tikrą laiko tarpą, be to, šis požymis leidžia kontroliuoti tokių veiksmų atlikimo pagrįstumą ir teisėtumą²⁰¹. „Labai svarbu, kad įstatymai aiškiai numatytų sekimo priemonių taikymo trukmės ribas, siekiant užkirsti kelią savavališkam ar besaikiam telefoninių pokalbių kontrolei skirtų priemonių naudojimui“²⁰². Tai logiška sąlyga, kadangi sutinkama, kad gerbiant asmens teisę į privatumą, negali būti pateisinta pernelyg ilgai trunkanti intervencija į žmogaus privatų gyvenimą. EŽTT nėra pateikęs maksimalios prievartos priemonių taikymo trukmės ribos, tačiau Teismas pateisina tokius atvejus, kai įstatymų nustatyta trukmė (pavyzdžiui, dviejų, trijų mėnesių laikotarpis) yra atnaujinama konkrečiam įstatymo leidžiamam laikotarpiui²⁰³ (tai atitinka būtinų saugiklių reikalavimus). Tačiau trukmės reikalavimas turi atitikti dvi sąlygas: *pirma*, prievartos priemonės maksimalus taikymo laikotarpis turi būti nustatytas įstatymu, *antra*, įstatymas turi numatyti sąlygas (aplinkybes), kurioms esant terminas gali

²⁰⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. vasario 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-85-696/2016.

²⁰¹ Ažubalytė, R. ir kiti., *supra* note 126, p. 153.

²⁰² Transparency International Georgia., *supra* note 145, p. 1.

²⁰³ *Ibid.*, p. 13.

būti atnaujintas²⁰⁴. Pabrėžtina, kad sekimo priemonės turi būti taikomos protingai trumpą laiką ir turi būti nutraukiamos (ir nepratęsimos), kai įstatyme ir/ar nutartyje (sankcijoje) nurodytos būtinos sąlygos išnyksta arba priemonių taikymas toliau savaime nėra reikalingas.

Nors Lietuvos BPK neviešo pobūdžio procesinių prievartos priemonių taikymui numato reikalavimą, kad teisėjo nutartyje būtų nurodyta sankcionuojamų veiksmų atlikimo trukmė (BPK 154 str. 2 d. 4 p., 158 str. 3 d. 6 p., 159 str. 2 d. 6 p., 160 str. 1 d. 3 p.), vis dėlto įstatymas griežtai apribojo tik vienos priemonės taikymą laike – elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolę, nustatydamas šešių mėnesių laikotarpį. Tiriant sudėtingą ar didelio masto nusikalstamą veiką, šios priemonės taikymas gali būti vieną kartą pratęstas trims mėnesiams (BPK 154 str. 4 d.). Tokie BPK įtvirtinti konkretūs minėtos procesinės prievartos priemonės taikymo terminai yra viena iš garantijų, kad nebūtų piktnaudžiaujama šia priemone ir taip nepagrįstai suvaržoma žmogaus teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą²⁰⁵. Toks reglamentavimas atitinka EŽTT praktiką. Visų likusiųjų procesinių prievartos priemonių taikymas nėra apribotas laike, taip paliekant ikiteisminio tyrimo teisėjui teisę spręsti, kiek laiko leidžiama taikyti priemonę ar atlikti veiksmus. BPK 11 str. 1 d. yra įtvirtinta svarbi nuostata, kad procesinės prievartos priemonės taikymas turi būti nedelsiant nutrauktas, kai tai tampa nereikalinga. Tad ikiteisminio tyrimo teisėjui tenka *ex ante* nuspręsti, kiek laiko yra pagrįstai ir teisingai bei proporcingai taikyti atitinkamą priemonę. Vadovaujantis Rekomendacijų 52 punkto nuostatomis, savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmai (BPK 158 str.) gali būti atliekami tik vieną kartą, o esant būtinybei tyrimo metu atlikti veiksmus daugiau nei vieną kartą, prokuroras prašyme ikiteisminio tyrimo teisėjui turi nurodyti norimų veiksmų trukmę bei kiek kartų ketinama atlikti veiksmus. Nei BPK, nei Rekomendacijų nuostatose nėra numatyta jokia slapto sekimo (BPK 160 str.) veiksmo taikymo trukmė. Manytina, kad įstatymu nenurodant šio procesinio veiksmo atlikimo trukmės, taigi ir nesant jokio atskaitos taško, nuo kurio galėtų būti matuojamas protingas terminas, gali būti nepagrįstai ilgai varžoma asmens teisė į privatų gyvenimą. Asmuo, kurio atžvilgiu buvo vykdomas slaptas sekimas, negali būti tikras, kad priemonė buvo taikoma protingą laiko tarpą. Darbo autorės manymu, slapto sekimo (BPK 160 str.) veiksmui taip pat būtina įstatyme numatyti maksimalią trukmės ribą bei sąlygas, kurioms esant galima šį veiksmą pratęsti.

Lietuvos teismų praktikoje galima sutikti atvejų, kuomet ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartyje procesinių veiksmų taikymo trukmės nenurodymas nebuvo konstatuotas kaip įstatymo

²⁰⁴ Transparency International Georgia., *supra* note 145, p. 13.

²⁰⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. kovo 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-168-139/2015.

normų nesilaikymas, o surinkti duomenys nepripažinti įrodymais. Tokią įdomią situaciją iliustruoja šis LAT pavyzdys: „*nors ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartyje, kuria buvo sankcionuotas neviešo pobūdžio prievartos priemonių (BPK 158 ir 160 str.) taikymas kasatoriui, nėra nurodyta šių priemonių taikymo trukmė, kaip reikalauja BPK nuostatos, tačiau žemesnių instancijų teismų sprendimuose išdėstyti išsamūs motyvai („tiek iš nutarties turinio, tiek iš bylos aplinkybių matyti, jog leidimas atlikti prašomus veiksmus teismo buvo duotas prokuroro prašyme nurodytam laikotarpiui, t. y. nuo 2008-05-29 iki 2008-08-29, ir šis terminas pažeistas nebuvo“²⁰⁶), kodėl šis neatitikimas laikytinas technine klaida, nenulemiančia jokių nuteistojo teisių pažeidimų. Kasacinis teismas sutinka su šiais motyvais ir konstatuoja, kad ši klaida negali būti laikoma pagrindu abejoti duomenų, surinktų taikant minėtas procesines prievartos priemones, patikimumu ir įrodomąja verte“²⁰⁷. Šis pavyzdys reiškia tik tai, kad jei termino nenurodymas nutartyje dėl neesminių klaidų (pavyzdžiui, techninių) neturi įtakos gautų duomenų patikimumui, tai toks atvejis teismų nelaikomas svariu BPK pažeidimu. Tačiau, bet kuriuo atveju procesinių veiksmų atlikimo trukmė lieka būtina sąlyga (svarbiu asmens privataus gyvenimo neliečiamumo saugikliu) ir svarbi ne tik sankcionuojant prievartos veiksmus, bet ir pratęsiant jų taikymą. Sankcionuojant veiksmus ir priemones nuolat turi būti vertinamas proporcingumas tarp padarytos veikos pavojingumo, taikomų priemonių laiko ir gautų rezultatų, nes netoleruotina, jei prašymuose dėl priemonių pratęsimo nėra pateikiami nauji duomenys apie tęsiamas neteisėtas veikas, atkartojant bendro pobūdžio teiginius, o teismai tenkina tokius prokuroro prašymus.²⁰⁸ LAT nutartyse ne kartą yra pabrėžta, kad baudžiamasis procesas turi būti greitas ir teisingas.*

Trukmės klausimas ne mažiau aktualus ir atliekant KŽ tyrimą. LAT yra pažymėjęs, kad „iš *BPK 1 ir 2 str. prasmės išplaukia, kad KŽ veiksmų laikas turi būti optimalus, t. y. jie turi tęstis lygiai tiek laiko, kiek reikia visiškai atskleisti ir užkardyti nusikalstamą veiką, surinkti įrodymus dėl nusikalstamos veikos padarymo, išaiškinti nusikaltimą padariusius asmenis, kad būtų galima greitai ir efektyviai nubausti kaltininkus“²⁰⁹. Lyginant BPK numatytų neviešo pobūdžio procesinių priemonių taikymo su KŽI numatytų slaptų veiksmų atlikimo reglamentavimą trukmės klausimo atžvilgiu, iš vienos pusės sveikintinas pastarojo įstatymo numatytas reguliavimas, kadangi praktiškai*

²⁰⁶ Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. kovo 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-267-303/2011.

²⁰⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. spalio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-430/2011.

²⁰⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. vasario 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-85-696/2016.

²⁰⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. vasario 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-85-696/2016.

visų KŽ veiksmų (10, 11, 12, 13 ir 15 str.), kuriais varžomas asmens privatumas, atlikimo trukmė yra reglamentuota įstatymu. Tačiau iš kitos pusės, tas pats įstatymas neriboja trukmės pratęsimų skaičių, tuo pagrindu didėja piktnaudžiavimo rizika. Palyginimui pateiktinas sekantis pavyzdys: BPK 154 str. 4 d. numatyta galimybė taikyti elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolę neilgiau kaip 6 mėnesius, o tiriant sudėtingą ar didelio masto nusikaltimą, šios priemonės taikymas gali būti vieną kartą pratęstas 3 mėnesiams. Tuo tarpu, tie patys veiksmai pagal KŽĮ 10 str. 5 d. gali būti sankcionuojami 3 mėnesių laikotarpiui, tačiau numatyta galimybė dėl turimos informacijos apie rengiamą, daromą ar padarytą labai sunkų ar sunkų nusikaltimą tokią priemonę sankcionuoti ilgesniam negu 12 mėnesių laikotarpiui ir nenumatyta tokios trukmės maksimali riba. Nors LAT pabrėžė, kad *„toks teisinis reguliavimas neatleidžia KŽ subjektų, prokurorų, teikiančių prašymus dėl šios KŽ priemonės taikymo, o teisėjų, priimančių sprendimus sankcionuoti tokių priemonių skyrimą (pratęsti jų taikymą), nuo pareigos įvertinti jos taikymo trukmės pagrįstumą ir proporcingumą“*, vis dėlto, atsižvelgiant į tai, kad *„telefoninių pokalbių pasiklausymas yra asmens teisės ypač griežtai varžanti priemonė ir tik labai rimtų priežasčių pagrindu grindžiamas įtarimas, kad asmuo įsitraukęs į rimtą (sunkią) nusikalstamą veiką, gali pateisinti tokios priemonės sankcionavimą“*²¹⁰ bei į *„piktnaudžiavimo pavojų, būdingą bet kokiai žmonių slapto sekimo sistemai“*²¹¹, toks reguliavimas, manytina, neatitinka įstatymui keliamo reikalavimo – turi būti *itin tiksliai apibrėžtas*. Svarbus LAT pastebėjimas, kad *„netoleruotinos tokios teisinės situacijos, kai per protingą laiką nepasitvirtinus įtarimui dėl nusikalstamos veikos toliau nepagrįstai ilgai atliekama (sankcionuojama) slapta telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos turinio kontrolė iš esmės tikintis (nesant tam rimto pagrindo) gauti informacijos dėl kokios nors kitos nusikalstamos veikos ir taip siekiant pateisinti šios priemonės taikymą. Slapti sankcionuoti KŽ veiksmai negali būti naudojami tam, kad pasunkintų kaltininko atsakomybę, pavyzdžiui, tęsti veiksmus iki tol, kol kaltininkas padarys naujus nusikaltimus, pasisavins ar kitaip pagrobs didesnės vertės turtą, disponuos didesniu kiekiu narkotinių ar psichotropinių medžiagų ir pan.“*²¹². Esant tokiai situacijai KŽ veiksmais galima ne tik prisidėti prie asmens baudžiamosios atsakomybės pasunkinimo, o ne naujų reikšmingų aplinkybių nustatymo, bet galimi ir kiti pažeidimai – apie nepagrįstai ilgai taikytas

²¹⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. vasario 10 d. sprendimas byloje *Iordachi and Others v. Moldova*, (25198/02).

²¹¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2014 m. gegužės 6 d. sprendimas byloje *Lachowski v. Poland*, (9208/05).

²¹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. birželio 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-94-895/2015. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. vasario 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-85-696/2016.

priemonės ir kitus pažeidimus gali būti nepranešta asmeniui, kurio atžvilgiu buvo taikyta priemonė, taip atimant galimybę asmeniui realiai ginti savo interesus.

Nagrinėjant tiriamojo darbo problemą, yra aktualu aptarti klausimus, susijusius su privačių asmenų galimybėmis atlikti procesinius veiksmus (t. y. galimybę „sekti“ asmenis). Baudžiamajame procese įrodinėjimo pareigą turi valstybės teisėsaugos institucijos (pareigūnai)²¹³, todėl būtent jiems pavesta atlikti procesinius prievartos veiksmus, taikyti prievartos priemonės duomenų rinkimo procese. LAT yra pažymėjęs, kad įstatyme numatytas skirtingas baudžiamojo proceso subjektų vaidmuo įrodinėjimo procese: ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir prokuroras *privalo* rinkti, tikrinti ir vertinti reikšmingus bylai duomenis; teismas *privalo* juos tikrinti, prireikus – rinkti papildomus duomenis, spręsti, ar tai yra įrodymai, ir vertinti; gynėjas *privalo* panaudoti visas įstatymuose nurodytas gynybos priemonės ir būdus, kad būtų nustatytos aplinkybės, teisinančios ginamąjį ar lengvinančios jo atsakomybę ir neprivalo įrodinėti kitų aplinkybių, turinčių reikšmės bylai išspręsti teisingai; kiti įrodinėjimo procese dalyvaujantys subjektai *turi teisę, bet ne pareigą* dalyvauti šiame procese²¹⁴. Taigi, baudžiamajame procese nustatytas reikalavimas draudžiantis įrodinėjimo pareigą perduoti su procesine veikla nesusijusiems asmenims. Tačiau, procesinių prievartos priemonių taikymo kontekste, esama išimčių ir iš šios taisyklės.

BPK 158 ir 159 str. nustatyta, kad tais atvejais, kai nėra kitų galimybių nustatyti nusikaltimus darančius asmenis, šiuose straipsniuose nustatyta tvarka tyrimą (veiksmus) gali atlikti asmenys, kurie nėra ikiteisminio tyrimo pareigūnai. Tokios nuostatos neprieštarauja EŽTT praktikai, nes anot Teismo, „specialūs tyrimo būdai“ gali apimti slaptųjų agentų, kuriais taip pat gali būti asmenys nedirbantys teisėsaugos institucijose, panaudojimą, telefoninių pokalbių įrašymą, telekomunikacinių ryšių perėmimą ir priėjimą prie kompiuterių sistemų²¹⁵. Visa tai priimtina tik, jeigu yra atitinkamos ir pakankamos garantijos išvengti piktnaudžiavimo – būtent, aiški ir numatoma procedūra sankcionuojant, įgyvendinant ir prižiūrint atitinkamas tyrimo priemones²¹⁶. Nors naudojimas slaptųjų agentų gali būti toleruojamas su sąlyga, kad taikomi aiškūs apribojimai ir garantijos, viešuoju interesu negalima pateisinti įrodymų, gautų policijos kurstymo veiksmais, panaudojimo, nes tokiu būdu neabejotinai iškiltų grėsmė kaltinamojo teisei į teisingą teismą²¹⁷. Pabrėžtina, kad nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus teisėtais daro ne tik jų sankcionavimas,

²¹³ Jovaišas, K. (2012). Kaltės įrodinėjimas baudžiamajame procese: problemos ir paradoksai. *TEISĖ*, 82, p. 224.

²¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gruodžio 1 d. Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga Nr. 27-1, *Teismų praktika*, 2007, 27.

²¹⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. vasario 5 d. sprendimas byloje *Ramanauskas prieš Lietuvą*, (74420/01).

²¹⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. spalio 26 d. sprendimas byloje *Khudobin v. Russia*, (59696/00).

²¹⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. vasario 5 d. sprendimas byloje *Ramanauskas prieš Lietuvą*, (74420/01).

bet ir jų realizavimo teisėtumas²¹⁸. Anot EŽTT, policijos kurstymu laikytina, jei pareigūnai, nepaisant to, ar jie būtų saugumo pajėgų atstovai, ar asmenys, veikę pagal jų instrukcijas, neapsiribotų iš esmės pasyviu baudžiamosios veikos tyrimu, bet darytų subjektui tokią įtaką, kokia sukurstytų nusikaltimo, kuris antraip nebūtų padarytas, padarymą, kad galėtų įrodyti nusikaltimą, t. y. pateikti įrodymus ir pradėti baudžiamąjį persekiojimą²¹⁹. Dėl imitacijos modelio vidaus institucijos ir teismai mažų mažiausiai turi atlikti išsamų tyrimą, ar baudžiamojo persekiojimo institucijos neperžengė ribų, leidžiamų nusikalstamos veikos imitacijos elgesio modeliu, t. y. ar jos sukurstė nusikalstamos veikos padarymą (net jei operacija buvo atlikta privataus asmens, veikiančio kaip slaptas agentas, ją iš esmės organizavo ir prižiūrėjo policija): pirmiausia būtina nustatyti priežastis, kodėl operacija buvo pradėta, policijos įsitraukimo į nusikaltimą mastą ir bet kokio kurstymo pobūdį ar spaudimą, kurį pareiškėjas patyrė²²⁰.

LAT, remdamasis EŽTT praktika, išskyrė sekančias taisykles²²¹, kuriomis būtina vadovautis sprendžiant, ar taikant nusikalstamos veikos modelį bei panašius specialius tyrimo veiksmus nebuvo pažeistos Konvencijos garantuojamos teisės: *Pirma*, tokie veiksmai kaip nusikalstamos veikos imitacijos modelis gali būti atliekami tik prieš asmenį, apie kurio, tikėtina, nusikalstamą veiką jau turima duomenų (vien tik gandų ar panašios nepatikrintos informacijos tam nepakanka), nes tik tokiu atveju gali būti daroma išvada apie „prisijungimą“ prie daromos nusikalstamos veikos, o ne naujos veikos išprovokavimą. *Antra*, privatūs asmenys gali vykdyti pareigūnų užduotis, jei jie prieš tai kreipėsi į pareigūnus ir pranešė apie gautus siūlymus atlikti nusikalstamus veiksmus. Teisėsaugos pareigūnai negali veikti kaip privatūs asmenys, t. y. nacionalinės institucijos negali būti atleistos nuo atsakomybės už policijos pareigūnų veiksmus paprasčiausiai teigdamos, kad nors ir vykdydami policijos pareigas, pareigūnai veikė kaip „privatūs asmenys“²²². Privačių asmenų veiksmai gali būti pripažinti provokacija, jei tie asmenys veikia kontroliuojami bei prižiūrimi pareigūnų ir skatina nusikalsti asmenį, apie kurio nusikalstamą veiką jokių konkrečių duomenų neturima. *Trečia*, išvada apie provokaciją gali būti daroma net ir tuo atveju, kai valstybės pareigūnų skatinimas atlikti tam tikrus veiksmus nėra ypač intensyvus, primygtinis, taip pat ir tada, kai valstybės pareigūnai ar jų kontroliuojami asmenys su jau įtariamu asmeniu, kurį siekiama patraukti baudžiamojon atsakomybėn, kontaktuoja ne tiesiogiai, o per tuo

²¹⁸ Lietuvos apeliacinio teismo 2015 m. gruodžio 30 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-256-148/2015.

²¹⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. vasario 5 d. sprendimas byloje *Ramanauskas prieš Lietuvą*, (74420/01).

²²⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. vasario 5 d. sprendimas byloje *Ramanauskas prieš Lietuvą*, (74420/01).

²²¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-P-6/2008.

²²² Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. vasario 5 d. sprendimas byloje *Ramanauskas prieš Lietuvą*, (74420/01).

metu niekuo neįtariamus tarpininkus. *Ketvirta*, nagrinėjant bylą teisme valstybės institucijoms tenka našta paneigti gynybos argumentus dėl provokavimo (nebent tie argumentai būtų visiškai neįtikinami); tai gali būti padaryta tik vadovaujantis rungimosi principu ištyrus įrodymus apie kaltinamojo elgesį prieš specialių veiksmų prieš jį sankcionavimą; tikrinant, ar kaltinamasis nebuvo išprovokuotas padaryti nusikalstamą veiką, būtina nustatyti: a) priežastis, dėl kurių buvo nuspręsta vykdyti operaciją, b) pareigūnų dalyvavimo darant nusikalstamą veiką laipsnį ir c) kaltinamajam taikyto provokavimo ar spaudimo pobūdį. *Penkta*, nustačius provokacijos faktą, visi įrodymai, gauti provokacijos metu, turi būti pripažįstami neleistiniais; kaltinamojo prisipažinimas provokacijos fakto bei jo padarinių nepaneigia, prisipažinimas tokioje situacijoje nėra tinkamas įrodymas kaltinamojo kaltei pagrįsti.

Taigi, iš viso to matyti, kad įstatymai nedraudžia (net įpareigoja, pvz. BPK 159 str.) privatiems asmenims atlikti kai kuriuos įstatymų numatytus veiksmus. Galima pasakyti, kad ne tik valstybė, bet konkrečiais atvejais ir privatūs asmenys, nesantys ikiteisminio tyrimo pareigūnais, turi teisę „sekti“ asmenis. Tačiau griežtų įstatymuose ir teismų praktikoje nurodytų reikalavimų laikymasis užtikrina asmens privataus gyvenimo apsaugą baudžiamajame procese bei gautos informacijos pagrįstą panaudojimą nagrinėjant bylą.

Asmens privataus gyvenimo apsaugai užtikrinti taip pat labai svarbu įstatymuose įtvirtinti tinkamas apsaugos priemonės, padedančias užkirsti kelią nepagrįstam procesinėmis prievartos priemonėmis gautų duomenų atskleidimui asmenims, kurie nevykdo procesinės veiklos ar kitaip joje nedalyvauja. Šią taisyklę gerai atspindi Lietuvos BPK 149 str. 8 d. nuostata, kuri įpareigoja kratą ar poėmį darantį pareigūną imtis priemonių, kad nebūtų paskelbtos gyvenančio toje patalpoje asmens ir kitų asmenų privataus gyvenimo aplinkybės, paaiškėjusios darant kratą ar poėmį. EŽTT vienoje byloje pabrėžė, kad „atlikdami kratą bendrovės buveinėje, kuri kartu buvo ir advokato biuras, policijos pareigūnai neužtikrino kai kurių procesinių garantijų, skirtų, be kita ko, advokato profesinei paslapčiai apsaugoti, todėl tokiu būdu buvo pažeistas Konvencijos 8 straipsnis“²²³. Tai reiškia, kad reikia vengti nebūtinio viešumo tiek, kiek tai susiję su darant kratą ar poėmį paaiškėjusių privataus gyvenimo aplinkybių apsauga, taip pat tiek bendresne prasme, atsižvelgiant į tai, kad pats kratos ar poėmio faktas gali būti žalingas asmens reputacijai²²⁴, pavyzdžiui, kaip EŽTT atkreipė dėmesį į tai, kad „tikėtina, jog nedideliame mieste atlikta krata gali turėti nepalankų poveikį

²²³ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. spalio 16 d. sprendimas byloje *Wiesser ir Bicos Beteiligungen GmbH v. Austria*, (74336/01).

²²⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. liepos 29 d. apibendrinimas Kai kurių Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnyje garantuojamų teisių apribojimo baudžiamajame procese aspektai (I), ZTT-1. *Teismų praktika*, 2009, 31.

pareiškėjo bei jo bendrovės reputacijai²²⁵. Sprendimas dėl kratos ar poėmio darymo ir jo vykdymas turi atitikti tiek Konstitucijos 22 ir 24 straipsnių nuostatas, tiek ir Konvencijos 8 straipsnio bei EŽTT praktikoje suformuotus principus.

Dėl asmenų dalyvavimo darant kratą ar poėmį pažymėtina, kad tokio dalyvavimo tikslas iš esmės yra procesinio veiksmo kontrolė. Taip pat nuostata, kad kratos ar poėmio metu, kai nėra kviestinių, dalyvaujančių asmenų prašymu daromas garso ir vaizdo įrašas (BPK 149 str. 9 d.) taip pat yra procesinio veiksmo kontrolė bei reikšminga privataus gyvenimo ribų apsaugos priemonė. Bet koku atveju siekiant, kad dėl kratos atlikimo teisėtumo ir jos rezultatų nekiltų procesui trukdančių ginčų, teisėsaugos pareigūnams yra draudžiama vieniems atlikti kratą²²⁶. Šios dvi nuostatos taip pat yra vienos svarbiausių asmens teisių užtikrinimo garantijų. Tačiau tam, kad šios garantijos būtų veiksmingos, asmenys turi būti pakankamai informuoti, jog galėtų pastebėti ir prireikus apskųsti eventualius pažeidimus²²⁷. Šis momentas gali būti ypač aktualus, kai dalyvaujantys asmenys nėra tiesiogiai susiję su baudžiamuoju procesu, dėl kurio atliekamas atitinkamas procesinis veiksmas. Taigi, esminę reikšmę turi tinkamas darant kratą ar poėmį dalyvaujančių asmenų supažindinimas su sprendimu dėl procesinės prievartos priemonės taikymo ir jų dalyvavimo esmės išaiškinimas, realių galimybių vykdyti jų kontrolės funkciją sudarymas.

Vertas dėmesio EŽTT pastebėjimas, kad „kratos atlikimas pareiškėjo gyvenamojoje vietoje bei jo bendrovės patalpose dėl *smulkaus teisės pažeidimo*, tariamai padaryto trečiojo asmens, laikytinas neproporcingu asmens teisės į būsto neliečiamybės gerbimą apribojimu siekiamiems teisėtiems tikslams“²²⁸. Taigi nustatant kratos ar poėmio proporcingumą konkrečiomis bylos aplinkybėmis, gali būti svarbūs tokie veiksniai, kaip nusikalstamos veikos, kurios tyrimo kontekste priimtas sprendimas dėl atitinkamos prievartos priemonės taikymo, sunkumas, sprendimo priėmimo metu prieinami kiti įrodymai (pagrindžiantys, kad reikalingi paimti objektai yra būtent konkrečioje vietoje), galimi padariniai asmens, paveikto kratos, reputacijai. Lietuvos BPK 145 str. numato, kad krata gali būti atlikta dėl bet kokios nusikalstamos veikos, jei tik yra pagrindas manyti, kad kokioje nors patalpoje ar kitoje vietoje yra nusikalstamos veikos įrankių, nusikalstamu būdu gautų ar įgytų daiktų bei vertybių, taip pat daiktų bei dokumentų, galinčių turėti reikšmės nusikalstamai veikai tirti bei siekiant surasti ieškomus asmenis arba lavonus. LAT atsižvelgdamas į EŽTT praktiką padarė

²²⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. balandžio 28 d. sprendimas byloje *Buck v. Germany*, (41604/98).

²²⁶ Goda, G., Kazlauskas, M., Kuconis, P. (2011). *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Registrų Centras, p. 258.

²²⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. liepos 29 d. apibendrinimas Kai kurių Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnyje garantuojamų teisių apribojimo baudžiamajame procese aspektai (I), ZTT-1. *Teismų praktika*, 2009, 31.

²²⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. balandžio 28 d. sprendimas byloje *Buck v. Germany*, (41604/98).

išvadą, kad „analizuojamos prievartos priemonės turėtų būti taikomos tik tada, kai tai neišvengiamai būtina, ir tiek, kiek būtina, t. y. tiriamos veikos pavojingumas pateisina nurodytų asmens teisių apribojimą; yra pagrįstas manymas, kad reikalingi įrodymai gali būti gauti kratos ar poėmio būdu, tuo tarpu iš kitų šaltinių jų gauti nėra pagrįstos galimybės; turi būti siekiama užtikrinti, kad neigiamas prievartos priemonės poveikis asmens teisėms būtų kiek įmanoma mažesnis; vengiama nereikalingo trukdymo įprastai konkrečiose patalpose vykstančiam veiklai“²²⁹. Visa tai aktualu kalbant apie BPK įtvirtintas procesines prievartos priemones, kurios nenumato nusikalstamų veikų, dėl kurių galima taikyti priemones, sąrašo, todėl šios priemonės turėtų būti taikomos tik tada, kai tiriamos veikos pavojingumas pateisina asmens teisių apribojimą.

Neatsiejamas nuo asmens privatumo apsaugos užtikrinimo reikalavimas įstatyme apibrėžti aplinkybes, kurioms esant procesinių prievartos priemonių metu gauta informacija privalo būti arba gali būti sunaikinama. Lietuvos BPK yra numatyti trys atvejai, kai surinkti tam tikri duomenys turi būti sunaikinti: 1) atvejai, kai turi būti sunaikinama tam tikra informacija, kuomet nusprendžiama, kad ji ar jos dalis baudžiamajame procese nebus naudojama kaip neturinti su juo ryšio (BPK 149 str. 6 d., 154 str. 8 d., 158 str. 8 d., 160 str., 3 d., 161 str. 3 d.); 2) atvejai, kai baudžiamasis procesas nutraukiamas, visa apie privatų asmens gyvenimą surinkta informacija turi būti nedelsiant sunaikinta (BPK 161 str. 2 d.); 3) atvejai, kai per tris dienas nuo nutarimo priėmimo negauta ikiteisminio tyrimo teisėjo priemonių taikymo teisėtumą patvirtinanti nutartis, pradėti veiksmai nedelsiant nutraukiami, paimti daiktai gražinami asmenims, iš kurių jie paimti, o gauti duomenys sunaikinamai (BPK 160¹ str. 2 ir 3 d.). Taigi įstatymas draudžia atskleisti ir naudoti byloje tokius žmogaus privataus gyvenimo duomenis, kurie nelaikomi įrodymais ir nėra reikšmingi bylai tirti ar teisingai išspręsti.

K. Jovaišas teisingai pastebėjo, kad problema yra tiriant baudžiamąsias bylas dėl tam tikrų nusikalstamų veikų (pavyzdžiui, pedofilijos, vaiko išnaudojimo pornografijai), nes vargu ar įmanoma nubrėžti takoskyrą, skiriančią privataus gyvenimo detales nuo tų seksualiai ar kitaip išnaudojančių vaikus suaugusiųjų veiksmų ir poelgių, kurie materializuojasi nusikaltimo padarymo mechanizme²³⁰. Anot K. Jovaišo, kai tiriamos tokio pobūdžio veikos, informacija apie panašų, anksčiau įvykdytą, tačiau neatskleistą arba neįrodytą nusikaltimą, jo padarymo aplinkybes ir specifinius ypatumus, vadinamąjį kriminalinį braižą, kurį lemia nusikaltimo padariusio asmens psichofiziologinės savybės, įpročiai ir įgūdžiai, yra svarbi ir reikšminga, todėl, jeigu nėra techninių

²²⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. liepos 29 d. apibendrinimas Kai kurių Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnyje garantuojamų teisių apribojimo baudžiamajame procese aspektai (I), ZTT-1. *Teismų praktika*, 2009, 31.

²³⁰ Jovaišas, K., *supra* note 25, p. 61.

galimybių atskirti panašią informaciją nuo kitos tyrimui nereikšmingos informacijos, tokia informacija, K. Jovaišo manymu, negali būti sunaikinta²³¹. Pritartina tokiai K. Jovaišo nuomonei, kadangi tokia informacija leistų kryptingai vesti asmenų, padariusių tokias ar panašaus pobūdžio nusikalstamas veikas, paiešką, taip pat tokių duomenų rinkimas suteiktų naudingos informacijos apie asmenis, kurie linkę daryti minėtas ir panašias nusikalstamas veikas, ir tuo pačiu būtų lengviau atpažinti jų nukrypimus nuo priimtinių elgesio standartų bei identifikuoti tuos asmenis, be to, vadovaujantis surinkta informacija galima būtų kurti prevencines ir/ar visuomenę šviesinančias programas. Tačiau, manytina, neturėtų būti sunaikinama tik tokia informacija, kuri padėtų nusikalstamumo lygiui mažinti srityse, kurios tarptautiniu lygiu pripažįstamos labiausiai jautriomis visuomenei, pavyzdžiui, prekyboje žmonėmis, pedofilijos ar kitokio seksualinio vaikų išnaudojimo, dėl pornografijos plitimo, terorizmo ir kita. Be to, tokios informacijos išsaugojimas turėtų būti įstatymų griežtai reglamentuotas.

Aptariamam klausimui įdomi Rekomendacijų nuostatų analizė. Rekomendacijų 85 p. nurodo, kad pagal BPK 161 str. 2 ir 3 d. *naikinama* informacija apie privatų asmens gyvenimą ir informacija, kuri nebus naudojama baudžiamajame procese kaip neturinti su juo ryšio, gauta atlikus ne tik slaptus ikiteisminio tyrimo veiksmus, bei ir atlikus kitus tyrimo veiksmus. Rekomendacijų 86 p. nurodo, kad pagal BPK 161 str. *nėra naikinama* informacija, kuri buvo gauta atlikus slaptus ikiteisminio tyrimo veiksmus ir buvo pripažinta neturinčia reikšmės tyrimui ir neįtraukta į tyrimo veiksmų protokolus ar prie jų nepridėta. Analizuojant minėtus du Rekomendacijų punktus, neaišku kuo skiriasi naikintina informacija „*kuri nebus naudojama baudžiamajame procese kaip neturinti su juo ryšio*“ ir nenaikintina informacija, „*kuri buvo pripažinta neturinčia reikšmės tyrimui*“. Manytina, kad abiejuose punktuose kalbama apie tos pačios reikšmės informaciją, todėl neaišku, kaip atskirti informaciją, kurią būtina sunaikinti nuo informacijos, kuri nenaikinama, tačiau ir nepridedama prie bylos Rekomendacijų 85 ir 86 punktų prasmėmis. Nors pagal BPK 161 str. turi būti sunaikinama ne tik informacija apie privatų asmens gyvenimą, tačiau ir visa ta informacija, kuri nebus naudojama baudžiamajame procese kaip neturinti su juo ryšio. Tokios Rekomendacijų minėtų punktų formuluotės, manytina, neatitinka apibrėžtumo reikalavimo Konvencijos prasme. Be to, vadovaujantis Rekomendacijų 86 punktu, nurodančiu, kad „*nėra naikinama* informacija, kuri buvo gauta atlikus slaptus ikiteisminio tyrimo veiksmus ir buvo pripažinta neturinčia reikšmės tyrimui ir neįtraukta į tyrimo veiksmų protokolus ar prie jų nepridėta“, pasigendama nuostatos, kuri apibrėžtų nenaikinamos informacijos saugojimo laikotarpį. Pagal EŽTT praktiką, turi būti nustatytos aiškios

²³¹ Jovaišas, K., *supra* note 25, p. 61-62.

taisyklės, nurodančios duomenų saugojimo, kaupimo, panaudojimo bei sunaikinimo sąlygas, taip pat subjektą, turintį teisę spręsti klausimus dėl tokių duomenų (informacijos) kaupimo ir sunaikinimo.²³² Būtina vengti tokių spragų, kurios sąlygotų nepagrįstą nereikšmingų ir/ar nereikalingų duomenų laikymą ir kaupimą bei neteisėtą jų panaudojimą ar nutekinimą. Kadangi Rekomendacijos skirtos BPK normų taikymo išaiškinimui, būtina BPK papildyti nuostata, numatančia konkretų nenaikintinų duomenų (Rekomendacijų 86 p. prasme) saugojimo terminą.

Aukščiau aptartas klausimas susijęs su reikalavimu pranešti asmeniui apie jo atžvilgiu taikytas prievartos priemones. Šio reikalavimo aptarimui pateiktinas šis LAT praktikos pavyzdys: *“kasatorius pagrįstai nurodo ikiteisminio tyrimo metu padarytus kai kuriuos procesinius pažeidimus, kaip antai: nėra jo telefoninių pokalbių pasiklausymo įrašų sunaikinimo akto; nėra slapto sekimo protokolų, nors tyrimo metu buvo leista taikyti BPK 160 str. numatytą procesinę prievartos priemonę – asmens slaptą sekimą; apie BPK XII skyriuje numatytų ir taikytų kitų procesinių prievartos priemonių taikymą jam nepranešta, taip pažeista BPK 161 str. 1 d. nuostata. Teisėjų kolegijos nuomone, minėti procesiniai pažeidimai yra formalūs, procesinės prievartos priemonės buvo taikytos teisėtai – gavus ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartį, tik jas taikant negauta tiriamai nusikalstamai veikai reikšmingų duomenų. Taigi kasatoriaus nurodyti procesiniai pažeidimai nėra esminiai, nes jais nebuvo suvaržytos įstatymo garantuotos kaltinamojo teisės ir tai nesukliudė teismui išsamiai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą nuosprendį”²³³. Iš šio LAT paaiškinimo galima daryti išvadą, kad BPK 161 str. egzistuoja tik formaliai, o praktinė jo reikšmė sumenkinama. Įstatymas nekalba apie tai, kad jei taikant procesines prievartos priemones nebuvo gauta bylai reikšmingos informacijos, apie taikytas priemones asmeniui nebūtina pranešti, todėl toks LAT konstatavimas, darbo autorės manymu, ne visai teisingas. Nors EŽTT pabrėžė, kad „slaptos priemonės panaudojimas nėra nesuderinamas su Konvencijos 8 straipsniu, nes kaip tik dėl neskubėjimo pranešti priemonė tampa veiksminga”²³⁴, tačiau Teismas nedavė suprasti, kad apie taikytas priemones asmeniui pranešti visai nebūtina, ypač jei priemonės taikytos teisėtai. EŽTT kritikavo tokius atvejus, kuomet valstybių vidaus teisė nebuvo numachiusi nuostatų, įpareigojančių pranešti asmenims apie slaptai taikytas priemones bei pabrėždavo, kad tai nesuderinama su Konvencija.²³⁵ Pritartina G. Godos nuomonei, kad nepranešimas suinteresuotiems asmenims apie taikytas priemones gali tapti priemone, neleistinau padedančia nuslėpti galimai padarytus*

²³² Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

²³³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2013 m. balandžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-194/2013.

²³⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1978 m. rugsėjo 6 d. sprendimas byloje *Klass and Others v. Germany*, (5029/71).

²³⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2016 m. sausio 12 d. sprendimas byloje *Szabo and Vissy v. Hungary* (37138/14).

pažeidimus, be to, nesant aiškiai nustatytos pareigos informuoti asmenis apie prieš juos taikytas priemones, išvengiama ir ginčų dėl tokių priemonių taikymo teisėtumo²³⁶.

Analizuojant BPK 161 str. 1 d., bet kuriuo atveju išlieka tam tikra žmogaus teisių apsaugos problema. Jei, pavyzdžiui, „asmens atžvilgiu buvo vykdoma elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė, tai apie tai (turi būti) pranešama tik vienam asmeniui, o kiti asmenys, su kuriais kontroliuojamas asmuo komunikavo, gali nesužinoti, kad yra padaryti jų pokalbių ar kitokios elektroninių ryšių tinklais siųstos ar gautos informacijos įrašai. Pastarieji asmenys ar bent jau dauguma jų jokių neteisėtų veiksmų nebuvo atlikę, nepaisant to, jų sužinojimas su tam tikru asmeniu buvo kontroliuojamas.“²³⁷ Tas pats pasakytina ir apie slaptą sekimą, kuomet stebint asmenį, yra sužinoma apie kitus su juo bendravusius asmenis, apie jų bendrą veiklą, kuri ne visuomet yra neteisėta. Nors tokios situacijos yra neišvengiamas kai kurių procesinių prievartos priemonių taikymo „šalutinis poveikis“, tačiau tai dar aiškiau parodo, kad siekiant užkirsti kelią galimam piktnaudžiavimui, įstatymai dėl procesinių prievartos priemonių taikymo turi būti griežti bei įstatymų nuostatų laikymasis neturėtų būti pasirinktinis, sumenkinant kitų nuostatų laikymosi reikšmingumą. Šios įstatymų nuostatos svarbios ne tik dėl to, kad jų nesilaikymas galėtų lemti asmens (įtariamąjo/kaltinamojo/nuteistojo) procesinių bei konstitucinių teisių suvaržymą, tačiau svarbios ir tuo, kad jomis užtikrinama pagarba asmens privačiam gyvenimui baudžiamajame procese tinkamai tvarkant ir naudojant su privačiu gyvenimu susijusią informaciją.

Pranešimas asmeniui apie taikytas priemones aktualus ne tik baudžiamojo proceso metu, bet ir atliekant KŽ veiksmus, todėl sveikintina, kad KŽĮ reglamentuoja su šiuo aspektu susijusius klausimus. Tačiau įžvelgiama ir problemų. KŽĮ 5 str. 8 d. numatyta, kad KŽ pagrindinės institucijos vadovas privalo informuoti asmenį apie jo atžvilgiu KŽ metu padarytus pažeidimus, išskyrus įstatyme numatytus atvejus. Taip pat KŽĮ 5 str. 9 d. numatyta, kad asmuo, manantis, kad KŽ subjektų veiksmai pažeidė jo teises ir laisves, gali apskųsti šiuos veiksmus KŽ pagrindinės institucijos vadovui arba prokurorui. Pastaroji nuostata yra „mirusi“, jei nėra laikomasi prieš tai minėtos. Pritartina G. Godos padarytai išvadai, kad „KŽĮ 5 str. 8 d. nuostata dėl pranešimo asmeniui apie jo atžvilgiu padarytus pažeidimus nebus taikoma arba jos taikymas bus itin retas, nes, pirma, įstatyme nenumatyti jokie konkretesni kriterijai, pagal kuriuos KŽ pagrindinės institucijos vadovas turėtų konstatuoti esant būtinybę pranešti apie pažeidimus asmeniui; antra, nenumatyta reali nei KŽ pagrindinės institucijos vadovo, nei kitų pareigūnų, turinčių pranešti vadovui apie padarytus pažeidimus, kontrolė; trečia, numatytos minėtos pareigos išimtys, t. y. KŽ subjektai, net ir patys

²³⁶ Goda, G., *supra* note 5, p.61-67.

²³⁷ Goda, G., Kazlauskas, M., Kuconis, P., *supra* note 226, p. 267.

nusprendę, kad pažeidimas buvo padarytas, gali konstatuoti, jog atvejis išimtinis ir apie jį pranešti nereikia²³⁸. Jei nežinoma apie slaptų veiksmų taikymą, tai niekas ir negali skųstis dėl pažeistų savo teisių ir laisvių. Konstitucinis Teismas yra pasakęs, kad „negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad būtų neleidžiama per ikiteisminį tyrimą priimtų sprendimų apskūsti teismui“²³⁹. Ši pastaba galioja ir atliekant KŽ tyrimą, kurios negalima apeiti tinkamai nesureguliuavus aptariamo instituto, dėl ko minėta KŽĮ (5 str. 8 d.) nuostata tampa neefektyvi (neveiksminga).

Intervencija į asmens privatų gyvenimą nesibaigia baigus taikyti prievartos priemonės ir veiksmus, tačiau tęsiasi ir tuomet, kai gauta informacija panaudojama dar ir kituose baudžiamuosiuose procesuose. Tikslus įrodymų, gautų naudojant prievartos priemonės, panaudojimo kituose procesuose reglamentavimas ne tik yra vienas iš procesinės prievartos legitimavimo kriterijų²⁴⁰, bet ir svarbus saugiklis informacijos apie asmens privatų gyvenimą apsaugos kontekste. Lietuvos BPK 162 str. nuostata skelbia, kad vienoje baudžiamojoje byloje taikant Kodekse numatytas procesines prievartos priemones surinkta informacija apie privatų asmens gyvenimą ikiteisminio tyrimo metu gali būti panaudota kitoje baudžiamojoje byloje. Suprantama, kad taikant procesines prievartos priemones, informacija gali būti gaunama ne tik apie tame baudžiamajame procese tiriamą nusikalstamą veiką, bet ir apie kitokį galimai nusikalstamą tiek įtariamojo, tiek su pradėtu baudžiamuoju procesu nieko bendra neturinčio asmens elgesį. Įvertinus skirtingą procesinių prievartos priemonių pobūdį, intensyvumą ir tikslus, taip pat tai, kad kiekviena iš šių priemonių apima potencialią galimybę ja piktnaudžiauti neteisėtai ribojant žmogaus laisvę, teises ar privatumą²⁴¹, svarbu, kad informacijos apie privatų asmens gyvenimą panaudojimo taisyklės būtų aiškiai apibrėžtos įstatyme. Konkrečiame baudžiamajame procese skiriamomis ir taikomomis procesinėmis prievartos priemonėmis gali būti siekiama tik su tame procese tiriamą nusikalstamą veiką ar baudžiamojon atsakomybėn traukiamu asmeniu susijusių procesinių tikslų, todėl tik tokiomis sąlygomis taikant procesines prievartos priemones gauta faktinė informacija gali būti laikoma dėsninga ar būtina tam baudžiamajam procesui, visa kita informacija tam baudžiamajam procesui, kuriame prievarta buvo paskirta ar taikyta, anot R. Merkevičiaus, laikytina atsitiktine faktine informacija²⁴². Verta dėmesio R. Merkevičiaus padaryta išvada, kad BPK 162 str.

²³⁸ Goda, G., *supra* note 5, p.57.

²³⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. balandžio 7 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 168 straipsnio 4 dalies nuostatos atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Nr. 38/2008.

²⁴⁰ Merkevičius, R. (2011). Baudžiamajame procese „atsitiktinai“ gauta faktinė informacija ir jos panaudojimo legitimumas. *Lietuvos Advokatūra*, 4(41), p. 2.

²⁴¹ Merkevičius, R., *supra* note 160, p. 396-397.

²⁴² Merkevičius, R., *supra* note 160, p. 402.

vartojamą teisinę sąvoką „informacija apie privatų asmens gyvenimą“ LAT suvokia ir aiškina tiesiog kaip faktinę informaciją, gautą pritaikius bent vieną procesinę prievartos priemonę²⁴³. Nepaisant BPK 162 str. formuluotės, tai yra logiška, nes „privatus žmogaus gyvenimas, išskyrus retas išimtis, nėra tas objektas, apie kurį teisėsaugos institucijos turi teisėtą ir pagrįstą interesą rinkti išsamią informaciją, kadangi iš viso informacijos apie asmens šeiminių ir asmeninį gyvenimą chaoso, tik dalis yra reikšminga nusikalstamoms veikoms nustatyti ir iširti“²⁴⁴. Faktinė informacija, kuria norima „dalintis“, gauta įsiskverbiant į žmogaus privatumą ir teises, tad „dalinimasis“ ja negali būti nekontroliuojamas²⁴⁵.

Vadovaujantis BPK 162 str., Lietuvos teismų praktika bei mokslinė doktrina, minėto straipsnio nuostatų taikymui svarbios šios taisyklės: kitame baudžiamajame procese gali būti panaudota tik teisėtai gauta informacija, t. y. laikantis visų įstatymo reikalavimų keliamų procesinių prievartos priemonių taikymui; paprastai leidimas gali būti duodamas, jeigu ir kitame procese nagrinėjimo dalyką sudaro ne mažesnio pavojingumo nusikalstama veika²⁴⁶; BPK 162 str. galima vadovautis tiek tuo atveju, kai informacija apie privatų asmens gyvenimą gaunama taikant BPK numatytas procesines prievartos priemones, tiek ir taikant KŽĮ numatytus prievartinius veiksmus²⁴⁷; viename baudžiamajame procese taikant procesines prievartos priemones gauta informacija gali būti panaudota kitame baudžiamajame procese, kuris pradėtas dėl tų nusikalstamų veikų, kurios sudaro pagrindą taikyti tas pačias procesines prievartos priemones, kurias pritaikius ir buvo gauta informacija²⁴⁸; jeigu baudžiamoji byla dar nėra teismo žinioje, gauta informacija kitoje baudžiamajoje byloje gali būti panaudota tik aukštesniojo prokuroro nutarimu.

Iki 2011 m. rugsėjo 1 d. galiojusi BPK redakcija leido minėtą informaciją panaudoti tik ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo nutartimi. Anot R. Merkevičiaus, nauja BPK 162 str. nuostata, kad informacija kitoje baudžiamajoje byloje gali būti panaudota tik aukštesniojo prokuroro nutarimu, tik dar labiau pagilino šios teisinės nuostatos konstitucinę problematiką. Pritartina R. Merkevičiaus nuomonei, kad „įvertinus teisių, į kurias įsiskverbama taikant konkrečias procesines prievartos priemones, bei teisių, į kurias įsiskverbama viename baudžiamajame procese prievartos

²⁴³ *Ibid.*, p. 419.

²⁴⁴ Jovaišas, K., *supra* note 25, p. 59-60.

²⁴⁵ Merkevičius, R., *op. cit.*, p. 413.

²⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. gegužės 20 d. nutartis baudžiamajoje byloje Nr. 2K-120/2008, *Teismų praktika*, 2008, 29.

²⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. gegužės 19 d. nutartis baudžiamajoje byloje Nr. 2K-225/2009.

²⁴⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2013 m. gegužės 21 d. nutartis baudžiamajoje byloje Nr. 2K-246/2013; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. gruodžio 15 d. nutartis baudžiamajoje byloje Nr. 2K-552-976/2015.

būdu gautą informaciją naudojant kitame baudžiamajame procese, konstitucinę reikšmę, tiek procesinį sprendimą leisti taikyti procesinę prievartą, tiek procesinį sprendimą viename baudžiamajame procese naudojant procesinę prievartą gautą faktinę informaciją leisti naudoti kitame baudžiamajame procese *tegali priimti tik teisėjas*²⁴⁹. Todėl, manytina, iš dalies aptariamos nuostatos sąlygos pakeitimas tebuvo tik proceso supaprastinimas, pamiršus apie minimalių saugiklių, užtikrinančių asmens privataus gyvenimo neliečiamumą, laikymąsi. Tačiau iš kitos pusės, toks „supaprastinimas“ neprieštarautų Konvencijai, kadangi pagal EŽTT praktiką, slaptų priemonių sankcionavimas gali būti patikėtas neteisiminei institucijai, su sąlyga, kad tokia institucija yra pakankamai nepriklausoma nuo vykdomosios valdžios, taigi, ta pati praktika, manytina, gali būti pritaikyta ir nagrinėjamu klausimu (dėl prokuratūros statuso Lietuvoje šiame darbe jau buvo pasisakyta aukščiau). Nors pastebėtina, kad Teismas ne kartą yra pažymėjęs, jog pageidautina, kad tiek sankcionavimo tvarka, tiek klausimai, susiję su gautų duomenų saugojimu, panaudojimu bei sunaikinimu, ir kiti panašaus pobūdžio klausimai būtų patikėti teisėjo kompetencijai²⁵⁰.

Kaip minėta, KŽ tyrimo metu gauta informacija taip pat gali būti panaudota baudžiamajame procese. Pagal Rekomendacijų 16 p. KŽ informacija, panaudota vienoje baudžiamajoje byloje, gali būti panaudojama kitoje baudžiamajoje byloje aukštesniojo prokuroro nutarimu, priimtu vadovaujantis BPK 162 str. KŽ informacija baudžiamajame procese gali būti panaudojama: 1) priimant sprendimą dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo BPK 166 str. 1 d. 2 p. nustatyta tvarka; 2) planuojant ikiteisminį tyrimą ar atskirus ikiteisminio tyrimo veiksmus; 3) kaip duomenys, patvirtinantys arba paneigiantys bent vieną aplinkybę, turinčią reikšmės bylai išspręsti teisingai (Rekomendacijų 17 p.). Aptariamu klausimu pateiktinos teismų praktikoje išaiškintos kelios galimos svarbios situacijos. *Pirma teisinė situacija*, kai atliekant slaptą telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos turinio kontrolę gaunami ir tam tikri duomenys, leidžiantys įtarti apie kitas asmens daromas nusikalstamas veikas. Kyla klausimas dėl to, ar tokiu būdu gauti faktiniai duomenys gali būti panaudoti kaip įrodymai baudžiamajame procese dėl šių kitų nusikalstamų veikų, t. y. nusikalstamų veikų, dėl kurių techninių priemonių panaudojimas specialia tvarka nebuvo sankcionuotas. Jeigu šios kitos nusikalstamos veikos pateko į kategoriją veikų, nurodytų KŽĮ nuostatose ir sudarančių pagrindą pagal įstatymą atlikti KŽ veiksmą, tai dėl jų gauta informacija gali būti kaip įrodymai naudojama ir kituose baudžiamuosiuose procesuose. Antai LAT praktikoje yra konstatuota, kad įstatymų pažeidimu paprastai nelaikytinos situacijos, kai atliekant KŽ veiksmus dėl galbūt daromų vienos rūšies nusikalstamų veikų atsiranda pagrindas manyti, kad gali būti daromi ir

²⁴⁹ Merkevičius, R., *supra* note 240, p. 5.

²⁵⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

kitos rūšies ne mažiau pavojingi nusikaltimai, ir nusprendžiama atliekant KŽ veiksmus patikrinti ir naujai paaiškėjusią informaciją.²⁵¹ *Antra situacija*, kad baudžiamajame procese įrodymais taip pat laikytini tokie duomenys, kurie gauti apie asmens, dėl kurio buvo atliekama slapta elektroniniais ryšiais perduodamos informacijos turinio kontrolė, nusikalstamos veikos bendrininkus ar kitus su jo daroma nusikalstama veika susijusius asmenis.²⁵² *Trečia situacija*, kad duomenų, gautų atliekant slaptą telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos turinio kontrolę, kaip įrodymų reikšmės ir jų naudojimo baudžiamajame procese galimybės nepaneigia ir tai, jog nusikalstama veika, dėl kurios buvo sankcionuotas techninių priemonių panaudojimas specialia tvarka, vėliau (ikiteisminio tyrimo ar bylos nagrinėjimo metu) buvo perkvalifikuota pagal kitus BK straipsnius, taip pat ir tokius, kuriuose dėl numatytų nusikalstamų veikų negalėjo būti atliekami KŽ tyrimo veiksmai. Antai LAT praktikoje yra konstatuota, kad nusikalstamos veikos kvalifikavimo pakeitimas baudžiamojo proceso metu negali nulemti teisėtai gautų duomenų neleistinumo.²⁵³ Nors aprašytos teisinės situacijos yra susijusios su susižinojimo kontrolės priemonės taikymu, tačiau, manytina, jomis galima vadovautis siekiant kitame baudžiamajame procese panaudoti ir kitomis neviešo pobūdžio priemonėmis ir veiksmais gautus duomenis, svarbiausia, kad priemonių ir veiksmų taikymas būtų teisėtas.

Galiausiai pabrėžtina, kad pagal žmogaus teisių apsaugos standartus intervencija į asmens privatų gyvenimą turi būti taikoma kaip kraštutinė priemonė, kai kitos klasikinės priemonės nėra sėkmingos ar jomis neįmanoma bus atskleisti nusikaltimo. Tokia nuostata ypač pabrėžia pagrįstumo principo laikymosi taikant prievartos priemones svarbą. Vokietijos BPK 100a paragrafo 3 dalis aiškiai numato, kad „intervencija galima tik tada, kai kitais veiksmais surasti duomenis ar nustatyti kaltąjį būtų ypatingai sudėtinga arba tokiais veiksmais norimas rezultatas nebūtų pasiektas“. Lietuvos BPK 11 str. 1 d. įtvirtinta bendra visoms procesinėms prievartos priemonėms aktuali nuostata dėl priemonių taikymo išimtiniais atvejais. Toks reglamentavimas atitinka EŽTT praktiką, kuria vadovaudamasis LAT konstatavo, kad *„įstatymų nustatytos institucijos, taikydamos šias priemones, kiekvienu atveju turi įvertinti konkrečią situaciją, nustatyti, ar yra pakankamas atitinkamos priemonės taikymo faktinis pagrindas, išsiaiškinti, ar negalima tų pačių tikslų pasiekti neįsiterpianč į privatų žmogaus gyvenimą, arba, jeigu toks įsiterpimas yra neišvengiamas, užtikrinti,*

²⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2012 m. spalio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-178/2012.

²⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. birželio 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-94-895/2015.

²⁵³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. balandžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-194/2014.

*kad žmogaus teisė į privatumą nebūtų apribota labiau negu būtina minėtam visuomenei reikšmingam ir konstituciškai pagrįstam tikslui pasiekti*²⁵⁴.

Pabrėždamas pagrįstumo principo laikymosi svarbą, LAT konstatavo, kad „*tam, kad asmuo nepatirtų savavališko ir nepagrįsto teisės į privatumą suvaržymo, slaptos informacijos apie rengiamą, daromą, padarytą nusikalstamą veiką rinkimo (gavimo) priemonės, kuriomis įsiterpiama į žmogaus privatų gyvenimą, gali būti skiriamos tik įstatyme nustatytais pagrindais, laikantis įstatyme nustatytos tvarkos, tik motyvuotu teismo sprendimu paisant proporcingumo reikalavimų*“²⁵⁵. Šiuo aspektu EŽTT yra pažymėjęs, jog „slapto sekimo priemonių taikymą sankcionuojanti institucija sprendžia, ar yra įtikinamas (pateisinamas) pagrindas sankcionuoti tokias sekimo priemones. Tai sprendžiant turi būti patikrinama: 1) ar yra faktinis pagrindas įtarti asmenį planuojant, darant ar padarius tam tikras sunkias (rimtas) nusikalstamas veikas; 2) ar šios priemonės taikomos tik nesant galimybės kitais būdais nustatyti faktus, ar šių faktų nustatymas kitais būdais būtų žymiai sudėtingesnis“²⁵⁶. G. Bučiūnas, išanalizavęs EŽTT praktiką, pastebėjo, kad Teismas nenustato orientyrų dėl informacijos kiekio, kurio pakaktų faktinio pagrindo konstatavimui, t. y. informacijos pakankamumo klausimą palieka spręsti nacionaliniam teismui per bendrą protingo žmogaus patirtį, atsižvelgiant į kiekvienos konkrečios bylos aplinkybes, tačiau nurodo tokius reikalavimus informacijai: patikimumas, objektyvumas ir draudimas remtis nuogirdomis, gandais²⁵⁷. Toks patikrinimas užtikrina, kad tokios priemonės nebūtų sankcionuojamos atsitiktinai, nesilaikant nustatytos tvarkos²⁵⁸. Taigi, reguliuojant teisinius santykius, susijusius su informacijos rinkimo priemonių (tiek viešo, tiek slapto pobūdžio) naudojimu, taip pat jas taikant ir vertinant gautų duomenų teisėtumą, svarbu išlaikyti teisingą pusiausvyrą tarp siekio išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumo užtikrinimo.

Apibendrinant kas išdėstyta, galima teigti, kad Lietuvos baudžiamąjį procesą bei kriminalinę žvalgybą reglamentuojančiuose įstatymuose yra įtvirtintos praktiškai visos minimalios apsaugos priemonės, tačiau nagrinėjant atskirai, jos yra numatytos ne visų neviešo pobūdžio procesinių priemonių bei kriminalinės žvalgybos veiksmų reglamentavimo atžvilgiu. Nusikaltimų kategorijos iš dalies aiškiai apibrėžtos tik BPK 154 ir 158 str., KŽĮ 8 str. yra pakankamai aiškiai

²⁵⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. birželio 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-94-895/2015.

²⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. birželio 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-94-895/2015.

²⁵⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. sausio 15 d. sprendimas byloje *Dragojevic v. Croatia*, (68955/11).

²⁵⁷ Bučiūnas, G. (2012). *Slaptas sekimas. Teisinis reglamentavimas ir praktiniai aspektai*. Vilnius: Registrų centras, p. 159.

²⁵⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. sausio 15 d. sprendimas byloje *Dragojevic v. Croatia*, (68955/11).

apibrėžtas faktinis pagrindas, tačiau trūksta sąvokų, apibūdinančių valstybės ir visuomenės saugumui, ekonominei galiai ir kitiems svarbiems valstybės interesams keliančių grėsmę veiksmus ir įvykius. BPK reglamentuojant susižinojimo kontrolę bei kitas neviešo pobūdžio priemones nėra numatyta asmenų kategorijų sąvokų. BPK tiksliai reglamentuoja tik susižinojimo kontrolės priemonės taikymą laike. KŽĮ numato trukmės ribas visų veiksmų, labiausiai varžančių asmens privatą gyvenimą, atžvilgiu, tačiau neriboja šių veiksmų pratęsimų galimybės. Teisėjo leidimo reikalavimas būtinas visoms asmens privatą gyvenimą varžančioms priemonėms ir veiksmams sankcionuoti, tačiau, anot EŽTT, asmens privataus gyvenimo apsaugai neužtenka vien šio reikalavimo numatymo įstatymuose. Netinkamas procesinių prievartos priemonių ir kriminalinės žvalgybos veiksmų reglamentavimas sąlygoja ne tik netinkamą (netikslų) teisėjų nutarčių surašymą, tačiau ir nepagrįstą teisėsaugos institucijų veikimo ribų išplėtimą. Visa tai lemia nepateisinamą kišimąsi į asmens privatą gyvenimą.

3. ASMENS TEISIŲ SUVARŽYMAS EŽTT PRAKTIKOJE, SUSIJUSIOJE SU PRIEMONIŲ, KURIOS GALI SUVARŽYTI ASMENS TEISĘ Į PRIVATŲ GYVENIMĄ, PANAUDOJIMU

Nepaisant to, kad valstybės naudojasi tam tikra „nuožiūros laisve“ nustatydamos ir apibrėždamos, kas jų manymu laikoma „būtina demokratinėje visuomenėje“ bei pasirinkdamos atitinkamus būdus ir teisinį reguliavimą dėl slaptų sekimo priemonių, EŽTT pareiga yra išaiškinti išimtis, numatytas Konvencijos 8 straipsnyje, bei nustatyti jų įtikinamą poreikį konkrečioje byloje. Aiškindamas išimtis, Teismas kartu nubrėžė ir svarbiausius rodiklius, kuriais būtina vadovautis reglamentuojant slaptas sekimo priemones bei kitas prievartos priemones ir veiksmus, siekiant užtikrinti, kad teisės aktai numatytų garantijas ir apsaugą nuo galimo teisės saugos institucijų piktnaudžiavimo, kitaip tariant, apibrėžti ribas, kurių valstybės turėtų laikytis įgyvendindamos teisę „sekti“.

EŽTT savo praktikoje dėl slaptų sekimo (stebėjimo) priemonių reglamentavimo išplėtojo sekančias minimalias apsaugos priemones, kurios turi būti numatytos įstatyme (teisėje) siekiant išvengti valdžios institucijų piktnaudžiavimo: nusikalstamų veikų, dėl kurių galima taikyti slaptas priemones, pobūdis; sąvokos asmenų kategorijų, kurių atžvilgiu leidžiama taikyti priemones; slaptų priemonių taikymo trukmės ribos; procedūros, kurių būtina laikytis tiriant, naudojant ir tvarkant gautus duomenis; atsargumo priemonės, būtinos keičiantis gautais duomenimis su kitomis šalimis (institucijomis); aplinkybės, kurioms esant gauti duomenis gali ar turi būti ištrinti ar sunaikinti.²⁵⁹ Į šiuos griežtus reikalavimus būtina atsižvelgti reglamentuojant telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolę (pokalbių pasiklausymą), kadangi tokia priemonė pati savaime yra laikoma itin varžančia asmens privatų gyvenimą. EŽTT pažymėjo, kad nors Teismui nėra uždrausta semtis įkvėpimo iš minėtų principų, tačiau Teismas linkęs šiuos griežtus standartus taikyti tik priemonėms, susijusioms su telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė. Tuo tarpu, sekimo kitomis techninėmis priemonėmis, kaip antai naudojantis GPS prietaisu fiksuoti judėjimą viešose vietose ar įrengtu privačių asmenų naudojamuose daiktuose, reglamentavimui Teismas taiko bendrus principus, kurių svarbiausia esmė yra užtikrinti tinkamą apsaugą nuo valdžios

²⁵⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1990 m. balandžio 24 d. sprendimas byloje *Huvig v. France* (11105/84); Europos Žmogaus Teisių Teismo 1998 m. liepos 30 d. sprendimas byloje *Valenzuela Contreras v. Spain* (58/1997/842/1048); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. birželio 29 d. sprendimas byloje *Weber and Saravia* (54934/00); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. birželio 28 d. *Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhiiev v. Bulgaria* (62540/00); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

piktnaudžiavimo, kadangi Teismo manymu, tokie sekimo būdai yra mažiau varžantys asmens privatų gyvenimą.²⁶⁰ Tačiau, Teismas pabrėžė, kad pageidautina, jog tokie sekimo būdai (naudojant technines priemones, kaip GPS) būdų taikomi dėl sunkesnių nusikaltimų, taip pat atsižvelgiant į kitas svarbias aplinkybes, t. y. ar yra kitų mažiau varžančių būdų pasiekti teisėtų tikslų. Teismas taip pat pažymėjo, kad sveikintina, jei tokių priemonių pratęsimą sankcionuoja teisėjas. Be to, svarbu, kad teisėjas turėtų galimybę įvertinti šių priemonių taikymo teisėtumą bei nesiremti gautais duomenimis, jei nustato, kad taikant šią priemonę nesilaikyta teisėtumo reikalavimų. Taip pat reikšminga, kad prokuroras, prieš užsakydamas sekimą minėtomis techninėmis priemonėmis, būtų informuotas apie galbūt tuo metu tam pačiam asmeniui jau taikomas sekimo priemones, nes būtina užkirsti kelią nesuderintam tyrimo priemonių, kurias vykdo skirtingos institucijos, taikymui. Tai svarbu tiek, kiek reikia užkirsti kelią asmens absoliučiam sekimui.²⁶¹ Šie kriterijai yra laikomi pakankamai griežtais standartais taikant ir sankcionuojant tokio pobūdžio priemones. Bet kokį asmens teisių apsaugos bei pagarbos privačiam gyvenimui stiprinimą Teismas vertina itin palankiai. Taigi toliau darbe išskiriami svarbiausi EŽTT bylose aptarti rodikliai, susiję tiek su aukščiau minėtais griežčiausios priemonės reglamentavimo ir ar/taikymo standartais, tiek ir ne mažiau svarbūs kitų procesinių prievartos priemonių kriterijai, reikšmingi asmens privataus gyvenimo ribų apsaugai.

Teismas yra pažymėjęs, kad siekiant surasti pusiausvyrą tarp valstybės atsakovės intereso apsaugoti savo nacionalinį saugumą taikant slaptas sekimo priemones ir asmens teisės į privatumą ribojimo rimtumo, nacionalinės institucijos naudojasi tam tikra nuožiūros teise rinkdamosi būdus pasiekti teisėtą tikslą apsaugant nacionalinį saugumą (demokratines institucijas). Tačiau atsižvelgiant į riziką, kad slaptų priemonių sistema, sukurta užtikrinti nacionalinį saugumą, gali pakenkti ar net sugriauti demokratiją prisidengiant siekiu ją apsaugoti, Teismas kaskart turi įsitikinti, kad yra pakankamos ir veiksmingos garantijos nuo piktnaudžiavimo. Toks tvirtinimas priklauso nuo visų bylos aplinkybių, tokių kaip priemonių pobūdžio; taikymo apimties ir trukmės; pagrindų, kuriems esant leidžiama taikyti; valdžios institucijų, sankcionuojančių priemonių taikymą, įgaliotos vykdyti ir kontroliuoti; teisės gynimo priemonių galimybės numatytos valstybės vidaus teisėje.²⁶²

²⁶⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. gruodžio 2 d. sprendimas byloje *Uzun v. Germany* (35623/05).

²⁶¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. gruodžio 2 d. sprendimas byloje *Uzun v. Germany* (35623/05).

²⁶² Europos Žmogaus Teisių Teismo 1978 m. rugsėjo 6 d. sprendimas byloje *Klass and others v. Germany* (5029/71); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. birželio 29 d. sprendimas byloje *Weber and Saravia* (54934/00); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. rugsėjo 9 d. sprendimas byloje *Kvasnica v. Slovakija* (72094/01); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. rugpjūčio 18 d. sprendimas byloje *Kennedy v. The United Kingdom* (26839/05); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

Teismas sąvokas „numatytas įstatyme“ ir „būtinąs demokratinėje visuomenėje“ dažnai nagrinėja kartu, nes šios sąvokos glaudžiai susijusios tarpusavyje.²⁶³ Teisės „kokybė“ reikalauja, kad vidaus teisė būtų ne tik prieinama ir numatoma, bet taip pat užtikrintą, kad slapotos sekimo priemonės būtų taikomos tik kai jos „būtinąs“ ir proporcingos, ypač numatant tinkamas ir veiksmingas apsaugos priemones bei garantijas nuo piktnaudžiavimo.²⁶⁴

Visi įstatymai, potvarkiai, įsakymai ir kiti poįstatyminiai aktai, kuriais gali būti ribojama asmens teisė į privatą gyvenimą, Teismo teigimu, turi būti prieinami viešai.²⁶⁵ Tai galioja ir tiems įstatymą įgyvendinantiems aktams, kurie reglamentuoja techninius aspektus ir yra adresuoti konkreitiems specialistams, dirbantiems su atitinkamais techniniais įrenginiais. Teismas pabrėžia, kad tokie teisės aktai turėtų būti prieinami oficialiuose leidiniuose, tačiau jei minėtas techninis aktas yra prieinamas bent jau internetinėje teisinėje bazėje, Teismo manymu, nėra reikalo ginčyti tokio teisės akto atitikimo „prieinamumo“ reikalavimui.²⁶⁶

Teismas ne kartą pabrėžė²⁶⁷, kad valstybės vidaus teisė privalo apibrėžti slaptų sekimo priemonių taikymo pobūdį suteikiant piliečiams tinkamas nuorodas, kokiomis aplinkybėmis, valdžios institucijos yra įgaliosios taikyti konkrečias priemones – ypač aiškiai įtvirtinant nusikaltimų, dėl kurių galima taikyti priemones, pobūdį bei apibrėžiant asmenų kategorijas, kurių atžvilgiu gali būti taikomos priemonės.

Taigi kalbant apie nusikaltimų kategorijų pobūdį, Teismas pabrėžė, kad „numatomumo“ kriterijus nereikalauja, kad valstybė įtvirtintų išsamų sąrašą, tiksliai įvardijant nusikaltimus, dėl kurių galima taikyti priemones, tačiau turi būti pakankamai smulkiai apibrėžtas nusikaltimų pobūdis.²⁶⁸ Reikėtų paminėti, kad net jei valstybių įstatymai aiškiai reglamentuoja aptariamą rodiklį, Teismas byloje *Iordachi prieš Moldovą* bei *Roman Zakharov prieš Rusiją* išreiškė susirūpinimą, kad šių valstybių teisė numato galimybę taikyti sekimo priemones (pokalbių pasiklausymą) dėl labai plataus nusikaltimų rato, t. y. Moldovos atveju slapta klausytis pokalbių galima net dėl daugiau kaip pusę visų nusikaltimų, numatytų Moldovos baudžiamajame kodekse, o Rusijos atveju taikyti tokią

²⁶³ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. rugsėjo 9 d. sprendimas byloje *Kvasnica v. Slovakija* (72094/01); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. rugpjūčio 18 d. sprendimas byloje *Kennedy v. The United Kingdom* (26839/05).

²⁶⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

²⁶⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

²⁶⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

²⁶⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

²⁶⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. rugpjūčio 18 d. sprendimas byloje *Kennedy v. The United Kingdom* (26839/05).

priemonę galima ir dėl tokių apysunkių nusikaltimų kaip kišenvagystė.²⁶⁹ Taigi, iš EŽTT praktikos matyti, kad telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė turėtų būti taikoma itin retais atvejais, ypač kreipiant dėmesį į nusikaltimų sunkumo pobūdį. Dėl kitų slaptų sekimo priemonių Teismas nurodo reikalavimą laikytis tikslumo ir numatomumo reikalavimų apibrėžiant nusikaltimų pobūdį, kad suinteresuotam asmeniui būtų aišku, kokiomis aplinkybėmis valstybė turi teisę „sekti“.

Kalbant apie asmenų kategorijas, Teismas taip pat laikosi pozicijos, kad įstatymuose būtų pakankamai aiškiai apibrėžtos asmenų kategorijos, kurių atžvilgiu gali būti taikomos priemonės. Šis aspektas svarbus ne tik reglamentuojant slaptas sekimo priemones, bet ir kitas prievartos priemones. Analizuojant EŽTT praktiką, pastebėtina, kad geri pavyzdžiai yra tie, kurie apibrėždami asmenų kategorijas įvardija juos „įtariamais“, „kaltinamais“ ar kitomis konkrečiomis sąvokomis. Teismas taip pat pabrėžė, kad sekimo priemonės gali būti taikomos ir to asmens atžvilgiu, kuris nėra įtariamasis ar kaltinamas padaręs nusikaltimą, bet gali turėti informacijos apie konkretaus nusikaltimo padarymą.²⁷⁰ Pavyzdžiui, Teismas nustatė, kad Rusijos teisė numato, jog priemonė gali būti taikoma įtariamo ar kaltinamo asmens atžvilgiu, taip pat to asmens atžvilgiu, „kuris gali turėti informacijos apie nusikaltimo padarymą“ bei to asmens atžvilgiu, „kuris gali turėti informacijos, susijusios su baudžiamąja byla“. Teismas sukritikavo tai, kad Rusijos teisė nepateikia jokio pastarųjų dviejų sąvokų paaiškinimo²⁷¹, todėl toks reglamentavimas neatitinka reikalavimų, išplaukiančių iš Konvencijos 8 straipsnio.

Toliau plėtojant pastarąjį klausimą, Teismas nagrinėdamas Rusijos atvejį atkreipė dėmesį, kad Rusijos specialiųjų (operatyvinių) veiksmų įstatymas taip pat numato, kad priemonės gali būti taikomos „gavus informacijos dėl įvykių ar veiksmų, keliančių pavojų Rusijos nacionaliniam, kariniam, ekonominiam ar ekologiniam saugumui“, tačiau jokiame įstatyme nėra nurodyta, kokie įvykiai ar veiksmai laikomi keliančiais pavojų.²⁷² Rusijos teisė nesuteikia jokių nuorodų į aplinkybes, susijusias su įvykiais ir veiksmais keliančiais pavojų minėtiems Rusijos interesams, ir kurioms esant asmeniui gali būti taikomos priemonės (pokalbių pasiklausymas). O tai savo ruožtu suteikia plačią diskreciją valdžios institucijoms praktiškai neribotai taikyti priemones dėl įvykių ir

²⁶⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. rugsėjo 14 d. sprendimas byloje *Iordachi and others v. Moldova* (25198/02); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

²⁷⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. kovo 19 d. sprendimas byloje *Greuter v. The Netherlands* (40045/98).

²⁷¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. rugsėjo 14 d. sprendimas byloje *Iordachi and others v. Moldova* (25198/02); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

²⁷² Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

veiksmų, kurie valdžios manymu kelia pavojų, tuo pačiu padidėja piktnaudžiavimo galimybė.²⁷³ Taigi, galima teigti, kad neatitinka Konvencijos atvejai, kuomet įstatymuose nėra tiksliai apibrėžiamos tokios sąvokos, kurios gali turėti platesnę reikšmę ir tuo naudodamosi valstybės institucijos gali piktnaudžiauti taikydamos priemones platesniam ratui asmenų ar įvykių/veiksmų atžvilgiu.

Reikalavimas teismo sankcijos yra itin svarbi apsaugos priemonė nuo valdžios savivalės. Kalbant apie instituciją, kompetentingą sankcionuoti slaptas sekimo priemones, neteisminės institucijos duota sankcija klausytis pokalbių gali būti suderinama su Konvencija²⁷⁴ su sąlyga, kad tokia institucija yra pakankamai nepriklausoma nuo vykdomosios valdžios²⁷⁵. Tai reiškia, kad priemonės gali sankcionuoti, pavyzdžiui, ir prokuroras, jei tik prokuratūros statusas (pagal savo funkcijas, generalinio prokuroro skyrimo tvarką ir pan.) valstybėje leidžia spręsti, jog ši institucija nepriklauso vykdomajai valdžiai. Pavyzdžiui, Rumunijos ir Rusijos atveju prokuratūros statusas nėra pakankamai atskirtas nuo vykdomosios valdžios, todėl Teismas laiko netinkama procedūra, kuomet kai kurių slaptų priemonių taikymą sankcionuoti leidžiama šių valstybių prokurorams.

Sankcionuojanti institucija turi būti įgalinta patikrinti, ar asmens atžvilgiu egzistuoja pagrįstas įtarimas, ypač, ar yra faktinių požymių įtarti asmenį planuojant, darant ar padarius nusikalstamas veikas ar kitas veikas, kurios gali būti pagrindu taikyti slaptas sekimo priemones. Taip pat turi būti įvertinta, ar priemonės atitinka „būtinumo demokratinėje visuomenėje“ reikalavimą bei ar yra proporcinga siekiamam teisėtam tikslui.²⁷⁶ Teismas nepalankiai vertina situacijas, kai medžiaga, susijusi su informacija apie slaptus agentus ar policijos informatorius ar apie organizacines ir taktines operacines-sekimo priemones gali būti neteikiama teismui įvertinti, nes tuomet nėra galimybės teisminei valdžiai nuspręsti, ar tokios priemonės yra pagrįstai taikomos.²⁷⁷

Kalbant apie sankcionavimo turinį, turi būti aiškiai nustatytas konkretus asmuo, taip pat patalpos ar kiti adresai ir duomenys, kurių atžvilgiu leidžiama taikyti slaptas priemones. Tokia

²⁷³ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. liepos 24 d. sprendimas byloje *C.G. and others v. Bulgaria* (1365/07); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. rugsėjo 14 d. sprendimas byloje *Iordachi and others v. Moldova* (25198/02); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

²⁷⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1978 m. rugsėjo 6 d. sprendimas byloje *Klass and others v. Germany* (5029/71); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. birželio 29 d. sprendimas byloje *Weber and Saravia* (54934/00); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. rugpjūčio 18 d. sprendimas byloje *Kennedy v. The United Kingdom* (26839/05).

²⁷⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. balandžio 26 d. sprendimas byloje *Dumitru Popescu v. Romania* (2) (71525/01); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

²⁷⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1978 m. rugsėjo 6 d. sprendimas byloje *Klass and others v. Germany* (5029/71); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. rugsėjo 14 d. sprendimas byloje *Iordachi and others v. Moldova* (25198/02); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

²⁷⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

identifikacija gali būti nustatoma išvardijant vardus, pavadinimus, adresus, telefono numerius ar kitą susijusią informaciją.²⁷⁸ Jei baudžiamojo proceso įstatymuose yra nurodyta, kad sankcionuojant priemonės būtina aiškiai nurodyti tiek asmenį, tiek priemonių taikymo trukmę ir kitus svarbius aspektus, tačiau tokių reikalavimų nenumatytų specialus įstatymas, reglamentuojantis panašaus pobūdžio slaptų priemonių taikymą ne baudžiamojo proceso metu, anot Teismo, tokia nevienoda tvarka suteikia įgaliotoms institucijoms labai plačią diskreciją skirti sankcijas galimai nepagrįstai ilgam laikotarpiui bei nepagrįstais atvejais, kas yra nesuderinama su Konvencija.²⁷⁹

Teismas pabrėžė, kad sankcionavimo procedūros „skubos tvarka“ (neatidėliotina) yra suderinamos su Konvencija.²⁸⁰ Taigi, jei įstatymų yra numatyta, kad leisti taikyti slaptas sekimo priemonės yra duotas ne teisminės valdžios, bet įpareigojant per nustatytą terminą apie tai pranešti teisėjui bei gauti taikomų priemonių teisėtumą patvirtinančią sankciją, tai atitinka Konvenciją. Tačiau Teismas taip pat pabrėžė, kad šiomis procedūromis negalima piktnaudžiauti bei jos turi būti taikomos tik tinkamai pagrįstais atvejais, nėra tinkama praktika, jei tokia tvarka taikoma per dažnai ir valstybės teisė nenumato saugiklių, užtikrinančių šios tvarkos taikymą tik itin retais ir būtiniais atvejais.²⁸¹ Pavyzdžiui, EŽTT nustatė, kad Rusijos specialus įstatymas riboja neatidėliotinos sankcionavimo tvarkos taikymą, nes numato, kad tokie atvejai galimi tik dėl sunkių ar labai sunkių nusikaltimų, tačiau nenumatyta ribojančių rodiklių skubos tvarka taikyti priemones kai kyla grėsmė nacionaliniam saugumui. Anot Teismo tokia situacija suteikia valdžios institucijoms įstatymų neribojamą laisvę spręsti, kurie atvejai yra neatidėliotini, o tai kelia piktnaudžiavimo riziką.²⁸² Rusijos teisė taip pat nenumato veiksmingos teisminės kontrolės, kuomet priemonės buvo taikomos skubos tvarka. Taigi seka išvada, kad anot Teismo, vidaus teisė turi numatyti aiškias neatidėliotinų atvejų procedūras, numatyti jų taikymo ribas ir aplinkybes, kurios ribotų tokios procedūros dažnumą, įgalioti teisminę instituciją peržiūrėti skubos tvarka gautus duomenis ir juos įvertinti bei jais remiantis spręsti dėl tolesnio priemonių taikymo.

²⁷⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1978 m. rugsėjo 6 d. sprendimas byloje *Klass and others v. Germany* (5029/71); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. balandžio 26 d. sprendimas byloje *Dumitru Popescu v. Romania* (2) (71525/01); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. birželio 28 d. sprendimas byloje *The Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhiev v. Bulgaria*, (62540/00); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. spalio 1 d. sprendimas byloje *Liberty and others v. The United Kingdom* (58243/00); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. rugpjūčio 18 d. sprendimas byloje *Kennedy v. The United Kingdom* (26839/05); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

²⁷⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

²⁸⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. birželio 28 d. sprendimas byloje *The Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhiev v. Bulgaria*, (62540/00).

²⁸¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

²⁸² Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

Kadangi trukmės nustatymas taip pat yra būtinas saugiklis, užtikrinantis intervencijos į privatų asmens gyvenimą taikymą tik pagrįstai būtiną laiką, EŽTT neišvengiamai pasisakė šiuo klausimu. Teismas laikosi nuomonės, kad nėra neprotinga palikti bendrą sekimo priemonių taikymo trukmės nustatymą nuožiūroje to subjekto, kuris pagal nacionalinę teisę yra įgaliotas sankcionuoti ir pratęsti priemonių taikymą, tačiau su sąlyga, kad egzistuoja tinkamos apsaugos priemonės, pavyzdžiui, aiškiai apibrėžtas terminas, kuriam pasibaigus sankcija taikyti slaptas priemonės nebegalioja, numatytos sąlygos slaptų priemonių pratęsimui bei aplinkybės, kurioms esant slaptų priemonių taikymas privalo būti nutrauktas.²⁸³

Teismas palaiko tokį vidaus teisėje numatytą reglamentavimą, kuris leidžia teisėjui pratęsti slaptų priemonių taikymą nurodytam maksimaliam laikotarpiui, kiekvieną kartą atidžiai išnagrinėjus visą susijusią medžiagą. Tačiau EŽTT yra pabrėžęs, kad termino atnaujinimo nuostatos taip pat turi būti aiškios, kitu atveju tai vertinama kaip aspektas, sąlygojantis valdžios piktnaudžiavimo galimybę. Pavyzdžiu gali būti Vengrijos teisė, kuri aiškiai nenustato, ar slaptų sekimo priemonių taikymo termino atnaujinimas naujam 90 dienų laikotarpiui galimas tik vieną kartą ar neribotai.²⁸⁴ Tokių neapibrėžtų nuostatų reglamentuojant slaptas sekimo priemonės, anot Teismo, būtina vengti. Ne mažiau svarbi nuostata yra ir tokia, kuri reikalauja nutraukti slaptų priemonių taikymą, kai tai tampa nereikalinga. Rusijos atveju šios nuostatos yra įtvirtintos, tačiau Teismas sukritikavo faktą, kad pastaroji nuostata yra įtvirtinta tik Rusijos įstatymuose, kurie taikomi baudžiamajame procese, o įstatyme, kuris reglamentuoja operatyvinius tyrimus, ši nuostata nėra įtvirtinta. Praktiškai tai reiškia, kad baudžiamojo proceso metu taikant slaptas priemonės, apsaugos priemonių (saugiklių) yra daugiau negu taikant slaptas priemonės nepradėjus baudžiamojo proceso, ypač kai kalbama apie įvykius ir veiksmus, keliančius pavojų nacionaliniam, kariniam, ekonominiam ar ekologiniam saugumui.²⁸⁵ Galima daryti išvadą, kad anot Teismo yra problemiška, kuomet tokių pačių priemonių taikymas skirtingų įstatymų pagrindu nėra lydimas vienodų apsaugos priemonių.

Procedūros, kurių reikia laikytis renkant, kaupiant, tiriant, naudojant ir keičiantis gauta informacija su kitais subjektais, taip pat svarbios privataus gyvenimo neliečiamumo gerbimui. EŽTT pabrėžė, kad įstatymai turi aiškiai nurodyti subjektus, kurie yra įgalioti rinkti informaciją, dažnai sudarančią valstybės paslaptį, taip pat ir kitus duomenis, gautus taikant slaptas sekimo priemonės.

²⁸³ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1978 m. rugsėjo 6 d. sprendimas byloje *Klass and others v. Germany* (5029/71); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. birželio 29 d. sprendimas byloje *Weber and Saravia* (54934/00); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. rugpjūčio 18 d. sprendimas byloje *Kennedy v. The United Kingdom* (26839/05); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

²⁸⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2016 m. sausio 12 d. sprendimas byloje *Szabo and Vissy v. Hungary* (37138/14).

²⁸⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

Įstatymai turi nurodyti sąlygas ir procedūras, būtinas perduodant gautą informaciją atitinkamiems subjektams (baudžiamojo persekiojimo institucijoms), turi būti numatyta įstatyme tiek sąlygos, tiek reikalavimai norint gautus duomenis saugiai kaupti ir naudoti kaip įrodymus baudžiamajame procese.²⁸⁶ Teismas tai laiko svarbiomis taisyklėmis, kurios būtinos sumažinti riziką neteisėtam tokių duomenų atskleidimui ar nutekinimui neįgaliotam subjektui.²⁸⁷

Kalbant apie slaptų priemonių (pokalbių pasiklausymo) taikymo metu gautų duomenų sunaikinimą, galima pateikti sekantį pavyzdį: Teismas nustatė, kad „Rusijos įstatymai konkrečiai numato, kad tokie duomenys turi būti sunaikinti po 6 mėnesių, jei asmeniui, kurio atžvilgiu buvo taikytos priemonės, nebuvo pareikšti kaltinimai padarius nusikaltimą. Jei asmuo buvo kaltinamas padaręs nusikaltimą, bylą nagrinėjantis teisėjas pasibaigus baudžiamajam procesui privalo priimti sprendimą dėl tolesnio duomenų, gautų taikant priemones ir naudotų kaip įrodymai, saugojimo arba sunaikinimo“.²⁸⁸ Teismas 6 mėnesių laikotarpį, numatytą Rusijos teisėje, laiko protingu terminu. Tačiau EŽTT sukritikavo faktą, kad Rusijos įstatymai nenumato reikalavimo nedelsiant sunaikinti duomenis, kurie nesusiję su tikslu, kuriam buvo gaunami.²⁸⁹ Automatinis duomenų, nereikšmingų bylai, saugojimas 6 mėnesius negali būti pagrįstu pagal Konvencijos 8 straipsnį.²⁹⁰ Teismas taip pat išreiškė susirūpinimą, kad Rusijos teisė numato teismui neribojamą diskreciją spręsti klausimą dėl duomenų saugojimo pasibaigus procesui, jei asmuo buvo kaltinamas padaręs nusikaltimą. Tokia nuostata, anot Teismo, nėra pakankamai aiški nagrinėjamo klausimo kontekste. Teismo taip pat ne kartą buvo sukritikuotas faktas, kuomet valstybės vidaus teisėje nenumatyta nuostatos, įpareigojančios neteisėtai gautą informaciją sunaikinti.²⁹¹ Taigi, galima teigi, kad įstatymai turi aiškiai reglamentuoti visas galimas situacijas, susijusias su gautų duomenų panaudojimu, kaupimu ir sunaikinimu, išvengiant spragų, kurios sąlygotų nepagrįstą nereikšmingų ir/ar nereikalingų duomenų, ypač apimančių informaciją apie asmens privatų gyvenimą, laikymą ir kaupimą bei neteisėtą jų panaudojimą ar nutekinimą.

²⁸⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

²⁸⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. rugpjūčio 18 d. sprendimas byloje *Kennedy v. The United Kingdom* (26839/05).

²⁸⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

²⁸⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06); Europos Žmogaus Teisių Teismo 1978 m. rugsėjo 6 d. sprendimas byloje *Klass and others v. Germany* (5029/71); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. rugpjūčio 18 d. sprendimas byloje *Kennedy v. The United Kingdom* (26839/05).

²⁹⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

²⁹¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. rugpjūčio 18 d. sprendimas byloje *Kennedy v. The United Kingdom* (26839/05); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

Teismas pabrėžia, kad apsaugos priemonių laikymasis turi būti užtikrinamas ne tik sankcionuojant slaptas sekimo priemones, bet ir taikymo metu bei baigus jas taikyti.²⁹² Tai pasiekama ne tik tinkamu priemonių reglamentavimu, bet ir numatant slaptų sekimo priemonių įgyvendinimo (taikymo) veiksmingą priežiūrą, t. y. kontrolę. Slaptų sekimo priemonių kontrolė gali būti vykdoma trimis etapais: pirma, kai sekimas sankcionuojamas pirmą kartą, antra, kai sekimas yra vykdomas, ir trečia, kai sekimas buvo nutrauktas. Atsižvelgiant į pirmuosius du etapus, slaptų sekimo priemonių pobūdis ir logika diktuoja, kad ne tik sekimas pats savaime, bet taip pat ir jo priežiūra (kontrolė) turėtų būti vykdoma be asmens žinios. Todėl ypač svarbu, kad asmeniui būtų užtikrinamos garantijos apginti savo teises. Tose srityse, kur konkrečiose bylose potencialiai piktnaudžiauti yra labai paprasta, kas gali turėti itin žalingų pasekmių demokratinėje visuomenėje apskritai, iš principo pageidautina patikėti priežiūros kontrolę teisėjui, teisminei kontrolei patikint geriausias nepriklausomumo, nešališkumo ir tinkamos tvarkos užtikrinimo garantijas.²⁹³

Teismas nustatė, kad pokalbių pasiklausymo įstaigos (ūkio subjekto) pareiga saugoti klausomų pokalbių įrašus yra ypač svarbi siekiant užtikrinti, kad kontroliuojantis subjektas (institucija) turėtų realų priėjimą prie detalių apie sekimo veiklos vykdymą.²⁹⁴

Teismo nuomone, problemiškos yra tokios situacijos, kuomet pagal valstybės vidaus teisę teisminė kontrolė yra labai apribota, t. y. kai teisėjas, kuris sankcionuoja priemonių taikymą (pokalbių pasiklausymą), neturi kompetencijos kontroliuoti (prižiūrėti) tų priemonių vykdymo arba kai jis nėra informuojamas apie priemonių taikymo metu gautus rezultatus.²⁹⁵ Vis dėlto Teismas pabrėžė, kad nors pageidautina priežiūros kontrolę patikėti teisėjui, tačiau nėra nesuderinama su Konvencija, jei kontrolė patikėta ne teisminei institucijai. Tokiais atvejais svarbiausia, kad prižiūrinti (kontroliuojanti) institucija būtų nepriklausoma nuo institucijų vykdančių sekimą (stebėjimą), bei tokiai kontroliuojančiai institucijai yra suteikta veiksminga valdžia (galia) ir kompetencija vykdyti efektyvią ir nepertraukiamą kontrolę.²⁹⁶ Jeigu kontrolė (priežiūra) patikėta Prezidentui, Parlamentui, Vyriausybei, Generaliniam Prokurorui, atsakingiems prokurorams ir pan., būtina numatyti sąlygas ir aplinkybes, kurioms esant šie subjektai gali vykdyti kontrolę, taip pat privaloma numatyti peržiūros galimybes bei nustatytų pažeidimų atitaisymo procedūras, kitu atveju

²⁹² Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. birželio 28 d. sprendimas byloje *The Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhev v. Bulgaria*, (62540/00).

²⁹³ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1978 m. rugsėjo 6 d. sprendimas byloje *Klass and others v. Germany* (5029/71); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

²⁹⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. rugpjūčio 18 d. sprendimas byloje *Kennedy v. The United Kingdom* (26839/05).

²⁹⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

²⁹⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1978 m. rugsėjo 6 d. sprendimas byloje *Klass and others v. Germany* (5029/71); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

negalima kalbėti apie valstybėje veiksmingai veikiančią kontrolės instituciją, kuri užtikrina teisėtą slaptų sekimo priemonių vykdymą.²⁹⁷ Teismas yra pažymėjęs, kad jei ta pati institucija (pavyzdžiui, prokuroras) yra įgaliota sankcionuoti priemones bei vėliau kontroliuoti jų vykdymą, tai kelia abejonių dėl tokios institucijos nepriklausomumo bei kontrolės skaidrumo.²⁹⁸ Anot EŽTT, kontrolės patikėjimas politiškai atsakingam vykdomosios valdžios asmeniui (institucijai), kaip antai Teisingumo Ministrui (Vengrijos teisės pavyzdys), neužtikrina būtinų garantijų nuo piktnaudžiavimo.²⁹⁹ Tinkama kontrolės institucija, anot Teismo, privalo turėti priėjimą prie visų medžiagos (bylos) dokumentų, įskaitant ir išlaptintą informaciją bei turi turėti teisę, jei yra būtina, išslaptinti tokią informaciją³⁰⁰. Teismas pažymi, kad kontroliuojančios institucijos veikla turi būti prieinama visuomenei (vieša).³⁰¹ Anot Teismo, hierarchinė apeliacija tiesioginiam prižiūrėtojui (kontrolieriui) tos institucijos, kurios veiksmais skundžiamasi, neatitinka nepriklausomumo standartų, būtinų sudaryti veiksmingą apsaugą nuo valdžios piktnaudžiavimo.³⁰² Būtina, kad valstybės savo įstatymuose numatytų realią galimybę asmeniui, kuris įtaria, jog jo atžvilgiu taikoma priemonė (slaptai klausomasi pokalbių), pateikti skundą, kurį nagrinės nepriklausoma institucija. Bendros slaptos sekimo sistemos kontrolės pavyzdžiu Teismas nurodo specialiąją tarybą, renkama Parlamento ir nepriklausomos komisijos (*Klass and Others v. Germany* bylos pavyzdys), taip pat specialųjį komisarą (įgaliotinį), turintį teisę eiti arba einančio aukštojo teisėjo pareigas (*Christie v. The United Kingdom* bylos pavyzdys), arba kontrolės komitetas, sudarytas iš asmenų, kurių kvalifikacija prilyginama Aukščiausiojo Teismo teisėjo kvalifikacijai (*L. v. Norway* bylos pavyzdys)³⁰³. Taigi, iš šių pavyzdžių matyti, kad geriausiu atveju yra nepriklausomos institucijos,

²⁹⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. birželio 28 d. sprendimas byloje *The Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhiev v. Bulgaria*, (62540/00); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

²⁹⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. rugsėjo 14 d. sprendimas byloje *Iordachi and others v. Moldova* (25198/02); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. sausio 10 d. sprendimas byloje *Ananyev and others v. Russia* (42525/07, 60800/08).

²⁹⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2016 m. sausio 12 d. sprendimas byloje *Szabo and Vissy v. Hungary* (37138/14).

³⁰⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. rugpjūčio 18 d. sprendimas byloje *Kennedy v. The United Kingdom* (26839/05).

³⁰¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. birželio 28 d. sprendimas byloje *The Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhiev v. Bulgaria*, (62540/00); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. rugpjūčio 18 d. sprendimas byloje *Kennedy v. The United Kingdom* (26839/05); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

³⁰² Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. gegužės 12 d. sprendimas byloje *Khan v. The United Kingdom* (47486/06); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2014 m. rugsėjo 18 d. sprendimas byloje *Avanesyan v. Russia* (41152/06); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

³⁰³ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. birželio 28 d. sprendimas byloje *The Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhiev v. Bulgaria*, (62540/00).

kurių nariai galėtų eiti net teisėjų pareigas, bei kurioms priskirtos būtinos funkcijos vykdyti nepertraukiamą slaptų sekimo priemonių taikymo kontrolę.

EŽTT taip pat ne kartą aiškino aspektus dėl pranešimo asmeniui apie jo atžvilgiu taikomas slapto pobūdžio priemones ir/ar veiksmus. Teismas teigia, kad slaptos sekimo priemonės gali trukti ilgą laiką, todėl suprantama, kad asmeniui apie tai pranešama, kai įsitikinama, jog tai nepakenks siektų tikslų, dėl kurių buvo taikytos priemonės, įgyvendinimui. Todėl, situacija, kuomet asmeniui, kurio atžvilgiu buvo taikomos slaptos sekimo priemonės, iš karto apie tai nebuvo pranešta, nėra laikoma neatitinkanti „būtinumo demokratinėje visuomenėje“, nes tik asmeniui nežinant apie jo atžvilgiu taikytas priemones, yra pasiekiamas tokių priemonių taikymo efektyvumas.³⁰⁴ Tačiau, Teismas taip pat nustatė, kad vidaus teisėje nesant numatyto reikalavimo bet kokiu atveju pranešti asmeniui apie jo atžvilgiu taikytas slaptas priemones, yra nesuderinama su Konvencija, nes tokia situacija, tarp kitko, atima iš asmens galimybę siekti žalos atlyginimo dėl neteisėtai taikytų priemonių. Netinkamos praktikos pavyzdžiu gali būti tiek Vengrijos, tiek Rusijos teisė bei kitų šalių³⁰⁵ teisė, kurios nenumato reikalavimo pranešti asmeniui apie jo atžvilgiu taikytas priemones, o asmuo apie jas sužino tik teismo proceso metu, kai gauta informacija naudojama kaip įrodymai to asmens kaltei pagrįsti.³⁰⁶ Galiausiai, reikėtų pakartoti Teismo pastebėjimą, kad vidaus teisėje nuostatos apie pranešimą asmeniui dėl taikytų priemonių neturi likti tik teoriškos ir iliuzinės.³⁰⁷

Atskirai reikėtų aptarti svarbius EŽTT išaiškinimus dėl kitų procesinių prievartos priemonių – kratos ir poėmio, kuriomis taip pat daroma intervencija į asmens privatų gyvenimą, reglamentavimo ir taikymo. Pirmiausia paminėtina, kad sąvoka „namai“ Konvencijos 8 straipsnio prasme apima ne vien privatų asmens gyvenamąjį būstą. Ši sąvoka, anot Teismo, aiškinama plačiau: „namai“ turi būti aiškinami kaip apimantys ir registruotą bendrovės buveinę, valdomą privataus (fizinio) asmens, taip pat ir juridinio asmens teise registruotą buveinę, filialus bei kitas verslo patalpas.³⁰⁸

³⁰⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1978 m. rugsėjo 6 d. sprendimas byloje *Klass and others v. Germany* (5029/71); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. birželio 29 d. sprendimas byloje *Weber and Saravia* (54934/00); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

³⁰⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. kovo 19 d. sprendimas byloje *Greuter v. The Netherlands* (40045/98).

³⁰⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2016 m. sausio 12 d. sprendimas byloje *Szabo and Vissy v. Hungary* (37138/14); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

³⁰⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. balandžio 26 d. sprendimas byloje *Dumitru Popescu v. Romania* (2) (71525/01); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. birželio 28 d. sprendimas byloje *The Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhiiev v. Bulgaria*, (62540/00); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).

³⁰⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1989 m. kovo 30 d. sprendimas byloje *Chappell v. The United Kingdom* (10461/83); Europos Žmogaus Teisių Teismo 1992 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje *Niemetz v. Germany* (13710/88); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. liepos 28 d. sprendimas byloje *Buck v. Germany* (41604/98);

Sprendamas klausimus dėl kratos ir poėmio skyrimo ir taikymo tvarkos atitikimo Konvencijai, Teismas konkrečiu atveju atkreipia dėmesį į sekančius rodiklius³⁰⁹: nusikalstamos veikos sunkumo pobūdį; būdus ir aplinkybes, kuriomis buvo išduotas įsakymas (leidimas) daryti kratą ir/ar poėmį; įrodymus, kurie buvo prieinami įsakymo išdavimo metu; įsakymo turinį bei taikymo apimtį, ypač atsižvelgiant į patalpų, kuriose atlikta krata ir/ar poėmis pobūdį; apsaugos priemones, kurių imtasi siekiant apriboti iki protingų ribų galimą priemonių poveikį; galimą neigiamą poveikį asmens reputacijai.

Analizuojant EŽTT praktiką, pastebėtina, kad kratos ir poėmio sankcionavimo tvarką patikint teisminei institucijai, Teismo yra vertinama itin aukštu ir svarbiu asmens privataus gyvenimo apsaugos užtikrinimo reikalavimu. Anot Teismo, suprantama, kad tam tikrais atvejais neįmanoma išvengti kratos taikymo skubos tvarka, tačiau tokiomis aplinkybėmis svarbu vidaus teisėje numatyti reikalavimą per trumpą laiko tarpą kreiptis į teisėją dėl kratos teisėtumo patvirtinimo. Jei valstybių nacionalinė teisė kratos atlikimo įprasta tvarka sankcionavimo tvarką patiki ne teisminei institucijai, tuomet anot Teismo, itin svarbu įtvirtinti privalomą *ex post facto* kontrolę dėl kratos atlikimo teisėtumo įvertinimo, kurią vykdo teisėjas.³¹⁰

Nagrinėjant klausimą dėl įsakymo (orderio) daryti kratą ir/ar poėmį turinio ir taikymo apimties, Teismas pabrėžė, kad įsakyme neturėtų būti plačių terminų, neapibrėžtumų. Įsakyme turi būti nurodytos aiškios priežastys, kodėl būtent konkrečiose patalpose turi būti atlikta krata. Byloje *Buck v. Germany* Teismas pabrėžė, kad nėra aišku, kodėl dokumentai, susiję su verslo reikalais, turi būti ieškomi pareiškėjo gyvenamosiose patalpose. Teismas pažymėjo, kad valstybės, siekdamos užkirsti kelią pažeidimams ir nusikaltimams bei apginti kitų asmenų teises, turėtų gerai apsvarstyti pasirinktų priemonių būtinumą. Rinkdamosi kratą bei poėmį, siekiant gauti įrodymų dėl konkrečių nusikaltimų, jei kitais būdais nėra galimybės nustatyti kaltą asmenį, valstybės turi įvertinti ir tokių priemonių proporcingumą. Teismas nustatė, kad tiriant itin mažos reikšmės ar sunkumo pažeidimus (nusikalstamas veikas), krata ir poėmis, atsižvelgiant į šių priemonių intervencijos į asmens privataus gyvenimo sritį sunkumo laipsnį, nėra laikomi proporcingomis siekiamam tikslui.³¹¹

Analizuojant EŽTT praktiką, susijusią su kratos ir poėmio taikymu, pastebėtina, kad Teismas dažnai vertina šių priemonių taikymo tvarką atsižvelgdamas į šalies vidaus teisėje

³⁰⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1989 m. kovo 30 d. sprendimas byloje *Chappell v. The United Kingdom* (10461/83); Europos Žmogaus Teisių Teismo 1992 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje *Niemetz v. Germany* (13710/88); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. liepos 28 d. sprendimas byloje *Buck v. Germany* (41604/98); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gegužės 12 d. sprendimas byloje *Yuditskaya and others v. Russia* (5678/06).

³¹⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. rugpjūčio 22 d. sprendimas byloje *Iliya Stefanov v. Bulgaria* (65755/01).

³¹¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. liepos 28 d. sprendimas byloje *Buck v. Germany* (41604/98);

įtvirtintus reikalavimus, kurie anot Teismo, paprastai yra pakankamai griežti ir tikslūs saugikliai nuo piktnaudžiavimo. Tokiais reikalavimais dažniausiai yra: būsto savininkas turi dalyvauti kratos darymo metu; kratos protokolą privalo būti surašytas baigus daryti kratą; visi daiktai, dokumentai ir kiti objektai, paimti kratos metu, privalo būti aprašyti protokole; jei daiktų savininkas prieštarauja dokumentų ar kitų duomenų paėmimui kratos metu, tokie objektai privalo būti tinkamai užantspauduoti ir pateikti teisėjui nuspręsti, ar jie (ne)turi būti naudojami tyrime; jei krata daroma advokato darbo vietoje, kratos metu turi dalyvauti Advokatūros atstovas; pareigūnas, darantis kratą turi vengti bet kokių veiksmų, kurie nebūtini atliekant kratą.³¹² Vis dėlto dažniausiai pažeidimais yra šių vidaus teisėje įtvirtintų kriterijų nesilaikymas darant kratą³¹³: kratos protokolą surašomas ne baigus daryti kratą, o vėliau tą pačią arba kitą dieną; protokole nėra surašyti visi paimti objektai; kratos metu nebuvo užtikrintas atitinkamų asmenų dalyvavimas; teisėjo nutartyje nėra paminėti svarbiausi faktai, pagrindžiantys būtinumą daryti kratą. Pastarojo pažeidimo kontekste, Teismas ne kartą yra pažymėjęs, kad kratos orderiai turi būti surašyti kiek įmanoma įgyvendinamai bei įvertinus faktus, kurie leidžia pagrįstai nuspręsti dėl kratos taikymo būtinumo.³¹⁴ Teismo praktikoje nustatytas ir kitas problemiškas atvejis (*Gerashchenko prieš Ukrainą* bylos pavyzdys), kuomet krata buvo atlikta praėjus pusantro mėnesio nuo kratos orderio išdavimo dienos. Nors EŽTT nepasisakė dėl šio atvejo atitikimo Konvencijai, tačiau sukritikavo, kad net nacionaliniai teismai neatkreipė dėmesį į šį faktą, kuris, įvertinus visas aplinkybes ir priežastis, galėjo būti įvertintas kaip pareigūnų piktnaudžiavimas ir savivalė³¹⁵. Galima teigti, kad iš kratos ir poėmio esmės išplaukia, jog šios priemonės turėtų būti vykdomos per trumpą laiko tarpą nuo orderio gavimo dienos, nes tikslas yra gauti daiktus ir kitus objektus, pagrįstai įtariant, kad jie yra konkretaus asmens namuose, o ne įtariant, kad jie kažkada bus to asmens namuose, taip atidedant kratą iki kol pareigūnai bus įsitikinę, kad asmuo tikrai laiko namuose bylai reikšmingus daiktus.

Taigi, iš viso to seka išvada, kad ne tik valstybių įstatymai reglamentuodami kratos ir poėmio taikymą turi būti aiškūs ir tikslūs, tačiau ir pareigūnai privalo tiksliai vykdyti įstatymus, nes kitu atveju nepagrįstai ribojamas tiek asmens privatus gyvenimas, tiek galimybė jam ginčyti tokių priemonių įgyvendinimo teisėtumą.

³¹² Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. sausio 16 d. sprendimas byloje *Wieser and Bicos Beteiligungen GmbH v. Austria* (74336/01); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. rugpjūčio 22 d. sprendimas byloje *Iliya Stefanov v. Bulgaria* (65755/01).

³¹³ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. sausio 16 d. sprendimas byloje *Wieser and Bicos Beteiligungen GmbH v. Austria* (74336/01).

³¹⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2004 m. gruodžio 9 d. sprendimas byloje *Van Rossem v. Belgium* (41872/98); Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. rugpjūčio 22 d. sprendimas byloje *Iliya Stefanov v. Bulgaria* (65755/01).

³¹⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2014 m. vasario 7 d. sprendimas byloje *Gerashchenko v. Ukraine* (20602/05).

Apibendrinant kas išdėstyta, galima teigti, kad nepaisant jau ilgą laiką galiojančių Konvencijos 8 straipsnio nuostatų bei EŽTT formuojamos praktikos, asmens privatumas vis dar nėra tinkamai apsaugotas nuo valdžios institucijų savivalės. Valstybių įstatymuos numatytas reglamentavimo būdas dažnu atveju Teismui kelia susirūpinimą. EŽTT ne kartą konstatavo, kad slaptų sekimo priemonių bei kitų panašių veiksmų taikymas valstybėje yra suderinamas su Konvencija, taigi ir asmens privatus gyvenimas tokiu būdu gali būti ribojamas, tačiau nacionalinėje teisėje nenumačius būtinų saugiklių nuo teisėsaugos institucijų piktnaudžiavimo taikant slaptas priemones ar netinkamai jas reglamentavus, asmeniui nėra užtikrinamos teisės apsiginti nuo neteisėtų pareigūnų veiksmų, todėl tokie atvejai sąlygoja pažeidimus pagal Konvencijos 8 straipsnį. Siekiant išvengti asmens teisių pažeidimų būtina atsižvelgti į Teismo aiškiai suformuotus reikalavimus.

IŠVADOS

1. Mokslinės literatūros bei teismų praktikos analizės pagrindu galima teigti, kad asmens teisė į privatų gyvenimą yra suprantama itin plačiai, tačiau šią teisę visuomet sudaro konkreti informacija, duomenys ar faktai, susiję su konkrečiu individu, kuris tokią informaciją paprastai laiko paslapyje, ir dėl to jam reikšmingi. Asmens teisė į privatų gyvenimą nėra absoliuti, tačiau rinkti informaciją apie privatų asmens gyvenimą galima tik laikantis konkrečių kriterijų: a) institucinio, b) teisėtumo ir c) pagrįstumo kriterijų. Iš Konvencijos ir EŽTT praktikos išplaukia papildomos sąlygos: įstatymų kokybės kriterijai, teisėti tikslai, būtinumas demokratinėje visuomenėje, kurio elementai yra primygtinis visuomenės poreikis bei proporcingumas. Asmens teisės į privatų gyvenimą teisėtas ribojimas tik toks, kuris atitinka visus kriterijus ir sąlygas.
2. Teisės aktų analizės pagrindu galima teigti, kad netinkamas procesinių prievartos priemonių reglamentavimas Lietuvos BPK suteikia teisėsaugos institucijoms plačią veikimo laisvę taikant minėtas priemones. Tokie teisinio reguliavimo netikslumai, kaip – susižinojimo kontrolės taikymo galimybė dėl itin plataus rato nusikaltimų; asmenų kategorijų sąvokų nepateikimas reglamentuojant susižinojimo kontrolę bei slaptą sekimą; įstatymo lygmeniu nereglementuotos slaptų veiksmų alternatyvos; slapto sekimo taikymui trukmės nenurodymas – neužtikrina asmeniui teisės tikėtis privatumo apsaugos baudžiamajame procese. Teisės aktų, mokslinės literatūros bei teismų praktikos analizė parodė, kad apsaugos priemonė – pranešimas asmeniui apie taikytas priemones – labiau yra teorinės (iliuzinės) nei praktinės reikšmės.
3. Lietuvos teismų praktikos analizė parodė, kad nesant tikslaus procesinių prievartos priemonių ir kriminalinės žvalgybos veiksmų reglamentavimo (kai kurių asmenų kategorijų sąvokų, nusikaltimų kategorijų, trukmės nenurodymas arba neribojamas pratęsimų skaičius, alternatyvių veiksmų nurodymas tik poįstatyminiame akte) nepagrįstai varžomas asmens privatus gyvenimas, nes priemonės ir veiksmus sankcionuojančiose nutartyse aiškiai nenurodomi asmenys, vietos, veiksmų pobūdis ir taikymo apimtis, nepagrįstai pratęsimas priemonių ir veiksmų taikymas.
4. Dėl teisėsaugos institucijų veikimo laisvės taikant kriminalinės žvalgybos veiksmus ir procesines prievartos priemones išplėtimo bei visų būtinų apsaugos priemonių (saugiklių)

nenumatymo įstatymuose (o kai kurių numatytų nesilaikymo), asmuo negali tikėtis tam tikro privatumo nei atliekant kriminalinės žvalgybos tyrimą, nei baudžiamojo proceso metu.

5. EŽTT praktikos analizė leidžia teigti, kad pažeidimu pagal Konvencijos 8 straipsnį daugeliu atvejų yra netinkamas slaptų sekimo priemonių reglamentavimas valstybių vidaus teisėje, kuris pasireiškia: dviprasmiškų asmens kategorijas apibūdinančių formuluočių pateikimu; griežčiausių priemonių nepagrįstai plataus nusikaltimų rato atžvilgiu taikymu; aiškių taisyklių priemonių trukmės pratęsimui bei nutraukimui nebuvimu arba nesilaikymu; aiškių sąlygų ir aplinkybių dėl gautų duomenų saugojimo, panaudojimo bei sunaikinimo nebuvimu arba nesilaikymu; įstatymuose nenumačius tinkamos pareigos pranešti asmeniui apie jo atžvilgiu taikytas priemones arba tokių nuostatų nesilaikymu. Teismo įvertinti problemiški atvejai: nepriklausomos institucijos, kuri vykdytų nepertraukiamą kontrolę slaptų priemonių taikymo atžvilgiu, nebuvimas; sankcionuojančių institucijų nuo vykdomosios valdžios nepriklausomumo nesilaikymas. Kratos ir poëmio, kaip asmens privatų gyvenimą ribojančių priemonių, reglamentavimo atžvilgiu paprastai Teismas nenustatydamo neatitikimo Konvencijai, tačiau dažniausiu pažeidimu konstatavo kratos/poëmio įsakymuose (orderiuose) pateikiamų plačių formuluočių, kurios nepagrįstai išplėsdavo pareigūnų veikimo laisvę. Visuomet aktualiu Teismo pastebėjimu buvo būtinybė įvertinti pasirinktų priemonių proporcingumą konkrečiai situacijai.

PASIŪLYMAI

1. Atsižvelgiant į tai, kad susižinojimo kontrolės priemonė yra laikoma labiausiai varžančia asmens privatų gyvenimą, ir į tai, kad šiuo metu galiojančios BPK 154 str. nuostatos suteikia teisę taikyti šią priemonę dėl daugiau kaip pusę visų nusikaltimų, numatytų BK, siūloma sugriežtinti BPK 154 str. taikymą nusikaltimų sunkumo atžvilgiu, pavyzdžiui, galėtų būti numatyta BPK 154 str. taikyti tik dėl sunkių ir labai sunkių nusikaltimų ir, jei būtina, numatyti išimtis konkrečiai nurodant, kurių BK straipsnių atžvilgiu papildomai leidžiama taikyti susižinojimo kontrolę.
2. Siūloma BPK 154 str. nuostatose tiksliai apibrėžti asmenų kategorijų, kurių atžvilgiu galima taikyti šį straipsnį, sąvokas. Tinkamomis sąvokomis yra „įtariamojo“, „kaltinamojo“, „asmens, kuris turi informacijos apie rengiamą, daromą ar padarytą nusikaltimą, atžvilgiu“.
3. Siūloma į BPK 154 str. 6 d. įtraukti teisėjo nutarties sankcionuoti prašomos priemonės taikymą reikalavimą.
4. Siūloma BPK 160¹ str. nurodyti, kad neatidėliotinais atvejais procesinę prievartos priemonę, numatytą BPK 160 str., gali būti taikoma prokuroro nutarimu.
5. Siūloma BPK 160 str. numatyti maksimalią šios priemonės taikymo trukmės ribą bei sąlygas, leidžiančias šią priemonę pratęsti.
6. Siūloma įtraukti į KŽĮ sąvokų, apibūdinančių konstitucinei santvarkai, jos nepriklausomybei, ekonominiam saugumui, valstybės gynybinės galios užtikrinimui ar kitiems svarbiems nacionalinio saugumo interesams keliančių įvykių ir veiksmų apibrėžimus.
7. Siūloma suvienodinti BPK 148 str. ir KŽĮ 10 str. 1 d. numatytos pašto siuntų poėmio priemonės taikymo neatidėliotinais atvejais reglamentavimą: tiek pagal BPK, tiek pagal KŽĮ nenumatyti galimybės šios priemonės taikyti neatidėliotinais atvejais.
8. Siūloma Rekomendacijų 86 punkte, skirtame išaiškinti BPK 161 str. 2 ir 3 dalių nuostatas, aiškiai nurodyti, kokia informacija nėra naikinama bei nurodyti konkretų tokios informacijos saugojimo terminą.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai ir kiti dokumentai:

1. Convention for the Protection of individuals with regard to automatic processing of personal data. (1981). CETS No. 108. Žiūrėta 2016-02-17 per internetą: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680078afa>.
2. Council Framework Decision on the protection of personal data processed in the framework of police and judicial cooperation in criminal matters. (2008), 2008/977/JHA, *Official Journal*, L 350. Žiūrėta 2016-02-17 per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008F0977>.
3. Criminal Procedure Code of the Swiss Confederation. (2007). Amended 2015. Žiūrėta 2016-03-02 per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
4. Directive on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data. (1995). *Official Journal*, L 281,23/11/1995, P.0031-0050. 95/46/EC. Žiūrėta per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31995L0046:en:HTML>.
5. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, (40-987).
6. Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, (63-1479).
7. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, (37-1341).
8. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas dėl rekomendacijų „Dėl kriminalinės žvalgybos įstatymo, baudžiamojo proceso kodekso normų taikymo ir kriminalinės žvalgybos informacijos panaudojimo baudžiamajame procese“ patvirtinimo, 2012 m. gruodžio 31 d., (Nr. I-383).
9. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, (33-1014).
10. Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2012, (122-6093).
11. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas IX-1518. *Valstybės žinios*, 2003, (42-1919).
12. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, (71-1706).
13. Pasiūlymas dėl Europos Parlamento ir Tarybos reglamento dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo (sutrumpintas pav. –

BDAR). COM(2012) 11 final. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012PC0011&from=EN>.

14. Proposal for a directive of the European Parliament and of the Council on the protection of individuals with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and the free movement of such data. COM(2012) 10 final. Prieiga per internetą:

<http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%205833%202012%20INIT>.

15. The Criminal Procedure Act of the Kingdom of Norway, 22 May 1981, No. 25. *Ministry of Justice and the Police*. Prieiga per internetą:

<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

16. The German Code of Criminal Procedure, published on 7 April 1987, *Federal Law Gazette Part I p. 1074, 1319*. Prieiga per internetą:

http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html#p0430.

Specialioji literatūra:

1. Ažubalytė, R. ir kiti. (2014). *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
2. Ažybalytė, R., Losis, E. (2009). Už procesinį pažeidimą taikytinos prievartos priemonės. *Socialinių mokslų studijos*, 2(2).
3. Balčiūnaitė, J., Štarienė, L. (2010). Right to privacy v. European Commission's expanded power of inspection according to regulation 1/2003. *Jurisprudencija*, 3(121).
4. Balule, B. T., Otlhogile, B. (2015). Balancing the right to privacy and the public interest: surveillance by the state of private communications for law enforcement in Bostwana. *Statute Law Review*, Vol. 00, doi:10.1093/slr/hmv023.
5. Belevičius, L. (2011). Procesinių prievartos priemonių teisėtumo ir jų taikymo metu gautų įrodymų leistinumą probleminiai aspektai. Iš Kurapka, V.E. ir kiti. *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo*. Mokslo studija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
6. Bieliūnienė, L., ir kiti. (2014). *Aktualiausias žmogaus teisių užtikrinimo Lietuvoje 2008-2013 m. problemos: teisinis tyrimas*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas.

7. Bilius, M., Kuzminovas, M. (2014). Privačių subjektų surinktų duomenų naudojimas Lietuvos baudžiamajame procese. Iš Prapiestis, J. ir kiti. *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai*. Mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Registrų centras.
8. Bučiūnas, G. (2015). Asmens teisės į privatumą ir visuomenės teisės būti saugiai santykis tiriant nusikalstamas veikas. *Teisės apžvalga*, 1(12).
9. Bučiūnas, G. (2014). *Slaptas sekimas – tinkamos pusiausvyros paieška tarp visuomenės teisės būti saugia ir asmens teisės į privatumą* (daktaro disertacija). Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
10. Bučiūnas, G. (2012). *Slaptas sekimas. Teisinis reglamentavimas ir praktiniai aspektai*. Mokslo studija. Vilnius: Registrų centras.
11. Buttarelli, G. (2015). *Didelė Europos galimybė. EDAPP rekomendacijos dėl ES duomenų apsaugos reformos variantų. Nuomonė 3/2015*. Briuselis. Žiūrėta 2016-02-17 per internetą: https://secure.edps.europa.eu/EDPSWEB/webdav/site/mySite/shared/Documents/Consultation/Opinions/2015/15-10-09_GDPR_with_addendum_LT.pdf.
12. Council of the European Union (2015). *Data protection for police and judicial cooperation in criminal matters: Council ready for talks with EP*. Žiūrėta 2016-02-17 per internetą: <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/10/09-data-protection/>.
13. Diggelman, O., Cleis, M. N. (2014) How the right to privacy became a human right. *Human Rights Law Review*, 14, doi:10.1093/hrlr/ngu014.
14. Goda, G. (2000). Procesinių prievartos priemonių Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso projekte samprata, klasifikacija ir turinys. *TEISĖ*, 35.
15. Goda, G. (2014). *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*. Vilnius: Registrų Centras.
16. Goda, G., Kazlauskas, M., Kuconis, P. (2011). *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Registrų Centras.
17. Gušauskienė, M. (2004). Ikitiesminio tyrimo teisėjas – žmogaus teisių garantas. *Jurisprudencija*, 57(49).
18. Jočienė, D., Čilinskas, K. (2004). *Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimas.
19. Jočienė, D., Čilinskas, K. (2005). *Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje*. Teisės projektų ir tyrimų centras: Gairės.
20. Jovaišas, K. (2004). Informacijos apie privatų žmogaus gyvenimą rinkimo teisėtumo kriterijai. *TEISĖS PROBLEMOS*, 2(44).

21. Jovaišas, K. (2012). Kaltės įrodinėjimas baudžiamajame procese: problemos ir paradoksai. *TEISĖ*, 82.
22. Juozapavičius, A. (2012). Įrodymų leistinumas Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje: alternatyvios sampratos pagrindai. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui – 10 metų*. Mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Registrų centras.
23. Juozapavičius, A. (2008). Įrodymų leistinumas Vokietijos baudžiamajame procese. *TEISĖ*, 68.
24. Jurka, R., ir kiti. (2009). *Baudžiamojo proceso principai*. Vilnius: Eugrimas.
25. Kilkelly, U. (2001). *The right to respect for private and family life. A guide to the implementation of Article 8 of the European Convention on Human Rights*. Council of Europe. Žiūrėta 2015-02-01 per internetą:
[http://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRHAND/DG2-EN-HRHAND-01\(2003\).pdf](http://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRHAND/DG2-EN-HRHAND-01(2003).pdf).
26. Kulesza, J. (2013). International law challenges to location privacy protection. *International Data Privacy Law*, 3, 3. <http://idpl.oxfordjournals.org/>
27. Lankauskas, M. (2007). Balansavimas tarp teisės į privatumą ir saviraiškos laisvės Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijoje. *TEISĖS PROBLEMOS*, 2(56).
28. Leonaitė, E. (2010). Proporcingumo principas ir jo taikymas EŽTT bylose prieš Lietuvą pagal EŽTK 8 straipsnį. *TEISĖ*, 77.
29. Losis, E. (2008). Baudžiamojo proceso prievartos priemonių samprata. *Jurisprudencija*, 6(108).
30. Losis, E. (2010). *Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese*. Daktaro disertacija. Prieiga per internetą: http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2010~D_20110125_175405-21398/DS.005.0.01.ETD.
31. Losis, E. (2013). Proporcingumo principas – tarptautinis prievartos priemonių taikymo standartas. Iš Jurka, R. ir kiti. *Baudžiamojo proceso tarptautiškumas: patirtis ir iššūkiai*. Mokslo studija, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
32. Merkevičius, R. (2008). *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius: Registrų centras.
33. Merkevičius, R. (2011). Baudžiamajame procese “atsitiktinai” gauta faktinė informacija ir jos panaudojimo legitimumas. *Lietuvos Advokatūra*, 4(41).
34. Merkevičius, R. (2011). Baudžiamajame procese atsitiktinai gautos faktinės informacijos panaudojimas kitame baudžiamajame procese (I). Iš Aliukonienė, R. ir kiti. *Lietuvos*

- Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Registrų Centras.
35. Meškauskaitė, L. (2014). Teisės į privatumą gynimas: teorija ir praktika. Mokslo studija: *Asmens teisių gynimas: problemos ir sprendimai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
36. Panel discussion on the right to privacy. 12 September 2014. Žiūrėta 2016-02-16 per internetą: <http://webtv.un.org/meetings-events/watch/panel-discussion-on-the-right-to-privacy-10th-meeting-27th-regular-session-of-human-rights-council/3781559740001>.
37. Panomariovas, A. (2001). Asmens privataus gyvenimo paslaptis ir su ja susijusios problemos baudžiamajame procese. *Jurisprudencija*, 23(15).
38. Panomariovas, A. (2011). Tiesos paieškos priemonė – fikcija, baudžiamojo proceso pavyzdžiu. Iš Kurapka, V.E. ir kiti: *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo*. Mokslo studija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
39. Panomariovas, A. (2001). *Viešai neskelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese* (daktaro disertacija). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
40. Panomariovas, A., Losis, E. (2010). Proportionality: from the concept to the procedure. *Jurisprudencija*, 2(120).
41. Panomariovas, A., Ramanauskas, R. (2005). Slaptumas – tiesos baudžiamajame procese nustatymo priemonė. *Jurisprudencija*, 75 (67).
42. Petraitytė, I. (2011). Asmens duomenų apsauga ir teisė į privatų gyvenimą. *TEISĖ*, 80.
43. Pranevičienė, B. (2011). Limiting of the right to privacy in the context of protection of national security. *Jurisprudencija*, 18(4).
44. Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. 2014 June 30. *The right to privacy in the digital age*. A/HRC/27/37. Žiūrėta 2016-02-16 per internetą: http://www.ohchr.org/en/hrbodies/hrc/regularsessions/session27/documents/a.hrc.27.37_en.pdf.
45. Resolution adopted by the General Assembly on 18 December 2013. *The right to privacy in the digital age*. 68/167. Prieiga per internetą: <https://ccdcoe.org/sites/default/files/documents/UN-131218-RightToPrivacy.pdf>.
46. Roagna, I. (2012). *Protecting the right to respect for private and family life under the European Convention on Human Rights*. Strasbourg: Council of Europe. Žiūrėta 2016-02-11 per internetą: http://www.coe.int/t/dgi/hr-natimplement/Source/documentation/hb11_privatelife_en.pdf.

47. Special Rapporteur on the right to privacy. Žiūrėta 2016-02-16 per internetą: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Privacy/SR/Pages/SRPrivacyIndex.aspx>.
48. Tarasevičius, P. (2003). Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykis. *Jurisprudencija*, 49(41).
49. Thorbjorn, J. (2014). *A new era for privacy*. Žiūrėta 2016-02-17 per internetą: <http://www.politico.eu/article/a-new-era-for-privacy/>.
50. Transparency International Georgia (2013). *Assesment of the Georgian legislation on telephone interception in the light of the European Convention on Human Rights*. Žiūrėta 2016-03-05 per internetą: http://www.transparency.ge/sites/default/files/post_attachments/Assessment%20of%20the%20Georgian%20legislation%20phone%20interception%20E2%80%932024%20May%202013_0.pdf.
51. Vaišvila, A. (2014). *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia.
52. Warren, S. D., Brandeis, L. D. (1890). The right of privacy. *Harvard Law Review*, No. 5. Žiūrėta 2016-01-12 per internetą: http://groups.csail.mit.edu/mac/classes/6.805/articles/privacy/Privacy_brand_warr2.html.
53. Zalneriute, M. (2015), An international constitutional moment for data privacy in the times of mass-surveillance. *International Journal of Law and Information Technology*, 23, doi:10.1093/ijlit/eav005.
54. Žiobienė, E. (2005). Aktualios konstitucinės teisės į privatų gyvenimą apsaugos problemos. *Jurisprudencija*, 64(56).

Lietuvos Respublikos teismų praktika:

1. Lietuvos apeliacinio teismo 2015 m. gruodžio 30 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-256-148/2015.
2. Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. kovo 4 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-237-518/2016.
3. Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. sausio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-17-202/2016.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gruodžio 1 d. Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga Nr. 27-1, *Teismų praktika*, 2007, 27.

5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. liepos 29 d. apibendrinimas „Kai kurių Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnyje garantuojamų teisių apribojimo baudžiamajame procese aspektai (I)“, ZTT-1. *Teismų praktika*, 2009, 31.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2005 m. rugsėjo 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-510/2005.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. gegužės 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-120/2008, *Teismų praktika*, 2008, 29.
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-P-6/2008.
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. gegužės 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-225/2009.
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-86/2011.
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. spalio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-430/2011.
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2012 m. spalio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-178/2012.
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2013 m. balandžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-194/2013.
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2013 m. gegužės 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-246/2013.
15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. balandžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-194/2014.
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. birželio 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-94-895/2015.
17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. kovo 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-168-139/2015.
18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. lapkričio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-361-699/2015.
19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. gruodžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-552-976/2015.

20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. vasario 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-85-696/2016.
21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. rugpjūčio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-393/2008.
22. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimas „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase“, Nr. 14/98. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas „Dėl Telekomunikacijų, Operatyvinės veiklos įstatymų ir Baudžiamojo proceso kodekso“, Nr. 34/2000-28/01.
23. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198¹ straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Nr. 12/99/-27/99-29/99-1/2000-2/2000.
24. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas „Dėl teisminės valdžios konstitucinės sistemos ir savivaldos, teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų, taip pat dėl teisėjų įgaliojimų pratęsimo“, Nr. 13/04-21/04-43/04.
25. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl privataus kaltinimo ir dėl asmens, kurio atžvilgiu atsisakyta kelti baudžiamąją bylą, teisės apskusti prokuroro nutarimą“, Nr. 7/03-41/03-40/04-46/04-5/05-7/05-17/05.
26. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. balandžio 7 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 168 straipsnio 4 dalies nuostatos atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Nr. 38/2008.
27. Panevėžio apygardos teismo 2015 m. vasario 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-44-581/2015.
28. Panevėžio apygardos teismo 2016 m. vasario 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-71-350/2016.
29. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. kovo 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-267-303/2011.

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika:

1. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1978 m. rugsėjo 6 d. sprendimas byloje *Klass and Others v. Germany*, (5029/71).

2. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1981 m. spalio 22 d. sprendimas byloje *Dudgeon v. The United Kingdom*, (7525/76).
3. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1983 m. kovo 25 d. sprendimas byloje *Silver and Othrs v. The United Kingdom*, (6205/73, 7052/75, 5947/72).
4. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1984 m. rugpjūčio 2 d. sprendimas byloje *Malone v. The United Kingdom*, (8691/79).
5. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1988 m. kovo 24 d. sprendimas byloje *Olsson v. Sweden*, (10465/83).
6. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1989 m. kovo 30 d. sprendimas byloje *Chappell v. The United Kingdom* (10461/83).
7. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1990 m. balandžio 24 d. sprendimas byloje *Huvig v. France* (11105/84).
8. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1990 m. balandžio 24 d. sprendimas byloje *Kruslin v. France*, (11801/85).
9. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1992 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje *Niemetz v. Germany* (13710/88);
10. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1998 m. liepos 30 d. sprendimas byloje *Valenzuela Contreras v. Spain* (58/1997/842/1048).
11. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1998 m. kovo 25 d. sprendimas byloje *Kopp v. Switzerland*, (23224/94).
12. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. gegužės 4 d. sprendimas byloje *Rotaruv. Romania*, (28341/95).
13. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. gegužės 12 d. sprendimas byloje *Khan v. The United Kingdom*, (35394/97).
14. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. kovo 19 d. sprendimas byloje *Greuter v. The Netherlands* (40045/98).
15. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. liepos 16 d. sprendimas byloje *Societe Colas Est and Others v. France*, (37971/97).
16. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2004 m. gruodžio 9 d. sprendimas byloje *Van Rossem v. Belgium*, (41872/98).
17. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. gegužės 31 d. sprendimas byloje *Vetter v. France*, (59842/00).

18. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. liepos 28 d. sprendimas byloje *Buck v. Germany* (41604/98).
19. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. birželio 29 d. sprendimas byloje *Weber and Saravia* (54934/00).
20. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. spalio 26 d. sprendimas byloje *Khudobin v. Russia*, (59696/00).
21. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. gruodžio 14 d. sprendimas byloje *Shabanov and Others v. Russia*, 5433-02.
22. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. balandžio 26 d. sprendimas byloje *Dumitru Popescu v. Romania* (2) (71525/01).
23. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. birželio 28 d. sprendimas byloje *The Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhiev v. Bulgaria*, (62540/00).
24. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. spalio 16 d. sprendimas byloje *Wiesser ir Bicos Beteiligungen GmbH v. Austria*, (74336/01).
25. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. vasario 5 d. sprendimas byloje *Ramanauskas prieš Lietuvą*, (74420/01).
26. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. liepos 1 d. sprendimas byloje *Liberty and others v. United Kingdom*, (58243/00).
27. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. liepos 24 d. sprendimas byloje *C.G. and others v. Bulgaria* (1365/07).
28. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. rugpjūčio 22 d. sprendimas byloje *Iliya Stefanov v. Bulgaria* (65755/01).
29. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *S. and Marper v. The United Kingdom*, (30562/04, 30566/04).
30. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. rugsėjo 9 d. sprendimas byloje *Kvasnica v. Slovakija* (72094/01).
31. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. rugsėjo 14 d. sprendimas byloje *Iordachi and others v. Moldova* (25198/02).
32. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. rugpjūčio 18 d. sprendimas byloje *Kennedy v. The United Kingdom* (26839/05).
33. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. gruodžio 2 d. sprendimas byloje *Uzun v. Germany* (35623/05).

34. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. sausio 10 d. sprendimas byloje *Ananyev and others v. Russia* (42525/07, 60800/08).
35. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. liepos 31 d. sprendimas byloje *Drakšas v. Lithuania*, 36662/04.
36. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2014 m. vasario 7 d. sprendimas byloje *Gerashchenko v. Ukraine* (20602/05).
37. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2014 m. gegužės 6 d. sprendimas byloje *Lachowski v. Poland*, (9208/05).
38. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2014 m. rugsėjo 18 d. sprendimas byloje *Avanesyan v. Russia* (41152/06).
39. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. sausio 15 d. sprendimas byloje *Dragojevic v. Croatia*, (68955/11).
40. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gegužės 12 d. sprendimas byloje *Yuditskaya and others v. Russia* (5678/06).
41. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Roman Zakharov v. Russia* (47143/06).
42. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2016 m. sausio 12 d. sprendimas byloje *Szabo and Vissy v. Hungary* (37138/14).

Volodko J. Teisė sekti ar nebūti sekamam: procesinis aspektas / Baudžiamosios teisės ir kriminologijos magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. Artūras Panomariovas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2016. – 102 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe atlikta procesines prievartos priemonės bei kriminalinės žvalgybos veiksmus, susijusius su asmens privataus gyvenimo varžymu, reglamentuojančių nuostatų analizė atsižvelgiant į EŽTT praktikoje pateikiamus išaiškinimus apsaugos priemonių kontekste. Pagrindinis darbo tikslas išsiaiškinti skirtingų proceso dalyvių lūkesčių suderinamumo galimybę: asmens lūkesčių išsaugoti privatumą ir valstybės lūkesčių efektyviai atskleisti nusikalstamas veikas taikant tam tikras procesines prievartos priemonės ir kai kuriuos kriminalinės žvalgybos veiksmus. Pirmajame darbo skyriuje atskleidžiama asmens teisės į privatų gyvenimą samprata, požymiai, analizuojami šios teisės ribojimo pagrindai ir sąlygos. Antrame skyriuje išanalizuota procesinių prievartos priemonių bei kriminalinės žvalgybos veiksmų reglamentacija bei jos atitikimas EŽTT formuojamai praktikai. Šiame skyriuje išryškunami problemiškesni reglamentavimo aspektai ir pateikiami sprendimo būdai. Trečiame skyriuje atlikta EŽTT bylų, susijusių su asmens privataus gyvenimą varžančių priemonių panaudojimu, analizė ir pateiktos svarbiausios Teismo padarytos išvados.

Pagrindiniai žodžiai: asmens privatus gyvenimas, procesinės prievartos priemonės, kriminalinės žvalgybos veiksmai, apsaugos priemonės (saugikliai).

Volodko J. The right to conduct surveillance or not to be under surveillance: procedural aspect / Master's Work in Criminal Law and Criminology. Supervisor assoc. dr. Artūras Panomariovas. – Vilnius: Mykolas Romeris university, Faculty of Law, 2016. – 102 p.

ANNOTATION

This thesis laid down analysis of provisions, which regulate procedural coercive measures and criminal intelligence acts, in accordance with explanation of safeguards made by ECHR. The application of procedural coercive measures and criminal intelligence acts restricts an individual's private life. The main goal of this paper is to clarify the possibility of compatibility of expectations between different procedural parties: an individual's expectations to save his privacy and the State's expectations to reveal criminal acts effectively by applying particular procedural coercive measures and some criminal intelligence acts. Notion of the right to private life and its features are presented in the first chapter of the thesis. The bases and conditions of restriction of this right are analyzed also. The regulation of procedural coercive measures and criminal intelligence acts and its conformity to practice of ECHR are analyzed in the second chapter of the thesis. The problematic aspects of regulation are highlighted and the means of solution are proposed in this chapter too. The third chapter reviews the ECHR case-law, which is related to use of measures that restrict individual's private life. The main findings made by Court are presented in the third chapter.

Keywords: individual's private life, procedural coercive measures, criminal intelligence acts, safeguards.

Volodko J. Teisė sekti ar nebūti sekamam: procesinis aspektas / Baudžiamosios teisės ir kriminologijos magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. Artūras Panomariovas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2016. – 102 p.

SANTRAUKA

Asmens teisė į privatą gyvenimą yra pripažįstama ir nacionaliniu, ir tarptautiniu lygiu. Visuotinai pripažįstama, kad ši teisė nėra absoliuti ir esant būtinybei gali būti varžoma siekiant teisėtų tikslų, vadovaujantis teisės aktuose nustatytais reikalavimais bei laikantis teisinės valstybės, proporcingumo ir kitų principų. Šiuolaikinė valstybė, kovodama su nusikalstamumu, siekdama greitai ir išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas bei apginti šalies ir visuomenės interesus, naudojami pakankamai plačia nuožiūros laisve nustatydamą būdus ir metodus, kuriais yra procesinės prievartos priemonės ir kriminalinės žvalgybos veiksmai, varžantys asmens privatą gyvenimą. Asmens privatumo ribų apsauga daug priklauso nuo tinkamo procesinių prievartos priemonių bei kriminalinės žvalgybos veiksmų reglamentavimo, kuris turi būti kokybiškas, užtikrinantis minimalias apsaugos garantijas nuo valdžios piktnaudžiavimo, šių priemonių ir veiksmų tinkamo atlikimo bei gautos informacijos panaudojimo baudžiamajame procese.

Darbe siekiama išsiaiškinti skirtingų proceso dalyvių lūkesčių suderinamumo galimybę: asmens lūkesčių išsaugoti privatumą ir valstybės lūkesčių efektyviai atskleisti nusikalstamas veikas taikant tam tikras procesines prievartos priemones ir kai kuriuos kriminalinės žvalgybos veiksmus. Tikslui pasiekti, darbe atlikta mokslinės literatūros, Lietuvos bei kitų šalių baudžiamąjį procesą reglamentuojančių įstatymų bei kitų teisės aktų analizė, kurios metu išryškunami probleminiai procesinių prievartos priemonių ir kriminalinės žvalgybos veiksmų reglamentavimo Lietuvoje aspektai, pateikiami sprendimų būdai bei „geros praktikos“ pavyzdžiai. Darbe atlikta EŽTT bylų, susijusių su asmens privatą gyvenimą varžančių priemonių panaudojimu, analizė ir pateiktos svarbiausios Teismo padarytos išvados.

Tyrimo metu nustatyta, kad Lietuvoje dėl teisės saugos institucijų veikimo laisvės taikant kriminalinės žvalgybos veiksmus ir procesines prievartos priemones išplėtimo bei visų būtinų apsaugos priemonių (saugiklių) nenumatymo įstatymuose (o kai kurių numatytų nesilaikymo), asmuo negali tikėtis tam tikro privatumo nei atliekant kriminalinės žvalgybos tyrimą, nei baudžiamojo proceso metu.

Tyrimo metu naudoti lyginamasis – teisinis bei dokumentų analizės metodai, kuriais buvo lyginamas ir vertinamas teisės aktuose įtvirtintas reguliavimas, teismų baudžiamosiose bylose priimti sprendimai, skirtingos mokslininkų nuomonės. Atskleidžiant asmens teisės į privatų gyvenimą sampratą bei teisės ribojimo pagrindus naudotos mokslinės literatūros bei teismų praktikos apžvalgos ir analizės metodas. Analizuojant procesinių prievartos priemonių bei kriminalinės žvalgybos veiksmų teisinį reguliavimą bei šių priemonių ir veiksmų taikymą teismų praktikos ribose naudoti analizės, lyginamasis ir apibendrinimo metodai. EŽTT nagrinėtų bylų analizei buvo naudoti analizės ir apibendrinimo metodai. Loginis ir apibendrinimo metodai buvo panaudoti apibendrinant išnagrinėtą informaciją, formuojant išvadas bei teikiant pasiūlymus.

Darbas susideda iš trijų skyrių. Pirmame skyriuje nagrinėjamos teisės aktuose, teismų praktikoje bei mokslinėje literatūroje pateikiamos teisės į privatų gyvenimą sampratos, požymiai, ribojimo kriterijai. Antrame skyriuje analizuojama procesinių prievartos priemonių bei kriminalinės žvalgybos veiksmų reglamentacija, jos atitikimas EŽTT formuojamai praktikai bei palyginimas su kai kurių šalių teisine reglamentacija. Trečiame skyriuje, atlikus EŽTT atitinkamų bylų analizę, pateikiami svarbiausi Teismo išaiškinimai, skirti tinkamam procesinių prievartos priemonių ir kriminalinės žvalgybos veiksmų reglamentavimui bei taikymui.

Teisės aktų ir teismų praktikos analizė taikant procesines prievartos priemones ir kriminalinės žvalgybos veiksmus leido identifikuoti iškilusias problemas teisiniame reguliavime ir praktinėje plotmėje.

Volodko J. The right to conduct surveillance or not to be under surveillance: procedural aspect / Master's Work in Criminal Law and Criminology. Supervisor assoc. dr. Artūras Panomariovas. – Vilnius: Mykolas Romeris university, Faculty of Law, 2016. – 102 p.

SUMMARY

The individual's right to privacy is recognized both nationally and internationally. It is generally recognized that the right to privacy is not absolute and it may be restricted for legitimate purposes, in accordance with statutory requirements and in compliance with the rule of proportionality and other principles. The modern State, in order to fight against crime and to reveal the criminal acts quickly and comprehensively and in order to protect the public interests, uses the margin of appreciation in determining the ways and methods, which are procedural coercive measures and criminal intelligence acts that restrict a person's private life. Personal privacy depends a lot on the proper regulation of mentioned above measures and intelligence acts. The regulation must be of high quality, providing minimum safeguards from government abuse. Personal privacy also depends on the proper performance of mentioned measures.

The main goal of this paper is to clarify the possibility of compatibility of expectations between different procedural parties: an individual's expectations to save his privacy and the State's expectations to reveal criminal acts effectively by applying particular procedural coercive measures and some criminal intelligence acts. In order to achieve this aim, the analysis of scientific literature, the provisions of laws was performed. This analysis highlighted the problematic aspects of regulation of mentioned measures in Lithuania, the solutions and examples of best practice are presented in the end of analysis. The ECHR case-law, which is related to use of measures that restrict individual's private life, was reviewed and analyzed. The main findings made by Court are presented in the end of analysis.

The study found that a person cannot expect some privacy neither performing the criminal intelligence acts nor conducting the criminal proceedings because of extension of law enforcement agencies treatment by performing mentioned measures and acts and also because the law does not include the necessary safeguards.

The study use comparative-legal and document analysis methods, which was used for comparing and evaluating the statutory provisions of regulation and the case-law and scientific literature. For revealing the conception and the legal limiting grounds of the right to privacy the

scientific literature and case-law review and analysis was used. For analysis of the regulation of procedural coercive measures and criminal intelligence acts the analysis, comparative and synthesis methods were used. For analysis of ECHR case law the analysis and synthesis methods were used. For summarizing analyzed information and for forming conclusions and proposals the logical and synthesis methods were used.

Thesis consists of three chapters. The first chapter deals with concept of the right to private life and its features. The second chapter provides analysis of the regulation of procedural coercive measures and criminal intelligence acts in Lithuania, comparing with such regulations in other States and comparing with ECHR case-law. The third chapter presents the review and investigation of ECHR case-law.

The study identified the problematic aspects in regulation in Lithuania.